

ISSN 1407 – 2157

LATVIJAS UNIVERSITĀTES ZINĀTNISKIE RAKSTI

ACTA UNIVERSITATIS LATVIENSIS

617

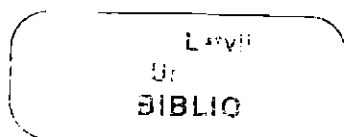
PROCESUĀLAIS
TAISNĪGUMS

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PROCESUĀLAIS TAISNĪGUMS

Zinātniskie raksti

Prof.U.Krastiņa redakcijā

Rīga 1998

Procesuālais taisnīgums: LU zinātniskie raksti / Prof. U. Krastiņa
redakcijā. – Rīga, Latvijas Universitāte, 1998. – 115 lpp.

© Latvijas Universitāte, 1998

99 - 2637

PAR TIESU PRAKSES APZINĀTU VEIDOŠANU

1. Tiesu prakses vērtējums sociālistiskā sistēmā

Latvijā, kā zināms, patlaban pastāv tā sauktā jauktā tiesību sistēma, kurā blakus jau dominējošiem Rietumeiropas tiesību loka elementiem ir vēl ne mazums sociālistisko tiesību elementu. Viens no tiem ir redzami negatīva attieksme pret tiesu precedentu un tiesas prakses ietekmi un nozīmi uz turpmāko tiesas spriešanu. Vairāk nekā piecdesmit gadu visām juristu paaudzēm, sākot ar pirmajām no krievu valodas tulkotām juridiskām grāmatām, tika mācīts, ka tiesu precedentam nav normatīva spēka un ka to nevar izmantot citu nolēmumu veidošanā.¹ Šeit gan ir jānošķir jēdzieni “precedents” un “precedenta tiesības”

Precedents — tas ir tiesas vai administratīvo instanču nolēmums, kas var tikt izmantots kā pamatojums vai arguments analogiskā lietā. Precedents, kā uzskata Rietumu tiesu prakses analītiķi, šādos gadījumos var tikt izmantots kā tiesību palīgavots. Turpretim precedentu tiesības nozīmē, ka lēmuma pamatošana konkrētā lietā jāsāk nevis ar tiesību pamatavotu, bet ar atbilstoša precedentu sameklēšanu. Atkāpšanās no precedentu šādā tiesību sistēmā nav pilnīgi izslēgta, taču šī procedūra ir pietiekami sarežģīta un atkarīga no tiesu iestāžu ranga.

Precedentu sistematizēts kopums var tikt nosaukts par tiesas praksi. Padomju Savienībā, neraugoties uz precedentu identificēšanu ar precedentu tiesībām, teorētiski zināmu nozīmi tomēr piešķir tiesas praksei “civiltiesību normu piemērošanā, iztulkošanā un konkrēto civiltiesisko attiecību izlemšanā”, kā arī “daudzkārtēju un vienveidīgu tiesu spriedumu veidošanā”.²

Radikālāka pieeja šim jautājumam bija Latvijā. Tika identificētas precedentu tiesības, precedents un arī tiesu prakse: “Sociālistiskajās tiesībās tika noraidīti tādi tiesību avoti kā precedentu (tiesas un administratīvais), tiesu prakse un paražu tiesības, kas varētu radīt

¹ Skat. Agarkovs M., Bratus S. u. c. *Civiltiesības 1. sēj.*, Rīga, 1946. g., 44.–46. lpp.

² – Skat. turpat, 44., 45. lpp.

likumības pārkāpumus un patvaļu valsts orgānu darbībā”.³ Pastāvot precedentiem, tiesību normās ir grūti orientēties, un tas savukārt veicina patvaļu un nelikumības valsts iestādēs. Tā kā valdošā šķira precedentu izmanto savās interesēs, tiem ir šķirisks raksturs. PSRS precedentu kā tiesību avotu neatzīst.⁴

Vēl pirms pāris gadiem studentiem paredzētajā mācību līdzeklī tika rakstīts, ka, atzīstot precedentus, “tiesas u.c. iestādes faktiski iegūst likumdošanas funkcijas un ir tiesīgi precedentu formā radīt jaunas tiesību normas. Pastāvot precedentiem, tiesību normās ir grūti orientēties, un tas savukārt var veicināt patvaļu un nelikumības valsts iestādēs un amatpersonu darbā”.⁵

Šāda postsociālistiskā valsts tiesību politikai atbilstoša doktrīna neparedzēja precedentu un tiesu prakses tiešu izmantošanu tiesu spriešanā. Pastarpināti tā parādījās ar Augstākās tiesas plēnumu saistošo skaidrojumu starpniecību, uz kuriem tiesas bieži atsaucās savu nolēmumu argumentēšanā. Norādes uz iepriekšējiem tiesu nolēmumiem netika lietotas. Ja arī dažkārt kāda zemāko tiesu instanču tiesa šādu atsauci bija devusi, augstākā instance norādīja, ka tām nav nekādu juridisku seku. Tā, piemēram, AT Senāta Civiltiesību departaments 1997. gada 26. februārī izskatītā civillietā saskaņā ar kasācijas sūdzību principā bez kāda pamatojuma norādīja, ka “atsauce uz spriedumu, kas taisīts lietā starp citām pusēm, nav tiesību norma un tiesas precedents nav piemērojams” (lieta nr. SKC-51, 1997. g., 3. lpp).

Pārskatot 1996. un 1997. gadā publicētos AT plēnuma un Senāta lēmumus un spriedumus, nav konstatēta neviena lieta, kuras argumentācijā būtu izmantota un dota atsauce uz iepriekšēju precedentu, t. i. agrāk pieņemtu un spēkā stājušos tiesas lēmumu vai spriedumu. Tikai tā tiesas prakses daļa, kas kolektīvi apspriesta Augstākās tiesas plēnumā, tiek rekomendēta tiesām piemērošanai. Šāda kārtība pastāvēja tikai sociālistisko valstu tiesu iekārtās un tiesību sistēmās.

Rietumvalstu salīdzinošo tiesību speciālisti, pētot šo jautājumu, uzskata, ka šādu stāvokli pamatos noteica politiskā koncepcija par varas vienotību un nedalāmību. Doktrināli pasludinātā tiesu neatkarība reāli

---

³ – Skat. Krastiņš I. Valsts un tiesību teorija, Rīga, 1985, 154.lpp.

⁴ – Skat. Valsts tiesību teorijas termini, Rīga, LU, 1989, 15.lpp.

⁵ – Skat. Krastiņš I. Tiesību teorijas pamatjēdzieni, 2. izdevums, Rīga, 1996, 5. lpp.

nekādi nevarēja pretendēt ne uz varu līdzsvarošanu, nedz arī līdzdalību tiesību jaunradē vai attīstībā. Visaptverošā valsts institucionālās varas sistēmā Augstākā tiesa pildīja tiesu sistēmas valstisko vadību un KP nosprausto tiesību politikas īstenošanu, t.sk. tiesu prakses “filtrēšanu” un “pareizo” virzību.

Tiesu loma bija “stingri un nelokāmi” sargāt dažādās un daudzveidīgās normās ietvertos valstiskos priekšrakstus (“tautas gribu”), nodrošinot to izpildi.⁶ Tādēļ arī pašām tiesām netika ne dotas, ne veicinātas tādas darbības, ko varētu kaut daļēji uzskatīt par tiesību jaunradi. Tiesu prakse tieši netika izmantota turpmākajā tiesu spriešanā, to neuzskatīja par tiesību avotu vai palīgavotu. Tajā pašā laikā padomju tiesību doktrīnas ietekmīgākie pārstāvji labi saprata, ka tā sauktajā buržuāziskajā pasaulē, buržuāziskajā zinātnē un tiesībās blakus tiesību pamatavotiem (likumiem, paražām), pastāv arī tādi papildu avoti kā “tiesu prakse un tiesību zinātne”⁷

Prakse un zinātne savu objektīvo tiesību normu spēku iegūstot tādā veidā, ka tos vairāk vai mazāk pastāvīgi piemēro valsts institūcijas, tiesas, un tie kļūst par paražu tiesībām. Jāatzīmē, ka šāda domu gaita Rietumu tiesībzinātnieku vidū tiešām ir plaši izplatīta. Šeit minētie padomju autori nepalaiž garām iespēju norādīt arī šķiriski ideoloģisku faktoru, proti, ka “kapitālistiskos apstākļos tiesa ir paklausīgs rīks buržuāzijas rokās (...). Tāpēc buržuāzija droši ļauj uz tiesnešu ieskatu, piešķirdama tiesnešu darbībai tiesību radošu nozīmi”⁸

Sakarā ar konstatējumu, ka “buržuāziskajās” tiesībās par tiesību avotu (papildavotu) tiek ne tikai uzskatīta, bet arī lietota tiesu prakse (precedents), rodas jautājums — kāpēc Latvijā pēc atbrīvošanās no padomju režīma to vēl neatzīstam? Vai uzskatām, ka informācija par to nav pietiekami pamatota, vai neesam vēl pietiekamā mērā iekļāvušies “buržuāziskajā” tiesību sistēmā, vai arī mēģināsim meklēt kādu “trešo” ceļu?

---

⁶ – Skat. David/Grasman, Einführung un die grossen Rechtssysteme der Gegenwart, 2. Aufl., München, 1988, S. 195.–197.

⁷ – Skat. David/Grasman, Einführung un die grossen Rechtssysteme der Gegenwart, 2. Aufl., München, 1988, S. 195.–197.

⁸ – Skat. Agarkovs M., u. c., 33. lpp.

2. Attieksme pret tiesas praksi Latvijā 20.–30.gados

Latvijā jau no tās jurisdikcijas sākuma lielu nozīmi piešķīra tiesu prakses veidošanai, par kuru tika diskutēts 1920.–1921. gadā “Tieslietu ministrijas Vēstnesī”.⁹ Latviešu valodā pirmajā mācību grāmatā par tiesību teoriju, par tiesību avotiem tika atzītas “juristu tiesības”, kuras dalījās: tiesību zinātnē un tiesu praksē.¹⁰

Tiesu prakses veidošanas juridiskie nosacījumi atspoguļojās arī vairākos likumdošanas aktos, kas tika pārņemti gan no Krievijas, gan arī tajos aktos, ko pieņēma Latvijas Saeima. Civillikumu kopojuma “Vietējo likumu kopojuma III daļas” XXVI pantā noteikts: lai gan tiesu spriedumiem, kaut tos būtu taisījušas augstākās tiesu iestādes, nav likuma spēka, tie var tikt izmantoti kā argumenti: “Bet, tā kā tiesnešiem savos spriedumos, vienos un tajos pašos apstākļos jābūt secīgiem, tad prāvniekiem nav liegts savu tiesību pastiprināšanai atsaukties uz agrāk taisītiem, savā starpā saskanīgiem un likumīgā spēkā nākušiem tiesu spriedumiem.”

Šis pants bija spēkā līdz 1938. gadam, kad stājās spēkā jaunais Civillikums.

Jaunpieņemtajā Civillikumā šis pants nebija reproducēts. Kā izriet no likuma izstrādāšanas komisijas locekļa senatora O. Ozoliņa raksta “Jaunā likuma izveide”, šādu lēmumu ietekmēja, pirmkārt, toreiz Latvijā plaši atzītās “jēdzieniskās jurisprudences” virziens¹¹, lai pastiprinātu subjektīvo tiesību rašanās tieši likumisko pamatu.¹² Otrkārt, Latvijas tiesu spriešanas praksē jau tradicionāli bija nostiprinājusies prakse līdzīgos gadījumos izmantot augstāko tiesu instanču iepriekšējos spēkā stājušos lēmumus un spriedumus. Izpētot tiesību avotu (papildavotu) izmantošanu 1938. gadā, kad bija stājies spēkā jaunais Civillikums, 324 Senāta departamenta lēmumos 169 reizes bija dotas atsauces uz konkrētiem iepriekšējiem tiesu lēmumiem.

⁹ – Skat. Loebers A. “Tiesu iekārtas likumu 259 (prim) p., 21.–28. lpp.; “Senāta darbība prakses apvienošanā”, 112.–116. lpp. u. c.

¹⁰ – Skat. Loebers A. “Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē”, II daļa, Rīga, 1922, 8. lpp. Jēdziens “juristu tiesības” jau no viduslaikiem noturīgi ieviesies romāņu–ģermāņu un anglo–sakšu tiesību saimēs, un to pazist visā Rietumu tiesību lokā. Sk., piem., M. W. Kruse, Das Richterrecht als Rechtsquelle, 1971, u. c.

¹¹ – Skat. Vinzarājs N. Jēdzienu jurisprudence, TMV, 1937, 45.–71. lpp.

¹² – Skat. Ozoliņš O. Jaunā likuma izveide, TMV, 1938, 322. lpp.

Arī komentāros plaši tika izmantota tiesu prakse, ilustrējot normu piemērošanas daudzveidību un veicinot prakses vienveidības veidošanos.

Piemēram, Soda likuma 130. panta komentāros, kas nosaka atbildību par kukuļņemšanu, norādītas 4 tiesu lietas, kurās šis pants piemērots (skat. Sodu likumi ar komentāriem, Rīga, 1938, 70., 71. lpp.).

3. Tiesu prakses veidošanās metodes

Senātā bija arī izveidojusies īpaša darba tehnoloģija, kas veicināja pareizu un vienveidīgu tiesas prakses veidošanos, ko aprakstījis senators Augusts Rumpēters: “Departamenta priekšsēdētājs parasti izraudzīja lietas referentu (...). Referents sagatavoja sprieduma projektu jau pirms tiesas sēdes. Šādu projektu nosūtīja vispirms otrajam piesēdētājam un, kad viņš to bija pārbaudījis, — prezidējošam senatoram (...). Tā kā Senāta spriedums skaitījās kolēģijas kopīgs darbs un pēc Senāta atzinumiem vadījās zemākās instances (Civilprocesa likums, 938. p.), tad katras sēdes sastāva interesēs bija rūpīgi pārbaudīt savu kolēģu projektus (...). Nācās taisīt savas piezīmes (...). Tas attiecās ne tikai uz juridisko argumentāciju, bet arī uz tās izteiksmi. Kad spriedumu projekti bija tādā veidā pārbaudīti, tad kolēģijas locekļi sanāca uz kopēju apspriedi. Tajā tad apsprieda uz sprieduma projekta taisītās piezīmes.”¹³

Senators A. Rumpēters sīkāk aprakstījis senatoru darba organizāciju: “Katrā lietā uz atsevišķas lapas vai virs projekta teksta bija atzīmēti visi likumu noteikumi, tad tiesu — galvenā kārtā Senāta — prakse un beidzot juridiskā literatūra, kas vairāk vai mazāk attiecās uz iztirzājamo strīdus jautājumu. Pārbaudot visu šo materiālu, it īpaši zinātniskos apcerējumus, varēja spriest, ar kādu erudīciju Lēbers strādājis.”¹⁴ Sagatavojot spriedumu projektus, A. Lēbers izmantojis divus paša sastādītus rādītājus rokraksta veidā: “Senāta spriedumu rādītājs” (ar kādiem 2500 šķirkļiem) un “Latvijas tiesību rādītājs” (ar vairāk nekā 6000 šķirkļiem).¹⁵ Pretrunu

---

¹³ – Skat. Rumpēters A. Ieskats Latvijas Senāta spriedumos, Latviešu juristu raksti, Kalamazoo/Michigan, 1973, nr. 12, 1.–26. lpp.

¹⁴ – Citāts no: “Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers (1855–1948) Latvijas tiesībnieku saimē”, Rīga, 1997, 30. lpp.

¹⁵ – Skat. Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers (1855–1948) Latvijas tiesībnieku saimē, Rīga, 1997, 64. lpp.

novēršanai tiesu praksē īpaša nozīme bija kasācijas tiesu spriedumu saskaņošanai. Senāta uzdevumā šāda prakse 1937. gadā tika izstudēta Ungārijā, Austrijā, Čehoslovākijā un Polijā. Tika izteikts priekšlikums izveidot Latvijā Austrijas “Evidencbirojam” (*evidentia* — lat. — pārliecinoša) līdzīgu institūciju, kas, pēc tā autoru domām, “pilnīgi novērstu” nesaskaņas starp spriedumiem.¹⁶

Vietējo civillikumu kopojuma XXVI panta neieklāšanu 1937. gada Civillikumā zināmā mērā noteica arī tas, ka šis pants ir tuvāks ne materiālām, bet gan procesuālajām tiesībām. Par to liecina arī vairāki civilprocesa nolikuma (bieži vien šo nolikumu sauca arī par likumu) panti. Tā, piemēram, 938. (iepriekšējais 815. p.) pants satur tiešu norādi uz tiesas prakses apzinātu veidošanu valsts mērogā: “Civildepartamenta spriedumi un lēmumi, kuriem ir principiāla nozīme tiesu prakses apvienošanā, ne mazāk kā reizi gadā izsludināmi pielikumā pie “Valdības Vēstneša” vispārējai zināšanai. (Civilprocesa nolikums, Rīga, izdevniecība “Jurists”, 1933)

Daudzkārtējus vienveidīgus lēmumus vai spriedumus līdzīgās lietās tiesa varēja atzīt par pierādījumiem paražu esamībai. Civilprocesa nolikuma 14. (10. ar indeksu divi) pants noteica, ka: “Izšķirot jautājumu par paražas esamību, tiesa var ņemt vērā, bez vispārāzītiem pierādījumiem agrākos spriedumus līdzīgās lietās un attiecīgu iestāžu apliecinājumus.”

Arī Kriminālprocesa likumos bija ietverts noteikums par tiesas prakses apvienošanas pasākumiem: “Kasācijas departamenta spriedumi un lēmumi, kuriem ir principiāla nozīme tiesu prakses apvienošanā, ne mazāk kā reizi gadā izsludināmi pielikumā pie “Valdības Vēstneša” vispārējai zināšanai.” (Kriminālprocesa likumi — Rīga, Saeimas kodifikācijas nodaļa, 1926)

Vienveidīgas tiesu prakses veidošanā Tiesu iekārtas likums konkrētas pilnvaras piešķīra arī tieslietu ministram. Ja ministram kļuva zināmi fakti par līdzīgu lietu atšķirīgu izlemšanu vai arī par to, ka likumu piemērošana rada šaubas, viņam bija tiesības ierosināt šo jautājumu izskatīšanu Senāta kasācijas departamentiem un apvienotajai sapulcei.

185. (259.prim) Tieslietu ministram ir tiesības likt priekšā Senāta kasācijas departamentiem un apvienotajai sapulcei viņam kļuvušus

---

¹⁶ – Skat. turpat.

zināmus jautājumus, kurus pārvaldības vai tiesu iestādes izšķir nevienādi vai kuri, likumus piemērojot, rada šaubas. Tie šajā kārtībā taisītie kasācijas departamentu spriedumi, kuru iespēšanu Senāts atrod par derīgu, izsludināmi sevišķā krājumā, lai norādītu likumu vienādu iztulkošanu un piemērošanu.” (Tiesu iekārtas likumi, Rīga, Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļa, 1924)

Minētie piemēri liecina, ka pirmskara Latvijā vienveidīgas tiesas prakses nozīmīgumu skaidri apzināja un mērķtiecīgi īstenoja dzīvē. Radot tam nepieciešamos apstākļus, sistemātiski publicēja nozīmīgākos Latvijas Senāta Apvienotās sapulces spriedumus (no 1935. gada — Senāta Apvienotās sapulces spriedumi), arī Administratīvā, Civilkasācijas un Kriminālkasācijas departamenta spriedumus un lēmumus. Tagad, pateicoties profesora Dītriha A.Lēbera rūpēm, tie no jauna publicēti 15 sējumos un ir pieejami interesentiem. Tolaik publicēja arī Senāta spriedumu zinātniskos komentārus tiem spriedumiem, kas radīja sevišķu interesi priekš prakses un teorijas.¹⁷ Profesors U. Bukovskis savā vēl 1914. gadā izdotajā Baltijas vietējo Civillikumu kopoējuma komentāru ievadā trāpīgi norāda: “Nevar neatzīt, ka viena pati tiesu prakse bez teorijas atgādina celtni bez pamatiem. Tiesu prakse bez teorijas zaudē to dzīvo avotu, no kura lielā mērā veidojās tiesības, kuru likumā iestrādāto burtu grūti izprast, nezinot to garu, nezinot teoriju.” (Citēts pēc LR Civillikuma komentāriem, Mans īpašums, sastādījis A. Grūtups, Rīga, 1996, 4. lpp.).

Minētie piemēri liecina arī par to, ka pirmskara Latvijā tiesu sistēma tika mērķtiecīgi programmēta tā, lai tā funkcionētu profesionāli un lai tiesu prakse visā tās dažādībā virzītos uz vienveidību līdzīgi lietu spriešanā, ņemot vērā un atsaucoties uz iepriekšējiem spriedumiem.

4. Neizmantotās iespējas

Uz tā darbīgā fona, kā noritēja tiesu prakses apzināta veidošana grūti izprotama ir pašreizējā atturīgā norobežošanās no tiesu iepriekšējo spriedumu un lēmumu lietošanas tiesu spriešanā. Šajā jomā netiek izmantotas arī tās iespējas, ko nosaka likumā “Par tiesu varu” ierakstītie

---

¹⁷ – Skat., piem., “Jurists”, 1937/ 38. g. g.

priekšraksti, ka rajona (pilsētas) un apgabaltiesu priekšsēdētāji “vada tiesu prakses pētišanas un vispārināšanas (...) darbu” (33. un 40. pants). Vai tā ir tikai tiesību doktrīnas negatīvā ietekme, kas, kā redzējām, pietiekami kategoriski ilgus gadus noraidīja praksi kā vienu no avotiem spriedumu un lēmumu pamatošanai, vai arī tiesu un tiesnešu neatkarības principa neadekvāta izpratne, saskatot tajā ievirzi uz norobežošanos pat no citu tiesu un tiesnešu pieredzes.

Varbūt vēl pilnā mērā neapzināmies, ka esam jau atgriezušies tajā tiesību lokā, ko padomju tiesību doktrīna dēvēja par “buržuāziskām” tiesībām. Raksta sākumā minētajā pirmā latviešu valodā tulkotā padomju tiesību grāmatā bija ne tikai tas, ka buržuāziskajās tiesībās pastāv tādi tiesību papildu avoti kā tiesu prakse, tiesību zinātne un arī vienošanās, bet tā pamatojumam citēts Šveices Civillikuma 1. pants. Tajā noteikts, ka “tiesnesim jāspriež uz likuma pamata, bet, ja pēdējo trūkst, — pēc normām, kuras viņš pats noteiktu, ja būtu likumdevējs, vadoties turklāt pēc zinātnes un tiesu prakses atzinumiem.”

Izstrādājot Latvijas Civillikumu, komisija apsprieda arī nostādni, kas izrietēja no minētā panta. Taču tiesneša pielīdzināšanu likumdevējam komisija uzskatīja par nepieņemamu. Salīdzinot iepriekšējo likumu kopojumu, tika pastiprināta normas iztulkojuma nozīme, kas ir galvenais ceļš elastīgas prakses veidošanai. Pieņemtā Civillikuma 2. pantā “likums piemērojams visos jautājumos, uz kuriem attiecas tā teksts vai iztulkojumi.” Tas kopā ar 4. pantu dod vēl vienu papildu pamatojumu tiesas prakses lietošanai, jo iztulkošanas vēsturiskā un arī sistēmiskā metode paredz arī likuma (tiesību normas) piemērošanas iepriekšējās prakses analīzi un izvērtēšanu attiecībā uz risināmo gadījumu.

Visas tiesību normas, kas gan pirmskara Latvijā, gan tagad attiecas uz jautājumiem, ka “līdzīgās lietās jābūt līdzīgiem spriedumiem”, izriet no tiesību sistēmas augšgalā esošā tiesiskās vienlīdzības principa. Satversmes 82. pantā tas formulēts šādi: “Likuma un tiesas priekšā visi pilsoņi ir vienlīdzīgi.” Kā zināms, “jābūtība”, ko prasa likums, pati par sevi nekļūst par tiesisko realitāti. Starp jābūtību un realitāti stāv normas piemērotājs, tiesnesis. No viņa profesionālajām zināšanām un prasmes, no tiesību un sabiedrības procesu izpratnes, kultūras, redzesloka, pilsoniskās stājas un citiem faktoriem ir atkarīgs, kā likuma abstraktā “jābūtība” pārvērtīsies par konkrēto tiesisko realitāti.

5. ES prakse un Ministru Komitejas rekomendācija

Taču vēsturiskiem ekskursiem šajos jautājumos ir tikai argumentējoša nozīme par konsekventas izšķiršanās nepieciešamību.

Tiesību zinātnes pūliņi un praktiskās tiesu reformas enerģija būtu jāvelta Rekomendācija R(95)11 "Par tiesas nolēmumu selekcijas, apstrādi, prezentēšanu un arhivēšanu juridiskās informācijas sistēmās" (pieņemta Ministru Komitejā 1995.gada 11. septembrī) un diviem pielikumiem tās¹⁸ īstenošanai.

Tajā ir runa par automatizētās jurisprudences apstrādes sistēmu mērķiem, vispārīgiem principiem, selekciju, vadlīnijām u. c.

No šī dokumenta minēšu tikai tās tēzes, kas tieši attiecas uz prakses tiem apstākļiem, kas aplūkoti šajā rakstā.

Tajā norādīts, ka "pilnīgas zināšanas par visu tiesu jurisprudenci ir neatņemams priekšnoteikums likumu taisnīgai piemērošanai". (111. lpp.) Starp apstrādes sistēmas mērķiem minēti: (...) – padarīt pieejamus jaunus tiesu nolēmumus it īpaši tajās tiesību nozarēs, kas attiecas gan uz jautājumiem par likuma piemērošanu, gan uz lietas faktiskajiem apstākļiem (piemēram, kompensācijas, uztura līdzekļu apjomu, soda termiņiem u.c.), – dot ieguldījumu jurisprudences ... (paļāvība uz likumu – "Rechtssicherheit"), vienlaikus neizraisot neelastīgumu; (112. lpp.).

Informācijai vajadzētu tikt aktualizētai pēc iespējas ātrāk: mēneša laikā attiecībā uz augstākās tiesas nolēmumiem un trīs mēnešu laikā citiem tiesas pieņemtajiem lēmumiem.

Izsakoties par informācijas atlasītiem pēc rekomendācijām tiek lietots jēdziens "juridiska interese", norādot, ka tā nozīmē, ka "tiesas nolēmums izsaka tiesību normu, piemēram, radot jaunu precedentu, izsakot jurisprudences tendencei faktu izvērtēšanā, procesuālo praksi tādā veidā, ka nolēmums ir vai varētu būt nozīmīgs, lai iegūtu adekvātas un detalizētas zināšanas par tiesas praksi attiecīgajā tiesību nozarē.

Nolēmumi, kas izsaka tiesu "pastāvīgu praksi", būtu jāatspoguļo tādējādi, lai tie pārstāvētu galvenos jurisprudences principus attiecīgajā nozarē. No otras puses, tam nevajadzētu būt ar tendenci bremsēt iespējamo tiesu prakses evolūciju (...) (115. lpp.).

Kā pozitīvo kritēriju nolēmumu atlasītiem rekomendācijai ieteikts izvēlēties: " a) nolēmumus, kuros tiek dots koncepcijas vai juridisko

¹⁸ – Skat.lativisko tulkojumu, kas publicēts "Juristu žurnāla" Nr. 8, 111.–117. lpp.

terminu izskaidrojums, proti, tiek formulēta vai papildināta tiesību norma; b) nolēmumus, kuros izmantotā interpretācijas metode izraisa pastāvošas tiesību normas piemērošanas faktu kopumam tādā veidā, kas atšķiras no agrākiem piemērošanas gadījumiem; c) nolēmumus, kuros ievērota tāda argumentācijas metode, kas atšķiras no agrākiem piemērošanas gadījumiem.” (115. lpp.)

Annotation

The article has touched the negative attitude towards the use of the court practise in socialistic system and its reflection in Latvia today.

The situation of twenties and thirties in Latvia concerning the sphere has been analyzed which was relevant to the level in Europe at that time. At the same time the use of the court practice in continental Europe rights and European Union has been looked at.

The proposals concerning the recommendation R (95)11 of the EU Committee of Ministers “About the selection, processing, presentation and recording in legal information systems of the decisions of court” have been made.

DABISKĀ TAISNĪGUMA PRINCIPS UN ADMINISTRATĪVAIS PROCESS

Teorētiskie aspekti

Administratīvais process Anglijas tiesību sistēmā balstās uz *dabiskā taisnīguma principu (natural justice)*, kura elementi ir pārņemti administratīvajā procesā kā citās anglo-sakšu tiesību sistēmas (*common law*) valstīs, tā arī romāņu-ģermāņu (civil law) un citu tiesību sistēmu (tradīciju) valstīs. *Dabiskā taisnīguma princips*, kas nāk no dabisko tiesību teorijas un papildina “*ultra vires*” doktrīnu, tiek uzskatīts par otro Anglijas administratīvo tiesību fundamentālo principu. Šie abi principi, to funkcionēšanas dažādās izpausmēs, pēc nozīmīguma līdzinās galvenajiem administratīvo tiesību principiem kontinentālās tiesību sistēmas valstīs.

Ultra vires doktrīnas vai principa būtība var būt īsi izteikta šādi: neviena administratīvā institūcija nevar pārsniegt tai piešķirto pilnvaru robežu, it īpaši, ja tās ir noteikts parlamenta aktā. Tas attiecas kā uz individuālo aktu izdošanu, tā arī uz deleģētās likumdošanas procesu.¹

Savukārt *dabiskā taisnīguma princips*, kura pirmsākumi atrodami pirms daudziem gadsimtiem Anglijas tiesu spriedumos, satur prasības, kas ir nepieciešamas taisnīgai administratīvo lietu izskatīšanas procedūrai, kuru saskaņā ar anglo-sakšu tiesībām ir jāievēro tiesai, pieņemot lēmumus administratīvās lietās. Šis princips parasti tiek formulēts divos noteikumos: 1) *neviens nevar būt par tiesnesi savā lietā* un 2) *abām pusēm jābūt uzklautām*. Romieši to izteica tādās divās sentencēs: 1) *nemo iudex in causa sua* un 2) *audi alteram partem*. Samērā neseno tie bija īsi izteikti angļu valodā divos vārdos – *impartiality* un *fairness* (objektivitāte un taisnīgums). Ļoti bieži ārzemju administratīvo tiesību literatūrā, kas ir izdota angļu valodā, dabiskā taisnīguma princips tiek izteikts arī kā *rule against bias* un *freedom from bias* (*būt brīvam no aizspriedumiem*), vai *fair hearing rule* un *a right to be heard* (*tiesības*

¹ Schwarze J. *European Administrative Law*. Sweet & Maxwell, London, 1992, p.146

tikt uzklausītam)². Ja *dabiskā taisnīguma princips* ir pārkāpts, tas ir pamats, lai atceltu attiecīgo administratīvo aktu. Šajā gadījumā tiesai nevajag pārliecināties, vai tāds pārkāpums reāli kaitēja kādam, vai pastāvēja tikai šāda iespēja.

Jautājumu par *dabiskā taisnīguma principa* būtību, saturu un izpausmi angļu administratīvajā procesā parasti saista ar to, ka angļu tiesās darbojas sistēma, kura tiek saukta par "*adversary system*" atšķirībā no citas sistēmas – "*inquisitorial system*" kas valda kontinentā³.

Kā piemērus bieži salīdzina Angliju un Franciju. Anglijā konflikts starp publiskās varas iestādēm un pilsoni tiek izskatīts vispārējās jurisdikcijas tiesās. Šeit darbojas vispārējās tiesības (*common law*) un tiesās tiek piemērots "*adversary system*" mehānisms. Savukārt Francijā, kurai ir raksturīgas rakstīto tiesību (*civil law*) tradīcijas, šos strīdus izskata speciāli izveidotas administratīvās tiesas, balstoties uz "*inquisitorial system*" mehānismu. Kaut arī rezultāts līdzīgu lietu izskatīšanā var būt vienāds, šo divu sistēmu atšķirības ir institūcijās, tiesību princīpos, kuri tiek piemēroti, un arī principu piemērošanas procedūrās.

Pirmā sistēma ("*adversary system*") balstās uz ideju, ka patiesība tiesas procesā var būt vislabāk noskaidrota, ja katrai pusei ir atļauts izklāstīt savu "patiesību", versiju par to, kas ir noticis vai kāds ir tiesību normu saturs, un neatkarīga trešā puse (parasti tiesa) lemj par to, kura no šīm versijām visvairāk atbilst patiesībai. Savukārt otrajā modelī ("*inquisitorial system*") trešā puse veic izmeklēšanu, uzdodot konfliktā iesaistītām un citām personām jautājumus, pieņem lēmumu par to, kas ir taisnīgs. Objektivitāte ir nepieciešama abās sistēmās, bet lietas izskatīšanas procedūras noteikumu un tas, kā lēmums tiek pieņemts, atšķiras.

---

² Nedjati Z. M., Trice J. E. *English and Continental Systems of Administrative Law*. North-Holland Publishing Company, Amsterdam–New York–Oxford, 1978, p. 108 un Brown L. N., Bell J. S. *French Administrative Law*. Clarendon Press, Oxford, 1993, p. 204
³ Cane P. *An Introduction to Administrative Law*. Clarendon Press, Oxford, 1992, p. 163

Dabiskā taisnīguma principa prasības

1. "The rule against bias"

Svarīgs jautājums ir, ko nozīmē *aizspriedums* (*bias*). Nepārprotami, ka persona, kurai ir finansiālas intereses konkrētajā lietā, kura ir ieinteresēta lietas iznākumā vai kura ir cieši saistīta ar vienu no lietas dalībniekiem, nevarētu izlemt konkrētu lietu. Tiesnesis, kurš izskatīja lietu pirmās instances tiesā, nevar izskatīt to apelācijas kārtībā. Šajos gadījumos tiesnesim ir sevi jāatstādina no lietas izskatīšanas. Ja viņš vai viņa nav to izdarījuši, lietas dalībnieki var pieteikt tiesnesim noraidījumu, bet tiesnesis nevar būt noraidīts tikai par to, ka viņam ir savi uzskati (ļoti stingri uzskati) konkrētos jautājumos, piemēram, par imigrācijas vai bēgļu politiku valstī, u. c. Šajos gadījumos pusēm ir jāuzticās tiesnesim, kuram savukārt jālemj lieta objektīvi, abstrahējoties no saviem uzskatiem.

2. "The right to be heard"

Tiesību uzskaitījums, kuras izriet no šī principa, ir ļoti plašs. Tas ietver sevī visas tiesas procesa garantijas, tādas kā: visiem pierādījumiem jābūt pieejamiem visiem, kas ir iesaistīti lietā; iespējamība izsaukt lieciniekus un vienāda iespēja uzdot viņiem jautājumus; pienākums uz klausīt katru pusi tikai citas puses klātbūtnē; tiesības uz pārstāvniecību; iespēja izteikt savas domas par visiem jautājumiem, faktiem un likumiem, u. c.⁴ Šo garantiju kopums nevar būt izskatīts abstrakti, izolācijā no konkrētām likumdošanas normām, tas var būt papildīts ar saturu tikai, analizējot konkrēto administratīvo lietu.

Dabiskā taisnīguma princips un procesuālās tiesību normas

Kaut gan Anglijā procesu tiesā regulē arī tiesību normas, kuras pieņem parlaments, tiek uzskatīts, ka tās ir nepietiekamas, lai sasniegtu taisnīgumu konkrētās lietas atrisināšanā, un ir nepieciešami papildlīdzekļi. Tiesas lēmumu pieņemšanas procedūrai administratīvā lietā jābalstās vispirms uz pieņemtajām parlamentā tiesību normām, kas pēc tam ir papildinātas ar jaunajiem noteikumiem, kas nāk no dabiskā

⁴ Schwarze J. *European Administrative Law*. Sweet & Maxwell, London, 1992, p.1283

taisnīguma principa un palīdz pareizi interpretēt tiesību normas, lai sasniegtu taisnīgu rezultātu. Dažreiz, kaut gan tas ir ļoti reti, angļu administratīvajās tiesībās normatīvā akta normas nosaka, ka konkrētajās attiecībās netiek piemērots *dabiskā taisnīguma princips*. Ja tas nav, tad, jo detalizētāk tiesību normas regulē administratīvo procedūru, jo lielāka ir varbūtība, ka dabiskā taisnīguma princips nedarbosies. Tomēr ir pierādīts, ka simtiem gadu vispārējās tiesības (*common law*) ir labs instruments, lai labotu likumdevēja “nolaidību”, un, ja normatīvo aktu normas nodrošina sūdzības iesniedzēju ar mazākām tiesībām, salīdzinot ar *dabiskā taisnīguma principu*, tad šī principa piemērošana aizpilda šīs nepilnības⁵.

Dabiskā taisnīguma princips citās tiesību sistēmās

Franču administratīvās tiesības balstās uz tādu pamatprincipu, kā likumības princips. Likumība šeit tiek saprasta ne tikai kā atbilstība likumam (*loi*), bet daudz plašāk – kā atbilstība tiesībām. No likumības principa izriet citi galvenie principi – indivīdu pamatbrīvības, ekonomiskās un sociālās tiesības, samērīgums, tiesības pārsūdzēt tiesā administratīvo aktu, atpakaļejoša spēka aizliegums, vides aizsardzība u. c. Šie principi var būt salīdzināmi ar angļu *dabiskā taisnīguma principu*, taču franču administratīvās tiesības atsakās no ierobežotām procesuālām normām un ir atklātas jauniem, atvasinātiem galvenajiem principiem, ja tāda nepieciešamība parādās. Francijas Valsts Padome (*Council de Etat*) savos lēmumos lietās, kuras ir saistītas ar administratīvo morāles normu pārkāpumiem, plaši piemēro šos principus un šiem lēmumiem ir liela nozīme Francijas publiskajā dzīvē.⁶

Franču administratīvās tiesībās ir noteikts, ka pirms lēmuma pieņemšanas ir jāuzklausā abas puses. Šim noteikumam ir jābūt ievērotam, piemēram, uzliekot disciplinārsodus. Francijā tiesības aizstāvēties (*droit de la defense*) tiek stingri ievērotas. Nevienam, vai tas ir ierēdnis, vai nav, nevar būt uzliktas sankcijas, ja viņam iepriekš nebija dota iespēja aizstāvēt sevi attiecīgā veidā pret sūdzībām, kas ir izvirzītas

⁵ Cane P. *An Introduction to Administrative Law*. Clarendon Press, Oxford, 1992, p.173

⁶ Ведель Ж. *Административное право Франции*. Прогресс, М., 1973, с. 185, 191, 194

pret viņu. Francijā tāpat kā Anglijā *dabiskā taisnīguma koncepcija* tiek piemērota tiesās bez attiecīga konstitucionālā pamata atšķirībā no ASV, kur šis princips ir noteikts ASV konstitūcijā un tiek saukts par “due process” (*atbilstoši procesam*) pantu.

Vēsturiski Francijā sākotnēji pastāvēja princips, ka jāievēro tikai tās administratīvā procesa prasības, kuras noteiktas normatīvajos aktos.

Valsts Padome varēja anulēt administratīvo aktu tādu procesuālo noteikumu neievērošanas dēļ, kuri bija noteikti normatīvajos aktos. 1944. gadā Francijas Valsts Padome vienā no lietām pieņēma vēsturisku lēmumu, ar kuru faktiski franču administratīvās tiesībās bija pārņemts kaut kas ļoti līdzīgs angļu dabiskā taisnīguma koncepcijai. Lietas būtība bija šāda: valsts institūcija anulēja personas atļauju pārdot avīzes avīžu kioskā vienā no galvenajiem Parīzes bulvāriem. Valsts Padome atzina, ka viens no vispārīgajiem tiesību principiem aizliedz piemērot sankcijas pret personu, nedodot viņai tiesības aizstāvēties, un, kaut gan šajā konkrētajā gadījumā neviens normatīvais akts neparedzēja šo principu, Valsts Padome atcēla institūcijas lēmumu par atļaujas anulēšanu.

Vācijas Federālās Republikas konstitūcijas 103. pants garantē katra tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu tiesā. Tas nenozīmē, ka tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu nepastāv arī ārpus tiesām, administratīvajā procesā un gadījumos, ja tas nav noteikts normatīvajos aktos.⁷

ASV konstitūcija, kā jau bija minēts agrāk, satur “due process” pantu.⁸ Vienā no ASV Augstākās tiesas lietām tiesnesis Frankfurters atzīmēja, ka brīvības vēsture lielā mērā ir bijusi procesuālo garantiju ievērošanas vēsture.⁹ ASV likumdevējs nosaka administratīvā procesa prasības un noteikumus. 1946. gada Administratīvā procesa akts regulē administratīvo procesu, kurš ir jāievēro daudzām iestādēm ar publiskām varas pilnvarām pārvaldes jomā (*administrative agencies*). Šī kodificētā normatīvā akta normas balstās uz atšķirībām starp tādām divām šo institūciju funkcijām, kā tiesību aktu pieņemšana, no vienas puses, un quasy “tiesu” funkciju, piemēram, lietu izskatīšana par apstrīdētajiem administratīvajiem aktiem, no otras puses. Savukārt vispārējās tiesības nedominē pār tiesību normām, bet tās var būt viens no galvenajiem pierādījumiem, uz kuru balstās lēmums konkrētajā administratīvajā lietā.

⁷ Forshoff. *The Administrative Act*. Nicosia, 1963, pp. 36–37

⁸ Amendment XIV, Section 1 of the United States Constitution

⁹ Skat. Mc. Nabb v. United States, (1943). 318. US.

Dabiskā taisnīguma princips un cilvēktiesības

Cilvēktiesību jautājumi un administratīvās tiesības bieži pārklājas, jo administratīvajām institūcijām ir jāievēro tiesības, kas ir garantētas indivīdam *Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā*. Konvencija nosaka, ka valstis, kuras ir ratificējušas šo svarīgo starptautisko dokumentu, nodrošina ikvienam, kas atrodas to jurisdikcijā, šajā konvencijā minētās tiesības un brīvības.

Konvencijas 6. panta 1. daļa paredz, ka ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā; tiesas spriedumam jābūt publiski pasludinātam. Šīs tiesības īsi tiek sauktas par tiesībām uz lietas taisnīgu izskatīšanu. Šī panta virsraksts angļu valodā ir "*Right to a fair trial*" un literatūrā bieži tiek saukts arī kā "*Right to a fair hearing*"

Sākotnēji Eiropas Cilvēktiesību komisija un Eiropas Cilvēktiesību tiesa savos lēmumos tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu attiecināja uz krimināllietām. Vēlāk bija atzīts, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. daļa noteiktos apstākļos ir piemērojama arī civilajā jomā.¹⁰ 1971. gadā lietā Ringaisens pret Austriju (*Ringelsen v. Austria*) tiesa atzina, ka tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu attiecas ne tikai uz tiesas procesu, bet arī uz administratīvo procesu ārpus tiesām, ja tas ir saistīts ar civilo tiesību un pienākumu noteikšanu.¹¹ Šajā lietā tiesa nosprida, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. daļa var būt piemērojama ne tikai lietās starp indivīdiem, bet arī lietās starp valsti un indivīdu un ka nav nepieciešams šeit piemērot atšķirības starp privātajām un publiskajām tiesībām. Tātad jēdzienu *civilās tiesības un pienākumi* Eiropas Cilvēktiesību komisija un Eiropas Cilvēktiesību tiesa interpretē diezgan plaši. Tas nozīmē, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. daļa var tikt lietota arī administratīvajā procesā. Mūsaprāt, tas ir arī pierādījums tam, ka *dabiskā taisnīguma principa* prasībām un tiesībām uz lietas taisnīgu izskatīšanu ir daudz kas kopīgs.

---

¹⁰ Cf. Appl. No. 434/58, Year book II, pp. 354, 370

¹¹ Harris D. J., O'Boyle M. Warbrick C. Law of the European Convention on Human Rights. Butterworths, London, Dublin, Edinburgh, 1995, p. 176

Annotation

The subject of the article is the English principle of natural justice, which is one of the main principles of English administrative procedure and has been imported to the other world's legal systems. The author analyses the essential characteristics of what is called "natural justice" and its requirements in England and also in comparative aspect in France, Germany, USA and European Human Rights protection system. The readers will be acquainted with English terminology and some case law.

LATVIJAS ADMINISTRATĪVI PROCESUĀLĀS NORMAS EIROPAS PADOMES DOKUMENTU KONTEKSTĀ

Rakstā tiks aplūkoti divu Eiropas Padomes dokumentu – (77) 31 rezolūcijas *Par indivīdu aizsardzību attiecībā uz valsts institūciju aktiem* un (80) 2 rekomendācijas *Par diskrētās varas izmantošanu valsts pārvaldē* – ietekme uz Latvijas administratīvi procesuālo tiesību normu jaunradi un administratīvo praksi. Abi minētie dokumenti ietver vispārējos administratīvi procesuālos principus, kuru ievērošana izriet no Eiropas Padomes statūtiem. Kaut arī saskaņā ar Latvijas Republikas 1995. gada 2. februāra likuma *Par Eiropas Padomes statūtiem* mūsu valstij kā Eiropas Padomes dalībvalstij principi būtu ne tikai jāzina, bet arī jāievēro, tikai nedaudzi Latvijā zina minēto rezolūciju un rekomendācijas un to saturu. Kaut arī šie dokumenti ir ņemti vērā, izstrādājot administratīvā procesa likuma projektu, tie būtu jāzina ikvienam valsts pārvaldes darbiniekam, it īpaši tiem, kas strādā ar tiesību normu jaunradi vai administratīvo aktu izdošanu.

Šī raksta mērķis iepazīstināt latviešu lasītāju ar abām administratīvajā jomā nozīmīgākajām Eiropas Padomes aktivitātēm, attiecīgo principu skaidrojumu un to atspoguļojumu Latvijas tiesību normās, kā arī citiem aktuāliem administratīvi procesuāliem jautājumiem. Pielikumā dots minētās Eiropas Padomes rezolūcijas un rekomendācijas un to skaidrojošo pielikumu tulkojums latviešu valodā.

1. Nepieciešamība pēc administratīvi procesuālā regulējuma

Valsts pārvalde mūsdienās pilda daudzus svarīgus uzdevumus. Tie ir saistīti ar nodokļiem, vides aizsardzību, izglītību, sabiedriskās kārtības nodrošināšanu un daudzām citām sfērām. Daudzās valsts pārvaldes funkcijas, ko tā veic visas sabiedrības labā, nereti aizskar atsevišķu sabiedrības locekļu privātās intereses. Valsts uzdevums ir radīt vislabāko līdzsvaru starp indivīda atsevišķo un sabiedrības kopīgo interešu

ievērošanu. Administratīvo tiesību galvenais uzdevums ir ne tikai būt par valsts pārvaldes organizatorisko instrumentu, bet arī regulēt varas izmantošanu un kontroli.¹

Administratīvi procesuālajam taisnīgumam administratīvajā jomā ir jo īpaši liela nozīme tāpēc, ka, atšķirībā no kriminālprocesa vai civilprocesa, par administratīvā procesa dalībnieku biežāk vai retāk nākas būt jebkurai personai. Ne katrs ir aizstāvējis savas civilās tiesības tiesas ceļā, tāpat ne katram ir iznācis būt par liecinieku, cietušo vai likumpārkāpēju kriminālprocesā, bet katrs ir kārtojis kādas darīšanas valsts vai pašvaldības iestādē. Tas ir noticis, vai nu:

1) pēc personas pašas vēlēšanās (parasti uz rakstiska vai mutiska iesnieguma pamata), lai saņemtu no valsts vai pašvaldības kādu sev labvēlīgu lēmumu (sertifikātus, pensiju, maternitātes pabalstu, bērna vai laulību reģistrācijas apliecību, atļauju veikala atvēršanai vai mājas celtniecībai utt.),

2) pēc valsts iniciatīvas, kad valsts vai pašvaldība uzliek individam kādu pienākumu (nojaukt patvaļīgi uzceltu ēku, notīrīt ielu, maksāt nodokļus, nodot arhīvā dokumentus u.tml.), ierobežo tā tiesības (ierobežo vecāku varu, atņem piešķirto zemes gabalu u. tml.) vai uzliek administratīvo sodu (par ceļu satiksmes, darba drošības, vides aizsardzības vai citu likumu un noteikumu pārkāpumiem).

Attiecības, kas rodas attiecīgā valstiskā lēmuma (administratīvā akta) pieņemšanas procesā, sauc par administratīvi procesuālajām attiecībām. Tiesiskā un demokrātiskā valstī procesuālā taisnīguma nodrošināšanai administratīvi tiesiskajās attiecībās jāpievērš jo īpašu uzmanību, jo pēc tā, kāds ir administratīvais process, faktiski var spriest, kā valsts izturas pret savu pilsoni². Kaut arī publiskā vara attiecībā uz individu parasti tiek realizēta, valstij uzspiežot savu gribu, tiesiskā valstī šī griba tiek ierobežota ar tiesību normām un individam piešķirtām procesuālām garantijām.

Kā teikts Latvijas Republikas ziņojumā par stāvokli cilvēktiesību jomā ANO Cilvēktiesību komitejai, viens no grūtākajiem atjaunotās demokrātiskās Latvijas valsts uzdevumiem ir panākt, lai valsts pārvalde,

¹ Principles of Administrative Law Concerning the Relations Between Administrative Authorities and Private Persons. Directorate of Legal Affairs, Strasbourg, 1996., 5. lpp.

² Vārds "pilsonis" šeit lietots tā plašākajā nozīmē kā sabiedrības loceklis.

izdodot iedzīvotājam saistošu individuālu rikojumu (administratīvo aktu), juridiski pareizi un precīzi piemērotu spēkā esošās tiesību normas, kā arī ievērotu indivīda procesuālās tiesības.³ No tiesiskas valsts viedokļa raugoties, Latvijas un arī citu postsociālistisko valstu tiesību praksē ir būtiski trūkumi. Tie saistīti ar to, ka sociālistiskajā tiesību lokā indivīda tiesības pret valsti bija ļoti minimālas, turpretī tiesiskā valstī mūsdienu izpratnē tieši šī tiesību nozare ir izvērsta. Tā ir viena no galvenajām ierēdņu un juristu izglītības sastāvdaļām, uzsver Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis E. Levits.⁴ Tomēr Satversmes 1. pants, kas nosaka, ka Latvija ir demokrātiska republika, nav tikai deklaratīvs, bet, kaut arī ne bez problēmām, tomēr daudz reālāk kā padomju laikā tiek realizēts dzīvē. To ir apliecinājušas arī citas Eiropas demokrātiskās valstis, uzņemot Latvijas Republiku Eiropas Padomē. Savukārt, par demokrātijas stūrakmeni tiek uzskatītas cilvēktiesību un citu indivīda tiesību pret valsti respektēšana.⁵

2. Eiropas Padomes atzīto principu ietekme uz Latvijas Republikas likumdošanu

Kļūdama par Eiropas Padomes dalībvalsti, arī Latvija ir piekritusi ievērot noteiktus principus, taņī skaitā, tos, kas nosaka valsts iestāžu attiecības ar privātām personām. Latvijas Republikas 1995. gada 2. februāra likuma *Par Eiropas Padomes statūtiem* 1. pantā noteikts, ka 1949. gada 5. maija Eiropas Padomes statūti tiek pieņemti un apstiprināti. Eiropas Padomes statūtu 1. paragrāfā noteikts Eiropas Padomes mērķis: panākt lielāku vienotību starp tās locekļiem to ideālu un principu nodrošināšanai un īstenošanai, kuri veido šo valstu kopējo mantojumu un veicina to ekonomisko un sociālo progresu. Savukārt Eiropas Padomes statūtu 3. paragrāfā noteikts, ka katram Eiropas Padomes loceklim ir jāakceptē principi, kuri nodrošina tiesiskumu un visu cilvēku

³ Atbildes uz ANO Cilvēktiesību komitejas locekļu jautājumiem, Cilvēktiesību žurnāls, 1996, Nr.2, 88. lpp.

⁴ Skat. rakstu: Mūrniece M. "Ceļu policijas monstros jeb Cilvēks pret amatpersonu", Fokuss 08.-14.10.1998., 18. lpp.

⁵ E. Levits. Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1. panta *demokrātijas* jēdziens. "Cilvēktiesību žurnāls", 1997., 4. nr., 54.-77. lpp.

iespējas pilnā mērā baudīt cilvēka tiesības un pamatbrīvības Padomes locekļu jurisdikcijas ietvaros, un godprātīgi un efektīvi jāsadarbojas I sadaļā formulētā mērķa īstenošanā.

Administratīvā procesa principus Eiropas Padomes ietvaros nosaka Eiropas Cilvēktiesību konvencija, citas Eiropas Padomes konvencijas, rekomendācijas un rezolūcijas. Atšķirībā no konvencijām, rekomendācijas un rezolūcijas nav juridiski saistošas dalībvalstīm un to valdībām. Tomēr šiem dokumentiem uz dalībvalstīm ir morāla un politiska ietekme.

Kā teikts Eiropas Padomes Tieslietu direktorāta izdotās rokasgrāmatas par administratīvo tiesību principiem ievadā, ir ļoti grūti, kaut arī iespējams, kādai valdībai ilgu laiku pilnīgi ignorēt noteiktus standartus, kurus visas vai vairākums citu demokrātisko valstu apņēmušās ievērot. Eiropas Padomes mērķis nebūt nav ietekmēt nacionālo likumdošanu, izdodot noteiktas formas likumus, bet gan veicinot noteiktu vispārēju principu iekļaušanu tiesībās un to pielietošanu praksē. Tas nozīmē, ka dalībvalstīm tiek dota brīva izvēle noteikt veidus, kā nodrošināt šo principu realizāciju savā teritorijā. Valstij nav jāpārņem jau gatavas tiesību normu definīcijas, bet gan, ievērojot norādes, jāpanāk optimālas attiecības starp valsts iestādēm un indivīdiem. Principu ierobežojumi pieļaujami kā izņēmumi tikai ar likumu un tikai tik lielā mērā, cik tas ir attaisnojams demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu vispārējās sabiedrības intereses: valsts drošību, sabiedrisko kārtību, ekonomisko labklājību u.tml. Tiesām, ombudsmenīem un citām cilvēktiesību aizsardzības institūcijām ir jābūt iespējai kontrolēt jeb *uzraudzīt* jebkuru gadījumu, kad valsts iestādes piemēro kādu no izņēmumiem.⁶

Vēl viens arguments, kāpēc šo principu ievērošana Latvijai ir svarīga, ir tāds, ka Eiropas Padomē un Eiropas Savienībā vispārārtītie administratīvo tiesību principi ir vieni un tie paši. Tā kā viena no Latvijas šā brīža prioritātēm ir iestāšanās Eiropas Savienībā, bet viens no šķēršļiem, lai to izdarītu, ir valsts pārvaldes mazspēja⁷, tad viena no iespējām šo spēju uzlabot, ir vispārārtīto administratīvi tiesisko principu konsekventa ievērošana.

⁶ Skat. Principles of Administrative Law Concerning the Relations Between Administrative Authorities and Private Persons., Directorate of Legal Affairs, Strasbourg 1996., 5.–6. lpp.

⁷ Skat. Plamše K. "Kādai būt modernai Latvijas ierēdniecībai?", Diena, 17.11.1998.

Bez tā, ka valsts iedzīvina vispāratzītos tiesību principus ievērojot tos tiesību normu jaunradē, tā savā likumdošanā var šos principus iekļaut arī tieši. Vairākās Eiropas valstīs, Eiropas padomē un Eiropas Savienībā vispārējie principi ir kļuvuši par tiesību avotiem. Tas tiek skaidrots ar to, ka ne vienā no tiesību sistēmām likumdevējs nav spējis dot atbildi uz visiem jautājumiem, kas tiek uzdoti tiesās. Tādā veidā tiesnešiem pašiem jārada normas, kas atrisinātu attiecīgo problēmu, taču, ja viņu tiesību jaunrade kļūst pārāk aktīva, viņus var apvainot pilnvaru pārkāpšanā un likumdevēja varas uzurpēšanā. Tāpēc tiesību piemēro-tājiem konkrēto lietu izlemšanai ļauts izmantot arī vispāratzītos (arī nerakstītos) tiesību principus.⁸ Šī iemesla dēļ arī Latvijas Administratīvā procesa likuma projekts satur pantus ar atsevišķu principu uzskaitījumiem un to definīcijām. Likumprojektā ir arī noteikts, ka vispārējos tiesību principus piemēro, ja attiecīgo jautājumu neregulē ārējs normatīvs akts, kā arī, lai interpretētu normatīvos aktus. Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija Administratīvo aktu procesa noteikumos, kas šobrīd ir spēkā Latvijas Republikā un kas regulē individuālo valsts pārvaldes lēmumu izdošanas kārtību, principi atsevišķi uzskaitīti nav, taču daudzi no tiem izriet no noteikumu nosacījumiem.

3. Eiropas Padomes (77) 31 rezolūcijā ietvertie principi

Darbs ar šo rezolūciju, kā tas ir teikts izskaidrojošajā pielikumā, tika uzsākts septiņdesmito gadu sākumā. Darba grupa, kura strādāja ar rezolūciju, konstatēja, ka neraugoties uz Eiropas Padomes dalībvalstu dažādajām tiesību sistēmām, ir iespējams noteikt vienotus administratīvi procesuālus principus indivīda un valsts attiecībās. Jāņem vērā, ka septiņdesmito gadu sākumā bijušās sociālisma bloka valstis vēl nebija Eiropas Padomes dalībvalstis, un līdz ar to sociālistisko valstu administratīvo tiesību principi šajā darbā vērtēti netika.

Rezolūcijā ietvertie principi attiecas tikai uz administratīvo aktu izdošanas procesu. Administratīvais akts ir skaidrots kā akts, kuru izdod, īstenojot valsts jeb publisko varu un tas attiecas uz individuālu personu,

---

⁸ Skat. Hartley T. K. Osnovi prava Evropeiskogo soobščestva, Juniti, Moskva, 1998.,143. lpp.

ietekmējot tās tiesības, brīvības vai intereses. Lidzīgi administratīvais akts skaidrots arī Latvijas Administratīvo aktu procesa noteikumos un Administratīvā procesa likuma projektā. Tā, piemēram, Administratīvā procesa likuma projektā administratīvais akts ir definēts kā "individuāls tiesību akts, ko izdod iestāde publisko tiesību jomā atsevišķa gadījuma risināšanai un kas attiecas uz individuāli noteiktu personu vai personām, nodibinot, grozot, konstatējot vai izbeidzot konkrētas tiesiskas attiecības" Tālāk, tāpat kā rezolūcijā, paredzēti arī izņēmumi, piemēram, ka administratīvie akti nav tiesas lēmumi u. c.⁹

Pieņemot (77) 31 rezolūciju, dalībvalstis vienojās par pieciem pamatprincipiem: tiesības būt uzklusītam, tiesības uz informāciju, tiesības uz tiesisko palīdzību un juridisko konsultāciju, pamatojuma izskaidrošana un informēšana par pārsūdzības iespējām.

3. 1. Tiesības būt uzklusītam

Tiesības būt uzklusītam (angļu "right to be heard") jeb tiesības izteikt savus argumentus lietā, kuras lēmums var būt personai nelabvēlīgs, Eiropas tiesību sistēmā pārmantots no angļu dabiskajām tiesībām.¹⁰ Princips nozīmē ne tikai to, ka persona var izteikties, bet arī to, ka šie izteikumi (pierādījumi un citi fakti) tiek izvērtēti un ņemti vērā.

Princips daļēji bija pazīstams arī padomju administratīvo tiesību sistēmā, vismaz tiktāl, ciktāl tas noteica administratīvo sodu uzlikšanas lietvedību. Saskaņā ar Administratīvo pārkāpumu kodeksu personai bija un joprojām ir tiesības piedalīties lietas izskatīšanā, iesniegt pierādījumus un sagaidīt, ka tie tiks ņemti vērā. Praksē gan ar šī principa ievērošanu ir bijušas un ir problēmas, it īpaši, ja runa ir par policistu pieņemtajiem lēmumiem.¹¹

Jaunajā administratīvā procesa likuma projektā kā atsevišķs princips tiesības būt uzklusītam definēts netiek, taču to satur projekta atsevišķs pants "Dalībnieku uzklusīšana", kurš paredz, ka izdodot administratīvo aktu, kurš ir nelabvēlīgs adresātam vai trešajai personai, iestādei

⁹ Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija.

¹⁰ Skat. Hartley T. K. Osnovi prava Evropeiskogo soobščestva, Juniti, Moskva, 1998., 165.lpp.

¹¹ Skat., piem., Mūrmiece M. "Ceļu policijas monstrs jeb Cilvēks pret amatpersonu", Fokuss 08.–14.10.1998., 18. lpp.

jānoskaidro un jāizvērtē viņu argumenti un viedoklis šajā lietā. Viedokli var nenoskaidrot tikai gadījumos, ja akta izdošana ir steidzama, gadījums ir objektīvi mazsvarīgs vai ja no gadījuma būtības izriet, ka personas viedokļa noskaidrošana nav iespējama vai nav adekvāta¹². Attiecīgā redakcija atbilst Eiropas Padomes rezolūcijā noteiktajam, tādējādi vismaz likumdošanā attiecīgais princips tiks ievērots.

3. 2. Tiesības uz informāciju

Šis princips paredz, ka persona pirms administratīvā akta izdošanas atbilstoši jāinformē par apsvērumiem, kas tiks ņemti vērā, izdodot attiecīgo aktu. Minētie apsvērumi ietver gan faktiskos, gan tiesiskos apsvērumus. Rezolūcija nosaka, ka šī informācija jāsniedz pēc tam, kad persona to ir pieprasījusi, bet to var darīt arī jebkurā gadījumā. Administratīvā procesa likuma projektā ir paredzēta norma, kas atļauj jebkuram procesa dalībniekam iepazīties ar lietu (izņemot konfidenciālo lietas saturu) jebkurā procesa stadijā. Bez tam projektā paredzēta arī jebkuras, izņemot konfidenciālas un slepenas, informācijas pieprasīšanas iespēja.¹³

3. 3. Tiesiskā palīdzība un bezmaksas juridiskā konsultācija

Princips nosaka, ka lietas dalībniekiem administratīvajā procesā ir tiesības (bet ne pienākums) piedalīties ar pārstāvju palīdzību, kā arī, ka tiem ir tiesības uz juridisko palīdzību no valsts puses. Latvijas tiesību normās pārstāvība administratīvajā procesā šobrīd ir dažādi regulēta. Tā Administratīvo aktu prodesa noteikumos 41. punktā ir paredzēts, ka pārvaldes procesa dalībnieki pārvaldes procesā var piedalīties ar pārstāvju starpniecību (tas pats paredzēts arī Administratīvā procesa likuma projektā, kur papildus ir noteikti arī pārstāvības ierobežojumi¹⁴). Civilprocesa kodeksa 44. pantā ir noteikts, ka par pārstāvi fiziskai personai var būt gan advokāts, gan citas fiziskas personas, kuras tiesa ir pielaidusi kā pārstāvjus lietā. Administratīvo pārkāpumu lietās kā pārstāvis var piedalīties tikai advokāts.

¹² Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija, 55. pants.

¹³ Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija, 48. un 54. pants.

¹⁴ Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija, 27.–34. pants.

Jāatzīmē, ka Eiropas padome ir pieņēmusi arī īpašu rezolūciju, kurā dalībvalstīm ieteikti vairāki principi attiecībā uz juridiskās palīdzības sniegšanu. Tā ir 1978. gadā 2. marta (78) 8 rezolūcija "Par juridisko palīdzību un konsultāciju", kuras pamatmērķis ir novērst, ka ekonomiskie apstākļi liedz atsevišķām personām aizstāvēt savas tiesības, tai skaitā, arī administratīvajās lietās. Īpaši apsverama šīs rezolūcijas kontekstā ir Satversmes 92. pantā ietvertā norma "Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību"

Kaut arī teorētiski dažos gadījumos iespējams lūgt advokātu kolēģijas bezmaksas palīdzību arī administratīvajās lietās, faktiski šajā jomā Latvijas likumdošana personas tiesību aizsardzību nenodrošina. It īpaši tas attiecas uz administratīvo pārkāpumu lietām, kur pārstāvis var būt tikai advokāts¹⁵. Administratīvā procesa likuma projektā ir paredzēts, ka komplicētos gadījumos personas pārstāvim, ja iestāde vai tiesa tam piekritīs, varēs tikt izmaksāta atlīdzība Ministru kabineta noteiktajā apmērā un kārtībā. Kā redzams, tas atrisinātu problēmu attiecībā tikai uz komplicētiem gadījumiem. Jāpiebilst, ka attiecībā uz cilvēktiesību pārkāpumiem daļēji šī problēma tiek risināta arī *Prokuratūras likumā* un likumā *Par valsts cilvēktiesību biroju*, saskaņā ar kuriem šo institūciju amatpersonas var sniegt attiecīgu palīdzību cilvēktiesību problēmu risināšanā.

3. 4. Pamatojuma izskaidrošana

Katrai personai, kuras tiesības ar administratīvo aktu ir aizskartas ir tiesības zināt šī lēmuma pamatojumu. Pamatojums var saturēt gan norādi uz tiesību normu, gan faktisko apstākļu izklāstu. Galvenais, lai tas būtu pietiekoši skaidrs un saturētu visu informāciju, kas personai nepieciešama, lai persona saprastu attiecīgā administratīvā akta izdošanas nepieciešamību un varētu izvērtēt savas iespējas to apstrīdēt vai pārsūdzēt. Bez tam, kā uzskata angļu profesors Veids, cilvēka taisnīguma sajūta prasa, lai darbība, kas vērsta pret viņu, būtu pamatota.¹⁶

---

¹⁵ Tā, piemēram, šī raksta autore Rīgas ceļu policijas pārvaldē tika noraidīta kā pārstāve sava vīra administratīvā pārkāpuma lietā.

¹⁶ Wade H. W. R., Forsyth C. F. *Administrative Law*, Clarendon Press, Oxford, 1994, 542.lpp.

Rakstisks administratīvā akta pamatojums ir tiesiskas valsts pamatprasība, tā kā tas nodrošina šī akta kontroles iespējamību, teikts Eiropas padomes izdotajā administratīvo tiesību rokasgrāmatā. Valsts pārvaldei ir jāuzlabo administratīvā akta pamatošanas institūts, tādā veidā nodrošinot, ka administratīvie akti tiktu izdoti tikai pamatotu iemeslu dēļ un netiktu pieļauta patvaļība.¹⁷

Latvijas administratīvā procesa normas (arī jaunais projekts) paredz, ka administratīvā akta obligātā sastāvdaļa ir arī administratīvā akta pamatojums. Ja tiesību norma nosaka noteikta satura administratīvā akta izdošanu, pamatojumā var norādīt tikai piemērotās tiesību normas. Ja tiesību norma nenosaka noteikta satura administratīvā akta izdošanu un tas aizskar adresāta intereses, jāpamato administratīvā akta lietderība (nepieciešamība, atbilstība un samērīgums), bet, ja ar to tiek noraidīts iesniegums, tas argumentēti jāpamato (Administratīvo aktu procesa noteikumu 63. 4. punkts). Īpaši pieminams ir likuma *Par policiju* 5. pants, kurā teikts, ka ikreiz, kad policijai nākas ierobežot personu tiesības un brīvības, policijas darbinieks sniedz tām paskaidrojumu, kurā pamato katru konkrēto ierobežojumu.

Diemžēl, praksē šī norma darbojas ļoti vāji. Visbiežāk administratīvajos aktos pamatojuma vai nu nav vispār, vai tas ir tāds, ka aktu padara nevis skaidrāku, bet vēl nesaprotamāku. Jāņem vērā, ka saskaņā ar Administratīvā procesa likuma projektu, tiesā iestāde varēs pamatoties tikai uz tiem argumentiem, kurus tā ir minējusi savā sākotnēji izdotajā aktā.

3. 5. Informēšana par pārsūdzības iespējām

Princips nosaka, ka, ja administratīvais akts izdots rakstiski un nelabvēlīgi ietekmē attiecīgās personas tiesības, brīvības vai tiesiskās intereses, tam jāsaturs norāde uz iespējām to pārsūdzēt, kā arī termiņu, kurā to var izdarīt. Arī šāda prasība jau šobrīd ir ietverta Administratīvo aktu procesa noteikumos, kā arī ir paredzēta Administratīvā procesa likuma projektā. Turklāt projektā paredzēta arī norma, kas nosaka, ka adresāts administratīvo aktu var apstrīdēt viena mēneša laikā kopš tā

---

¹⁷ Principles of Administrative Law Concerning the Relations Between Administrative Authorities and Private Persons. Directorate of Legal Affairs, Strasbourg, 1996., 21. pp.

spēkā stāšanās, bet, ja aktam nav pievienota norāde, kur un kādā termiņā tas var tikt apstrīdēts, tad viena gada laikā no tā spēkā stāšanās¹⁸.

4. Eiropas Padomes (80) 2 rekomendācijā ietvertie principi

Eiropas Padomes (80) 2 rekomendācija vairāk attiecas uz administratīvajiem aktiem, kuri izdoti, izmantojot diskreto varu, taču tos var ievērot arī citos administratīvo aktu izdošanas gadījumos. Ar diskreto varu tiek saprasta rīcības izvēles brīvība, kas noteiktās robežās ar tiesību normu piešķirta kādai valsts institūcijai. Diskrētā vara tiek izmantota tad, kad tiesību norma konkrēti nenosaka noteiktu rīcību noteiktos apstākļos, bet ļauj iestādei pašai izvērtēt apstākļus un pieņemt attiecīgajai situācijai atbilstošāko administratīvo aktu. Dažos gadījumos tiesību norma lēmuma robežas nosaka daļēji, piemēram, paredzot sodu no 1 līdz 50 latiem. Piemērojot konkrēto sodu šajās robežās, tiek izmantota diskrētā vara. Vēl vairāk diskrētā vara tiek izmantota, valsts pārvaldes subjektiem pildot uzdevumus, kuri normatīvajā aktā noteikti ļoti vispārīgi, piemēram, kontrolēt kāda likuma ievērošanu. Šādos gadījumos vispārējo principu ievērošana ir jo sevišķi svarīga.

4. 1. Diskrētās varas izmantošana atbilstoši likumīgajam mērķim.

Princips nosaka, ka valsts vara var tikt izmantota tikai tiem mērķiem, sakarā ar kuriem tā vispār ir piešķirta. Turklāt šo varu drīkst izmantot tikai tas, kuram tā ar tiesību normu ir piešķirta un deleģētais nevar deleģēt to tālāk (*delegatus non potest delegare*). Princips ir cieši saistīts ar tiesiskuma principu, jo valsts varas izmantošana var notikt tikai saskaņā ar likumu vai citu normatīvo aktu.

Vienkāršā valodā diskrētās varas izmantošanu atbilstoši mērķim var skaidrot šādi: piešķirtā diskrētā vara neatļauj cilvēkam darīt visu, ko tas vēlas vienkārši tāpēc, ka viņš ir iedomājies to darīt tieši tā – izmantojot diskreto varu, viņš nevar darīt to, kas patīk, bet gan to, kas viņam ir jādara.¹⁹

¹⁸ Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija, 68. pants.

¹⁹ Wade H. W. R., Forsyth C. F. *Administrative Law*, Clarendon Press, Oxford, 1994, 390. lpp.

Latvijas likumdošanā šis princips daļēji ir atrodams vairākos normatīvajos aktos, bet skaidri tas nav nekur noteikts. Šī vai cita iemesla dēļ, bet diskrētās varas pārkāpumi Latvijā ir diezgan bieža parādība.

4. 2. Objektivitāte un neieinteresētība

Jebkuram administratīvajam aktam jābūt pieņemtam, ņemot vērā visus būtiskos un tikai būtiskos apstākļus. Administratīvā procesa likuma projektā ietverts patvaļas aizlieguma princips, kas nosaka, ka administratīvais akts un tiesas nolēmums var balstīties tikai uz faktiem, kuri ir nepieciešami lēmuma pieņemšanai, un no tiem izrietošiem objektīviem un racionāliem juridiskiem apsvērumiem.

Bez tam administratīvā lēmuma pieņēmējs nevar būt attiecīgajā lietā ieinteresēts. *Nemo judex in re sua* – neviens nevar būt tiesnesis savā vietā, attiecināms ne tikai uz tiesnešiem, bet arī uz jebkuru administratīvā akta izdevēju. Jāatzīmē, ka vairākās Eiropas valstīs lietu nevar izlemt arī tā persona, kura nebūt lietā nav ieinteresēta, bet par kuras objektivitāti ir radušās šaubas. Saskaņā ar zviedru likumu pamats šaubām var būt, piemēram, draudzība.²⁰

Interēšu konfliktu novēršanu Latvijā daļēji nodrošina Korupcijas novēršanas likums, taču ar to vien nav iespējams nodrošināt lēmuma objektivitāti – likums ir aņejams gan ar attālāku radinieku, gan labu draugu palīdzību. Maz ticams, ka to būtu iespējams uzlabot ar vēl stingrākām normām, jādōmā, ka lielāku uzmanību jāpievērš ētiskā klimata uzlabošanai valsts pārvaldē.

4. 3. Vienlīdzības princips

Saskaņā ar vienlīdzības principu ar vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem valsts pārvaldei jāpieņem vienāds lēmums neatkarīgi no dažādiem blakus apstākļiem. Vienlīdzības principa ievērošana īpaši svarīga ir cilvēktiesību jomā. Kopš 1998. gada 15. oktobra vienlīdzības princips ir nostiprināts arī Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā: visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

---

²⁰ Sevastik P. Legal assistance to developing countries, Norstedts Juridik, Stockholm, 1997., 199. lpp.

Princips atspoguļojas arī vairākos citos Latvijas likumdošanas aktos, piemēram, Administratīvo pārkāpumu kodeksā, likumā Par policiju, kā atsevišķs princips tas ietverts arī Administratīvā procesa likuma projektā. Kaut arī šis princips ir vispāratzīts un zināms arī padomju likumdošanā, sakarā ar to, ka viss, kas attiecas uz indivīdu ir vairāk vai mazāk relatīvs, praksē ne vienmēr ir viegli noteikt, vai attiecīgie apstākļi konkrētajā situācijā ir objektīvi vērtējami vai tie ir subjektīvi un nav vērtējami.

4. 4. Proporcionalitātes princips

Īpaša uzmanība administratīvajā procesā jāpievērš proporcionalitātes jeb samērīguma principam. Tas nozīmē iespējamā gūvuma samērīgumu ar iespējamiem zaudējumiem, kas, izdodot administratīvu aktu, var rasties personu tiesībām, brīvībām un interesēm. Proporcionalitātes princips pieprasa izvērtēt saistību starp līdzekļiem un mērķi, it īpaši, lai izvēlētie līdzekļi būtu piemēroti un pielietoti īstajā vietā un lai tie nebūtu ierobežojoši vairāk, nekā tas ir nepieciešams likumīga mērķa sasniegšanai.

Proporcionalitātes princips sākotnēji ir radies Vācijā, bet šobrīd ir viens no Eiropas tiesību pamatprincipiem. Angļu tiesībās tas vairāk pazīstams kā cēloņsakarības koncepcija (reasonableness). Arī Eiropas Savienībā proporcionalitātes princips tiek izmantots, gan novērtējot individuālos aktus, gan valsts likumdošanu kopumā.²¹ Proporcionalitātes princips Eiropas Savienības valstīs tiek lietots kā starptautisko tiesību norma un ietekmē faktiski visas sfēras, ieskaitot personu un pārvaldājumu brīvu kustību, tirgus attiecības ar valstīm, kuras nav Eiropas Savienības dalībvalstis, intelektuālā īpašuma aizsardzību utt. Eiropas Savienības Justīcijas (Taisnīgās) tiesas tiesnešiem ir tendence noraidīt administratīvo aktu tieši tāpēc, ka izvēlētie līdzekļi ir bijuši nesamērojami ar sasniedzamo mērķi. Līdzīgi proporcionalitātes principu izmanto Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vērtējot cilvēktiesību pārkāpumu un lemjot, vai attiecīgais ierobežojums ir bijis "nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā".²²

²¹ EC Law. Text, cases, and materials. Paul Craig and Grainne de Burca, Clarendon Press, Oxford, 1995., 340. lpp.

²² Skat. Levits E. "Eiropas Cilvēktiesību konvencijas piemērošana Latvijas iestādēs un tiesās", Cilvēktiesību īstenošana Latvijā: tiesa un administratīvais process, LCI, Rīga, 1998., 81–82. lpp.

Saskaņā ar šo principu, valsts pārvalde nevar uzlikt pilsonim pienākumus, kas pārsniedz tās nepieciešamības robežas, kuras izriet no publiskajām interesēm, lai sasniegtu šo mērķi. Ja uzliktais pienākums acīmredzami ir neproporcionāls sasniedzamajam mērķim, šāds lēmums ir atceļams. Citiem vārdiem sakot, proporcionalitāte – tas ir samērīgums starp mērķi un tā sasniegšanas līdzekļiem. Tas nozīmē to, ka ir izvēlēti labākie līdzekļi, ar kuriem ir iespējams sasniegt mērķi, savukārt zaudējums tām personām, kuru intereses tiek aizskartas, nav neproporcionāls sabiedrisko interešu labā iegūtajam pozitīvajam rezultātam.²³

Eiropas valstīs šis princips ir dažādi formulēts. Proporcionalitāti ir ieteikts pārbaudīt, uzdodot šādus jautājumus:

vai atbilstošajiem apstākļiem ir atrasts vismazāk ierobežojošais līdzeklis?

vai līdzekļi, ar kuru cenšas sasniegt mērķi, atbilst mērķa svarīgumam un vai tiešām ir nepieciešams to sasniegt?

vai attiecīgais akts ir atbilstīgs un nepieciešams, lai sasniegtu mērķi un vienīgais iespējamais, lai pārāk neaizskartu indivīda intereses?

kādas ir izmaksas un kāds ir guvums no attiecīgā līdzekļa izmantošanas?²⁴

Latvijas administratīvo tiesību normās proporcionalitātes princips parādās kā lietderības apsvērumi. Saskaņā ar tiem ir jāizvērtē administratīvā akta nepieciešamību, lai sasniegtu mērķi; administratīvā akta piemērotību attiecīgā mērķa sasniegšanai (vai nav iespējams šo mērķi sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem) un administratīvā akta samērīgumu, salīdzinot personas tiesību aizskārumu un sabiedrības interešu guvumu.²⁵ Samērīguma princips Administratīvā procesa likuma projektā paredzēts kā atsevišķs princips: labumam, ko valsts vai sabiedrība iegūst ar ierobežojumiem, kas tiek uzlikti administratīvā akta adresātam, ir jābūt lielākam nekā personas tiesību un interešu ierobežojumam (šā likuma 59. pants). Būtiski personas tiesību ierobežojumi ir attaisnojami tikai ar nozīmīgu sabiedrības labumu.²⁶

²³ Hartley T. K. Osnovi prava Evropeiskogo soobščestva, Juniti, Moskva, 1998., 161. lpp.

²⁴ Craig P. and de Burca G. EC Law. Text, cases, and materials. Clarendon Press, Oxford, 1995., 340–341. lpp.

²⁵ Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija, 59. pants.

²⁶ Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija, 12. pants.

4. 5. Pamatotais laika periods

Princips attiecas uz tiem gadījumiem, kad personas interesēs ir saņemti no valsts iestādes administratīvo aktu. Latvijā tiesiski šis jautājums ir noregulēts, nereti problēmas rodas ar tā iedzīvināšanu. Gan administratīvo aktu procesa noteikumi, gan jaunais projekts, gan likums *iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība valsts un pašvaldību institūcijās* nosaka stingru atbilžu termiņu ievērošanas kārtību. Dažādi termiņi ir noteikti arī speciālajos likumos un par to neievērošanu paredzēts sods²⁷

4. 6. Priekšrakstu ievērošana

Princips attiecas uz valsts pārvaldes institūciju iekšējiem aktiem, ar kuriem tiek noteikta kādu likumu vai citu normatīvo aktu piemērošanas vai izpildes kārtība. Tās var būt instrukcijas, piemērošanas kārtības, skaidrojumi, pavēles u.tml. Saskaņā ar Latvijas tiesību sistēmu iekšējie normatīvie akti ir saistoši tikai tam publisko tiesību subjektam, kas to ir izdevis, kā arī, ja tas attiecīgajā aktā ir noteikts, tam padotajām institūcijām.²⁸ Citām fiziskām un juridiskām personām iekšējie normatīvie akti nav saistoši un uz tiem, izdodot administratīvo aktu, atsaukties nevar. Administratīvajā aktā var būt norāde tikai uz vispārēju tiesību normu. Tomēr šīs instrukcijas ir jāievēro tieši ar tādu mērķi, kā tas ir skaidrots Eiropas Padomes rezolūcijas skaidrojošajā pielikumā – lai nodrošinātu vienveidīgu un vienlīdzīgu attieksmi pret jebkuru individu. Tā, piemēram, ja Iekšlietu ministrija ir noteikusi, ka aizliegts apstādināt transporta līdzekli no pretējās kustības joslas²⁹, tad tas ir jāievēro visiem policistiem neatkarībā no tā, vai apstādināšana notiek Rīgā vai kādā lauku apvidū, kur nereti šis noteikums tiek pārkāpts.

²⁷ Jāpiebilst, ka kaut arī sods noteikts Administratīvo pārkāpumu 14. "f" nodaļā, to ir grūti piemērot, jo kodeksā nav līdz galam paredzēts šī soda uzlikšanas mehānisms – nav paredzēta institūcija, kas sastādītu administratīvo protokolu.

²⁸ Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija, 17. pants, Administratīvo aktu procesa noteikumu 4. nodaļa, Ministru kabineta iekārtas likuma 15. pants.

²⁹ Iekšlietu ministrijas Policijas departamenta 1994. gada 14. marta pavēles Nr. 28 "Par ceļu policijas patruļdienesta darba organizēšanu" 5. 2. 3.punkts.

4. 7. Priekšrakstu publicitāte

Šis princips ir cieši saistīts ar iepriekšējo un Latvijā tiesiski nav līdz galam noregulēts. Joprojām vairākās valsts pārvaldes iestādēs no padomju laikiem ir saglabājusies slepenošanas sindroms un darbība notiek pamatojoties uz principu “slepenis ir viss, kas nav atklāts”, nevis demokrātiskais “atklāts ir viss, kas nav slepens”³⁰.

Jācer, ka šo praksi izmainīs nesen, 1998. gada 29. oktobrī, pieņemtais Informācijas atklātības likums. Arī administratīvā procesa likuma projektā paredzēts, ka pēc informācijas pieprasījuma saņemšanas sakarā ar kādu administratīvo procesu iestādei ir jāsniedz jebkura informācija, kas ir tās rīcībā, ja vien šī informācija kādu tiesisku iemeslu dēļ ir neizpaužama.³¹

Vai Satversmes 90. pantā noteiktā garantija “ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības” ietver arī tiesības zināt priekšrakstus, uz kura pamata pret indivīdu rīkojas amatpersona, vēl ir Satversmes interpretācijas jautājums. Interpretējot to šīs rezolūcijas kontekstā, indivīdam ir tiesības zināt arī tos.

4. 8. Rīcība priekšrakstu neievērošanas gadījumā

Šis princips ir īpatnējs ar to, ka faktiski atļauj iepriekšējos principus neievērot. Saskaņā ar Latvijas tiesību sistēmu tas būtu likumības principa pārkāpums, tā kā mūsu tiesības nosaka, ka arī iekšējās tiesību normas, ja vien tās nav pretrunā ar kādu augstāku normu, ir jāievēro.

4. 9. Administratīvā akta kontroles iespējamība

Saskaņā ar šo principu, personai tiek dotas iespējas apstrīdēt vai pārsūdzēt administratīvo aktu, ar kuru persona nav apmierināta.

Tiesiskas valsts jeb valsts, kurā valda likuma vara, stūrakmeņi no administratīvo tiesību viedokļa ir 1) valsts pārvalde var darboties pamatojoties uz likumu, 2) likumi tiek interpretēti un piemēroti objektīvi

---

³⁰ Kā Rīgas rajona tiesā liecināja prāvniece M. A., Rīgas ceļu policijas darbinieki draudējuši viņam ar sodu par slepenu dokumentu izpaušanu, proti, M. A. savā sūdzībā policijai bija atsaucies uz iepriekšminētās policijas pavēles punktu.

³¹ Administratīvā procesa likuma projekts, 1998. gada 2. novembra versija, 48. pants.

un taisnīgi, 3) ir iespēja griezties administratīvajā vai parastajā tiesā. Un protams, neatkarīgā un objektīvā tiesā.³²

Latvijā šīs tiesības kopš 80. gadu vidus ir nodrošinātas. Jebkura persona, kura uzskata, ka tai ir liegtas tiesības vai uzlikts kāds nelikumīgs pienākums, var griezties tiesā, vispirms sūdzoties augstākā iestādē vai speciāli noteiktā institūcijā (piemēram, ierēdnis var sūdzēties valsts civildienesta pārvaldē), ja tāda ir. Tiesā var griezties, ja arī pirmstiesas institūcijas lēmums personai neliekas pareizs vai, ja šādas institūcijas vispār nav. Administratīvā akta kontroles iespējamība ierobežota ar noilguma termiņu, dažkārt pat diezgan īsu, piemēram, administratīvo sodu var pārsūdzēt tikai 10 dienu laikā. Apstrīdēšanas un pārsūdzības process ir noregulēts šobrīd vairākās tiesību normās, taču Administratīvā procesa likuma projektā to paredzēts regulēt vienkopus šajā likumā. Jāpiezīmē, ka šāda prakse pasaulē nav īpaši izplatīta, bet ir sastopama, piemēram, Amerikas Savienoto Valstu administratīvā procesa likumā.

4. 10. Sūdzība par bezdarbību no valsts puses

Šis princips nodrošina personai sūdzēties par valsts pārvaldes iestādi arī tad, ja persona ir griezusies attiecīgā iestādē ar kādu iesniegumu vai lūgumu, bet iestāde uz to neatbild un neko nedara lietas labā. Latvijas tiesību normas šo iespēju indivīdam nodrošina. Persona var sūdzēties augstākā iestādē vai tiesā, bet vainīgajai amatpersonai Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzēts sods (skat. piezīmi pie 4. 5. punkta). Arī Satversmē (104.pantā) noteikts, ka ikvienam ir tiesības vērsties valsts vai pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības.

4. 11. Kontroles institūcijas tiesības saņemt informāciju

Šis princips paredz tiesības augstākajai institūcijai, tiesai vai citai īpašai kontroles institūcijai pieprasīt no attiecīgā valsts pārvaldes iestādes, kas ir izdevusi vai kurai būtu bijis jāizdod administratīvais akts, informāciju par attiecīgo lietu. Šādas tiesības mūsu likumdošanā ir paredzētas un vēl vairāk, gan Administratīvo procesu noteikumos, gan Administratīvā procesa likumprojektā ir paredzēta iestāžu sadarbība jeb savstarpējās palīdzības sniegšana administratīvajā procesā.

³² Sevastik P. Legal assistance to developing countries, Norstedts Juridik, Stockholm, 1997., 203. lpp.

Secinājumi

Administratīvā procesa normas Latvijā vairāk vai mazāk atspoguļo Eiropas Padomē atzītos administratīvā procesa principus. Tomēr problēmas slēpjas nevis tiesību normās, bet gan to iedzīvināšanā. Kā uzskata Eiropas cilvēktiesību tiesnesis E. Levits, “problēma ir tā, ka Latvijas ierēdņi, juristi nav apmācīti atbilstoši tiesiskās valsts līmenim. Acīmredzot sabiedrības prasība pēc taisnīgas rīcības no valsts puses ir lielāka nekā valsts iestāžu un tiesas spēja pieņemt taisnīgus lēmumus. Tā drīzāk ir neprasme, nevis negribēšana. Tikai tad, kad tiesas pāries uz Rietumu tiesību metodiku, uz moderno eiropisko tiesisko domāšanu, tikai tad varēs apgalvot, ka Latvija ir kļuvusi par tiesisku valsti. Visas sabiedrības uzdevums ir šo progresu veicināt”.³³ Cerams, ka šis raksts un rezolūciju tulkojums būs viena artava šī procesa veicināšanā.

REZOLŪCIJA (77) 31 PAR INDIVĪDU AIZSARDZĪBU ATTIECĪBĀ UZ VALSTS INSTITŪCIJU AKTIEM (pieņēmusi Eiropas Padomes Ministru komiteja 1977. gada 28. decembrī Ministru deputātu 257. sanāksmē)

Ministru komiteja,

ņemot vērā, ka Eiropas Padomes mērķis ir sasniegt lielāku vienotību starp tās dalībvalstīm;

ņemot vērā, ka par spīti atšķirībām starp dalībvalstu pārvaldes un tiesiskajām sistēmām, ir panākta dziļa vienošanās attiecībā uz pamatprincipiem, kurus jāievēro administratīvajā procesā, it īpaši, lai nodrošinātu taisnīgumu valsts pārvaldes un indivīda attiecībās;

ņemot vērā, ka būtu vēlams, ka valsts pārvaldes institūcijas administratīvos aktus izdotu tādā veidā, lai šie mērķi tiktu sasniegti;

---

³³ Skat. rakstu: Murniece M. “Ceļu policijas monstros jeb Cilvēks pret amatpersonu”, Fokuss 08.–14.10.1998., 18. lpp.

ņemot vērā, ka sakarā ar to, ka palielinās dalībvalstu sadarbība un savstarpējās palīdzības valsts pārvaldes lietās, kā arī pieaug personu starptautiskās kustības, ir vēlams nodrošināt kopējus aizsardzības standartus visās dalībvalstīs,

rekomendē visām dalībvalstu valdībām:

a. savā likumdošanā un praksē vadīties pēc principiem, kas iekļauti šajā rezolūcijā,

b. informēt Eiropas Padomes ģenerālsekretāru par jebkurām būtiskām izmaiņām attiecībā uz šo rezolūciju;

paziņot Eiropas Padomes Ģenerālsekretāram par Somijas un Spānijas valdības piezīmi attiecībā uz šo rezolūciju.

PIELIKUMS

Turpmāk uzskaitītie principi nosaka personu gan fizisko, gan juridisko aizsardzību administratīvajā procesā attiecībā uz jebkuru individuālu rīcību vai lēmumu, kas tiek izdots, īstenojot publisko varu un kas tieši var ietekmēt šīs personas tiesības, brīvības vai intereses (administratīvais akts).

Iedzīvinot šos principus, pienācīgi jāņem vērā gan labas un efektīvas pārvaldes prasības, gan trešo personu un sabiedrības intereses. Ja sakarā ar šīm prasībām, kā arī īpašiem gadījumiem, vai valsts pārvaldes nozaru īpatnībām jāgroza vai jāizslēdz kāds vai kādi no šiem principiem, katrā gadījumā to jāmeģina izdarīt saskaņā ar šīs rezolūcijas pamatmērķiem, cenšoties pēc iespējas augstāka taisnīguma.

1 Tiesības būt uzklaustām

1. Ja administratīvais akts var nelabvēlīgi ietekmēt attiecīgās personas tiesības, brīvības vai tiesiskās intereses, šī persona var iesniegt faktus un argumentus, kā arī atkarībā no lietas apstākļiem, pieaicināt lieciniekus. Valsts amatpersonai šī informācija jāņem vērā.

2. Konkrētajai lietai atbilstošā laika periodā un lietai piemērotā veidā attiecīgā persona ir jāinformē par tiesībām, kas noteiktas iepriekšējā daļā.

II Tiesības uz informāciju

Pēc attiecīgās personas prasības, šī persona pirms administratīvā akta izdošanas ar atbilstošiem līdzekļiem jāinformē par visiem iespējamiem būtiskajiem nosacījumiem, kas tiks ņemti vērā, izdodot šo aktu.

III Tiesiskā palīdzība un bezmaksas juridiskā konsultācija

Attiecīgajai personai administratīvajā procesā var tikt sniegta palīdzība un tā var tikt pārstāvēta.

IV Pamatojuma izskaidrošana

Ja administratīvais akts var nelabvēlīgi ietekmēt attiecīgās personas tiesības, brīvības vai tiesiskās intereses, šī persona ir jāinformē par argumentiem (iemesliem), uz kuriem tas balstīts. To var darīt gan pašā aktā, gan pēc šīs personas pieprasījuma saprātīgā laika periodā, paziņojot viņai rakstiski.

V Informēšana par pārsūdzības iespējām

Ja administratīvais akts izdots rakstiski un nelabvēlīgi ietekmē attiecīgās personas tiesības, brīvības vai tiesiskās intereses, tam jāsaturo norāde uz iespējām to pārsūdzēt, kā arī termiņu, kurā to var izdarīt.

IZSKAIDROJOŠAIS PIELIKUMS

Ievads

1. Viena no mūsdienu valsts attīstības raksturīgākajām īpašībām ir palielināt valsts pārvaldes³⁴ darbību. Sākot no šī gadsimta beigām, valsts institūcijas līdztekus tās tradicionālajiem uzdevumiem nodrošināt likumību un kārtību arvien vairāk veic dažādas darbības, kuru mērķis ir nodrošināt iedzīvotāju labklājību un uzlabot sabiedrības sociālos un materiālos apstākļus.

Šīs attīstības rezultātā indivīdu arvien vairāk ietekmē administratīvās darbības. Šī iemesla dēļ dažādās valstīs ir bijuši centieni uzlabot

---

³⁴ Angliski valsts pārvalde tiek saukta "public administration", kas burtiski būtu tulkojama kā "publiskā administrācija", taču latviešu juridiskajā valodā ir pieņemts runāt par valsts pārvaldi jeb valsts administrāciju, nevis publisko administrāciju, tāpēc arī šeit tas tiek tulkots tādējādi.

indivīda procesuālo stāvokli attiecībā jeb *vis-quis*³⁵ ar valsts pārvaldi, pieņemot attiecīgas tiesību normas, kuras nodrošina taisnīgumu iedzīvotāju un valsts institūciju attiecībā.

2. Iedzīvotāju aizsardzība administratīvo aktu, kas aizskar viņu intereses, izdošanas procesā ir daļa no indivīdu pamattiesību un brīvību aizsardzības, kas ir viens no Eiropas Padomes statūtos noteiktajiem pamatuzdevumiem. Tādējādi Eiropas Padome ir ieinteresēta šajā jautājumā un 1970. gadā Ministru Komiteja nolēma iekļaut savas darbības programmā pētījumu par indivīda aizsardzību pret valsts pārvaldes institūciju aktiem.
3. 1971. gadā Eiropas tiesiskās sadarbības komitejas (ETSK) apakškomitejai tika uzdots uzsākt pētījumu. Galvenais šī pētījuma mērķis bija noteikt, vai indivīdu aizsardzības pret administratīvajiem aktiem vispārējie noteikumi var tikt piemēroti dažādajās Eiropas tiesību sistēmās, un pieņemt lēmumu par iespējamām aktivitātēm Eiropas līmenī.

Lai to izdarītu, apakškomiteja no 1991. gada līdz 1994. gadam sanāca četras reizes un sagatavoja "Analītisko pārskatu par indivīdu tiesībām administratīvajā procesā un viņu tiesisko aizsardzību pret administratīvajiem aktiem" Šis dokuments, kurš tika publicēts 1975. gadā, bija sagatavots, izmantojot atbildes uz jautājumiem, kurus apakškomisija bija izstrādājusi un nosūtījusi valdībām. Tas atspoguļoja principus, kurus ievēroja Eiropas Padomes dalībvalstis (izņemot Islandi un Maltu), Somija un Spānija, kā arī jaunās tendences šo valstu administratīvajās tiesībās un praksē.

8. Savā ziņojumā CDCJ apakškomisija norādīja, ka neraugoties uz atšķirībām dalībvalstu tiesību un valsts pārvaldes sistēmās, ir iespējams panākt vienošanos par pamatprincipiem, kurus jāievēro administratīvajā procesā, lai aizsargātu indivīdu. Dažādo valstu piemērojamo normu un tendenču pamatideja nodrošināja taisnīgumu indivīda un valsts pārvaldes attiecībā.

Apakškomisija secināja, ka, lai nodrošinātu vienādus aizsardzības standartus visās dalībvalstīs, būtu vēlams izstrādāt tiesisko instrumentu Eiropas Padomes ietvaros.

---

³⁵ Ar seju pret seju (franču val.)

6. Šos secinājumus atbalstīja CDCJ un sekojoši arī Ministru komiteja, kā rezultātā apakškomitejai tika uzticēts sagatavot rekomendācijas par šādiem individu administratīvi procesuālās aizsardzības aspektiem:

- tiesības būt uzklausītam;
- tiesības uz informāciju;
- tiesiskā palīdzība un bezmaksas juridiskā konsultācija;
- pamatojuma izskaidrošana un
- pārsūdzības iespējas.

11. Rezolūcijas projektu par individu aizsardzību pret administratīvajiem aktiem sagatavoja apakškomiteja četrās sēdēs, kuras notika 1975.–1976. gadā, un pabeidza Administratīvo tiesību ekspertu komiteja 1977. gada 13.–15. aprīlim. Projektu savā 27 sēdē pārbaudīja un analizēja CDCJ, un tās iesniegto redakciju 1977 gada 28. septembra Ministru Komitejas sēdē Nr. 275 pieņēma ministru deputāti.

Vispārējie noteikumi

9. Saskaņā ar dotajiem norādījumiem (skat. 5. punktu iepriekš) apakškomisija ietvēra rezolūcijas pamattekstā piecus vispārīgos administratīvā taisnīguma principus, pēc kuriem dalībvalstu valdības iesaka vadīties to likumdošanā un praksē. Rezolūcijā lietotais izteikums “pēc kuriem vadīties”, ir paredzēts, lai dotu valstīm tik daudz brīvības, cik iespējams, pašām noteikt līdzekļus, kā nodrošināt administratīvajā procesā rezolūcijas pamattekstā minēto principu ievērošanu pēc būtības. Šī paša iemesla dēļ arī termina “noteikumi” vietā tiek lietots termins “principi”: rezolūcijas mērķis nav panākt dažādu nacionālo administratīvo procesa likumu saskaņošanu, pieņemot vienotus noteikumus, bet gan veicināt noteiktu principu ievērošanu dalībvalstu likumdošanā un praksē. Šī ideja atspoguļota arī principu definējumos: tie nav noteikti kā detalizēti pienākumi, bet tikai ir norādīts veids, kādā panākt taisnīgumu valsts iestāžu un indivīda attiecībās.

10. Principu kopums iesākas ar ievaddaļu, kas kalpo diviem mērķiem: paskaidro rezolūcijas piemērošanas apjomu, kā arī dod dažus norādījumus principu īstenošanai dzīvē.

11. Rezolūcija attiecināma uz tām administratīvajām procedūrām, kas attiecas uz administratīvajiem aktiem.
12. Lai novērstu terminoloģiskās grūtības, piemērojot terminu administratīvais akts”, rezolūcijā pašā noteikta šī termina definīcija. Tā ietverta ievaddaļas pirmajā punktā.

Aktu pieņem, “īstenojot valsts varu” Tādējādi rezolūcija neaptver tās valsts pārvaldes iestādes darbības, kurus veicot, valsts vara netiek īstenota. No otras puses, to var izmantot arī tās personas, kuras nepārstāv valsts varas institūcijas, bet kurām uzticēts veikt kādu valstisko darbību. Bez tam, šī definīcijas daļa ir jālasa kopā ar ievadfrāzi, kurā teikts, ka principi attiecas tikai uz “administratīvo procesu” Tas ir darīts, lai norādītu, ka tiesas process, kriminālnoziedzumu izmeklēšana, ieskaitot pirmstiesas izmeklēšanu, leģislatīvās procedūras (likumu un citu likumdošanas aktu izdošana) ir ārpus šīs rezolūcijas ietvariem.

Norāde uz “individuālajām darbībām vai lēmumiem” attiecas arī uz gadījumiem, kad adresāts ir noteikta personu grupa, bet neattiecas uz vispārēja rakstura darbībām un lēmumiem.

Bez tam rezolūcija attiecas tikai uz aktiem, kas “tieši” ietekmē tiesības, brīvības vai intereses, un tādējādi neattiecas uz personām, kuras tiek skartas netieši.

13. Ievaddaļa paskaidro, ka principi attiecas gan uz fizisku, gan juridisku personu aizsardzību. Šī iemesla dēļ pamattekstā termins “attiecīgās personas” ir jāsaprot kā “indivīdi”, kā tas tika lietots apakškomisijas sagatavotajā projektā.
14. Otrais ievaddaļas punkts satur vispārējos noteikumus, kas attiecas uz visiem principiem. Tā mērķis ir nodrošināt principu īstenošanu tādā veidā, kas atbilst labas un efektīvas valsts pārvaldes prasībām un, ka to lietošana nav pretrunā ar trešo personu (piem., valsts rīcībā esošās personīgās informācijas konfidencialitātes nodrošināšana) vai vispārējām valstiskajām interesēm (piem., drošība, sabiedriskās kārtības, sabiedrības labklājības saglabāšana).

Iedzīvinot principus, atsevišķos gadījumos attiecīgo personu vispārējo interešu ievērošana arī var mainīties atkarībā no situācijas

(piemēram, pieeja medicīniskajai informācijai, kas attiecīgajai personai var būt kaitīga).

15. Lai padarītu principu ievērošanu elastīgāku, vispārējā daļā ietverta norma, kas atļauj atsevišķu principu izmaiņšanu vai neievērošanu attiecīgos gadījumos vai īpašās valsts pārvaldes jomās (piemēram, valsts dienestā vai citās institūcijās ar īpašu disciplināro režīmu, eksāmenu gadījumā u. c.), bet tanī pašā laikā uzsver nepieciešamību panākt pēc iespējas lielāku taisnīguma pakāpi.
16. Šīs rezolūcijas sagatavošanas laikā radās jautājums, vai jāparedz regulējums situācijai, kurā valsts iestāde neievēro nevienu no principiem.

Ņemot vērā pastāvošās atšķirības dalībvalstu tiesību sistēmās, kas traucē radīt vienotu regulējumu šajā jomā, apakškomisija nolēma, ka attiecīgo normu piemērošana gadījumos, kad valsts iestādes nevar ievērot šajā rezolūcijā paredzētos principus, tiek atstāts izlemšanai katrā atsevišķā valstī.

Jāatceras, ka rezolūcijā ir noteikti tie principi, kurus dalībvalstis akceptējušas kā kopīgo sasniegumu minimālos standartus. Nekas šajā rezolūcijā neliedz valstij iet tālāk par šo minimumu un noteikt papildu vai vēl lielākas individuālo tiesības un aizsardzību pret valsts pārvaldes izdotajiem aktiem.

Tāpat nekas šajā rezolūcijā nevar būt interpretēts kā norādījums uz to individuālo tiesību vai aizsardzības samazināšanu administratīvajā procesā, kuru valsts jau ir atzinusi.

Pamatdaļas komentāri

1. princips – tiesības uz uzklauššanu

17. Saskaņā ar rezolūcijas pamatideju – sasniegt augstāko taisnīguma pakāpi valsts un indivīda attiecībās – šis princips nosaka, ka attiecīgajai personai tiek dota iespēja būt uzklaušītai administratīvajā procesa gaitā: viņa var iesniegt pierādījumus un argumentus un, ja nepieciešams, pieaicināt lieciniekus. Attiecīgajai personai jābūt tiesībām piedalīties administratīvajā akta procesā un aizstāvēt savas tiesības, brīvības un likumīgās intereses.

Termins “tiesības būt uzklausītam” nav jātulko gramatiski. Attiecīgā persona procesā var piedalīties rakstiski vai mutiski atkarībā no apstākļiem.

18. Princips attiecas tikai uz tādiem administratīvajiem aktiem, kas nelabvēlīgi ietekmē attiecīgās personas tiesības, brīvības un intereses. Ja pieņemtais lēmums ir attiecīgās personas iesnieguma pilnīga apmierināšana, tiesības uz uzklausišanu var netikt piešķirtas.
19. Nav noteikts, kurā administratīvā procesa stadijā attiecīgajai personai ir jādod iespēja iesniegt faktus, pierādījumus vai argumentus. Apakškomisija sākotnēji bija iecerējusi dot šādu iespēju pirms administratīvā akta izdošanas. Tomēr, ņemot vērā administratīvo praksi, kad nereti administratīvo aktu administratīvajā procesā iespējams izskatīt no jauna, nebija iespējams formulēt stingru noteikumu. Tomēr, lai nodrošinātu šī principa sekmīgu ievērošanu, ir noteikts, ka valsts pārvaldes institūcijai jāņem vērā visi fakti, argumenti un pierādījumi, kurus attiecīgā persona ir iesniegusi ar mērķi realizēt savas tiesības būt uzklausītai.
20. Tiesības uz uzklausišanu ir vispārējās daļas subjekts, tādējādi tas nevar būt pretrunā labas un efektīvas valdības prasībām (skat. iepriekšminēto 12. punktu). Ja, piemēram, ar administratīvā akta izdošanu nevar kavēties, attiecīgo personu nevajag uzklaust. Tas pats attiecas uz citiem gadījumiem, kad pamatotu iemeslu dēļ nav iespējams vai ir nelietderīgi viņu uzklaust. Attiecīgās personas uzklausišana atsevišķos gadījumos var nepamatoti palēnināt administratīvo procesu, bet sabiedrības interesēs ir administratīvā procesa noritēšana atbilstoši vajadzībai.
21. Ja attiecīgā persona izmanto šo iespēju efektīvi, viņai tā ir jādod. Tāpēc otrajā punktā paredzēta prasība valsts institūcijai personu informēt – atbilstoši lietas apstākļiem un atbilstošā laika periodā, piemēram, pietiekošā laika periodā, lai viņa šo iespēju varētu izmantot – par iespēju iesniegt faktus, argumentus un pierādījumus. Šī informācija var tikt pasniegta jebkurā attiecīgajam gadījumam piemērotā veidā, piemēram, ar vēstuli, publisku paziņojumu presē vai pie ziņojumu dēļa atbilstošā vietā.

II princips – tiesības uz informāciju

22. Šis princips papildina I principu; tā mērķis ir nodrošināt attiecīgo personu efektīvi īstenot savas tiesības tikt uzklautam, piešķirot viņam pieejamību visiem būtiskajiem faktiem, uz kuriem administratīvai akts varētu tikt balstīts.

Termins “fakti” ūka pieņemts tāpēc, ka tas ietver visus būtiskos faktus, tanī skaitā, administratīvā akta tiesisko pamatojumu. “Pieejamie fakti” ir tie fakti, kuri ir iestādes rīcībā tad, kad attiecīgā persona tos pieprasa un kurus var uzrādīt tādā veidā, kādā tie atrodas lietvedībā, izņemot kodēto informāciju, piemēram, kompjuāterā ieprogrammētu informāciju, kuru bez pārveidošanas nevar izlasīt.

23. Tika nolemts sīkāk neizskaidrot veidus, kādos attiecīgā persona tiek informēta par būtiskajiem faktiem (piemēram, kopsavilkuma izsniegšana, dodot iespēju iepazīties ar lietu). Pieņemtā formula (“piemērotā veidā”) dod iespēju valsts institūcijai izvēlēties attiecīgajam gadījumam un attiecīgajai praksei atbilstošāko veidu.
24. Kas attiecas uz noteiktas informācijas ierobežošanu sakarā ar vispārīgajām sabiedrības interesēm vai konfidencialitāti, tad šādos gadījumos nav obligāti jānodrošina īpaši izņēmumi, bet jāpiemēro vispārējie noteikumi (skat.12. punktu).
23. Informācija ir jāsniedz, kad persona to pieprasa. Tas neliedz sniegt informāciju jebkurā gadījumā.
24. Principa darbībai ir jābūt ierobežotai attiecībā uz izskatāmo lietu. Protams, ir iespējams, ka attiecīgajai personai var būt nepieciešamība iepazīties ar lietu arī pēc administratīvā akta izdošanas, piemēram, lai varētu to apstrīdēt un šis princips šādu iespēju neizslēdz (skat. 14. punktu).

III princips – tiesiskā palīdzība un juridiskā konsultācija

25. Šis princips paredzēts, lai attiecīgā persona administratīvajā procesā varētu tikt pārstāvēta, tanī pašā laikā tas jāsaprot kā šīs personas iespēju pašai pārstāvēt sevi, ja viņa tā izvēlas. Šis princips neattiecas

uz attiecīgās personas pienākumiem veikt noteiktas darbības vai piedalīties noteiktās procesa stadijās.

26. Jāpiezīmē, ka princips nenosaka palīdzības vai pārstāvības raksturu, piemēram, pārstāvja kvalifikāciju vai pārstāvības nosacījumus.
27. Tas neattiecas arī uz bezmaksas juridisko palīdzību, piemēram, attiecīgās personas nodrošināšana ar juridisko palīdzību vai konsultāciju uz valsts rēķina pirms attiecīgās personas griešanās valsts pārvaldes iestādē.

Kaut arī jautājums par bezmaksas juridisko palīdzību bija iekļauts uzdevuma aprakstā, apakškomisija nolēma neiekļaut to šajā rezolūcijā, jo cita, CDCJ komiteja (Ekspertu komiteja *inter alia* ārvalstu Civilprocesa ekonomisko un cita veida problēmu novēršanas jautājumos), bija iesaistīta salīdzinošā pētījumā par tiesiskās palīdzības, tanī skaitā, tiesiskās palīdzības administratīvajās lietās, problēmām. Tomēr jāuzsver, ka šis lēmums tika pieņemts ar mērķi novērst divu komiteju dublēšanos, un tas nav jāsaprot kā noliegums nodrošināt administratīvajā procesā ar juridisko palīdzību vai konsultāciju personas, kuru līdzekļi ir ierobežoti.

IV princips – pamatojuma izskaidrošana

28. Ja administratīvais akts pēc būtības ir tāds, ka tas nelabvēlīgi ietekmē attiecīgās personas tiesības, brīvības vai likumīgās intereses, ir svarīgi, it īpaši, skatoties no pārsūdzēšanas viedokļa, ka tas tiek pamatots. Pretējā gadījumā attiecīgajai personai nav dota pienācīga iespēja izlemt, vai ir vērts aktu pārsūdzēt.
29. Tas, cik pamatojumam jābūt detalizētam, ir atstāts valsts pārvaldes ziņā, kurai jānosaka pamatojuma apjomu atkarībā no administratīvā akta rakstura, ņemot vērā, ka pamatojuma izskaidrošana nepieciešama, lai attiecīgā persona varētu aktu pienācīgi izvērtēt.
30. Viens veids, kā izskaidrot pamatojumu, ir iekļaut to administratīvajā aktā vai dokumentā, ar kuru administratīvais akts personai tiek nogādāts. Cits veids ir izsniegt paskaidrojumu pēc attiecīgās personas

pieprasījuma. Tādējādi princips pieļauj sniegt pamatojumu arī tikai pēc attiecīgās personas pieprasījuma. Šādā gadījumā atbildei jābūt rakstiskai un tai jābūt izsniegtai pamatotā laika periodā. Kas ir “pamatots laika periods” *inter alia* ir atkarīgs no pārsūdzēšanas termiņiem.

31. Uz šo principu attiecas ievaddaļā paredzētie nosacījumi (skat. 12. punktu). Vēl vairāk, pamatojuma paziņošana var nebūt nepieciešama, ja pamatojums attiecīgajai personai jau ir zināms.

V princips – informēšana par pārsūdzības iespējām

32. Šis princips papildina VI principu. Lai nodrošinātu attiecīgās personas efektīvu aizsardzību pret jebkuru administratīvo aktu, kas nelabvēlīgi skar tās tiesības, brīvības vai likumīgās intereses, personai ir jābūt informētai par pārsūdzības iespējām.
33. Rezolūcija attiecas tikai uz rakstiski izdotajiem administratīvajiem aktiem. Tas ir tāpēc, lai novērstu grūtības to attiecināt uz citiem aktiem (piemēram, mutiskiem aktiem vai aktiem, kas dažās valstīs tiek saukti par “netiešajiem aktiem”).
34. Norāde uz “parastajām iespējām” ir iekļauta tāpēc, lai paskaidrotu, ka princips neattiecas uz visiem iespējamajiem pārsūdzības veidiem. Ir atzīts, ka pārsūdzības iespējas dažādās valstīs ļoti atšķiras un tāpēc katra valsts pati var noteikt konkrētā principa apjomu saskaņā ar savu tiesību sistēmu. “Parastās iespējas” nozīmē arī to, ka konkrētā gadījumā var būt arī vairākas pārsūdzēšanas iespējas.

Princips neietver administratīvā akta izņēmuma pārsūdzības iespējas, piemēram, apelācija konstitucionālajā tiesā vai griešanās parlamentārajā ombudsmeņa institūcijā, kas nav tiesīgi grozīt attiecīgo lēmumu.

35. Norādei par pārsūdzības iespējām jāietver visa informācija, kas nepieciešama, lai šo iespēju varētu izmantot – it īpaši, informācija par atbildīgo valsts institūciju un termiņiem.

REKOMENDĀCIJA (80) 2 PAR DISKRĒTĀS³⁶ VARAS IZMANTOŠANU VALSTS PĀRVALDĒ³⁷

(pieņemta Ministru komitejā 1980. gada 11. martā
Ministru deputātu 316. sanāksmē)

Ministru komiteja, saskaņā ar Eiropas Padomes statūtu 15.b pantu, ņemot vērā, ka Eiropas Padomes mērķis ir sasniegt lielāku vienotību starp tās dalībvalstīm;

ņemot vērā, ka valsts pārvaldes darbības lauks kļūst arvien lielāks un tādējādi arvien vairāk tiek izmantota diskrētā vara;

ņemot vērā, ka visās dalībvalstīs būtu vēlama kopēju fizisko un juridisko personu tiesību, brīvību un interešu aizsardzības principu noteikšana attiecībā uz patvaļīgu vai citādu neatbilstošu diskrētās varas izmantošanu valsts pārvaldē, tanī pašā laikā netraucējot valsts pārvaldes institūcijām veikt tos uzdevumus, kuru dēļ valsts vara tām ir piešķirta, atsaucoties uz (77) 31 rezolūcijā noteiktajiem individuālo aizsardzības pret administratīvajiem aktiem pamatprincipiem;

ņemot vērā, ka minēto rezolūciju būt vēlams papildus piemērot attiecībā uz aktiem, kuri izdoti, izmantojot diskrēto varu, rekomendē dalībvalstu valdībām:

- a. savā likumdošanā un praksē vadīties pēc principiem, kas iekļauti šajā rezolūcijā,
- b. informēt Eiropas Padomes ģenerāsekretāru par jebkurām būtiskām izmaiņām attiecībā uz šo rezolūciju.

paziņot Eiropas Padomes Ģenerālsekretāram par Somijas valdības piezīmi attiecībā uz šo rezolūciju.

³⁶ Latviešu valodā nav precīza latviska tulkojuma angļu "discretion", tāpēc latviešu juridiskajā literatūrā tiek lietots anglicisms "diskrēcija" vai "diskrētā vara", vistuvākais tulkojums latviski tam varētu būt "rīcības brīvība", "izvēles brīvība" vai "rīcības izvēles brīvība"

³⁷ Latviešu valodā nav adekvāta tulkojuma arī angļu "administrative authority", šeit tas tulkots atkarībā no konteksta gan kā "valsts pārvalde", gan "valsts pārvaldes institūcija vai iestāde", gan "valsts amatpersona".

Pielikums pie rekomendācijas

Principi, kas piemērojami, valsts pārvaldei izmantojot diskrēto varu

I Apjoms un definīcijas

Turpmāk minētie principi ir piemērojami, lai nodrošinātu personu tiesību, brīvību un interešu ievērošanu gadījumos, kad administratīvie akti tiek pieņemti, izmantojot diskrēto varu.

Termins “administratīvais akts” saskaņā ar (77) 31 rezolūciju nozīmē jebkuru individuālu rīcību vai lēmumu, kas tiek izdots, īstenojot publisko varu, un, kas tieši var ietekmēt fiziskās vai juridiskās personas tiesības, brīvības vai intereses.

Termins “diskrētā vara” nozīmē pilnvaras, kas valsts pārvaldes subjektam attiecībā uz pieņemamo lēmumu piešķir noteiktu izvēles apjomu, un tam ir iespēja izvēlēties no vairākiem tiesiski iespējamajiem lēmumiem to lēmumu, kuru uzskata par atbilstošāko.

Iedzīvinot šos principus, pienācīgi jāņem vērā gan labas un efektīvas pārvaldes prasības, gan trešo personu un sabiedrības intereses. Ja šo prasību, kā arī īpašu gadījumu vai publiskās pārvaldes nozaru īpatnību dēļ jāizmaina vai jāizslēdz kāds vai kādi no šiem principiem, to katrā gadījumā jāmēģina izdarīt, ievērojot šīs rezolūcijas pamatmērķus.

II – pamatprincipi

Valsts pārvalde, izmantojot diskrēto varu:

1. nevar to lietot citiem mērķiem kā vienīgi tiem, kuriem vara piešķirta;
2. ievēro objektivitāti un neieinteresētību, ņemot vērā tikai attiecīgajai lietai būtiskos faktus;
3. ievēro vienlīdzības likuma priekšā principu, nepieļaujot nepamatotu diskrimināciju;
4. nodrošina atbilstošu līdzsvaru starp jebkurām nelabvēlīgajām sekām, kuras lēmums var radīt personu tiesībām, brīvībām un interesēm un mērķi, ar kuru tas ir izdots;

5. pieņem savu lēmumu laikā, kurš ir atbilstošs attiecīgās lietas apstākļiem;
6. pienācīgi ņem vērā vispārējos pārvaldes (administratīvos) priekšrakstus, tanī pašā laikā katrā gadījumā apsverot arī attiecīgās lietas apstākļus.

II – process

Papildu taisnīgā administratīvā procesa principiem, kas ir noteikti (77) 31 rezolūcijā, ja, izdodot administratīvos aktus, tiek izmantota diskrētā vara, jāievēro arī šādi īpašie principi.

7. Jebkuri pārvaldes (administratīvie) priekšraksti (norādījumi), kuri nosaka diskrētās varas izmantošanu ir:

- a. publiski vai
- b. atbilstošā veidā un nepieciešamajā apjomā izskaidroti attiecīgajai personai pēc viņas pieprasījuma pirms vai pēc akta pieņemšanas.

8. Ja valsts pārvalde, izmantojot diskrēto varu, atkāpjas no vispārējiem pārvaldes priekšrakstiem un tādējādi nelabvēlīgi ietekmē attiecīgo personu tiesības, brīvības vai intereses, šī persona tiek informēta par attiecīgā lēmuma iemesliem.

To var darīt, gan paskaidrojot šos iemeslus aktā vai pietiekošā laika periodā izsniedzot tos pēc personas, kuras tiesības, brīvības vai intereses ir skartas, pieprasījuma.

IV – kontrole

9. Jebkuram aktam, kas tiek pieņemts, izmantojot diskrēto varu, ir jābūt pārsūdzamam tiesā vai citā neatkarīgā institūcijā.

Šī kontrole neizslēdz pirmstiesas pārbaudes iespēju valsts pārvaldes instancē, kas var lemt par lietas tiesiskumu un pareizību.

10. Ja ar likumu nav noteikts laika termiņš, kurā jāpieņem lēmums, izmantojot diskrēto varu, un valsts pārvaldes iestāde nepieņem lēmumu saprātīgā (atbilstošā) laika periodā, sūdzību par to var iesniegt attiecīgajai kompetentajai institūcijai.

11. Tiesa vai cita neatkarīgā institūcija, kas kontrolē diskrētās varas izmantošanu, ir tiesības pieprasīt informāciju, kas nepieciešama tās funkciju veikšanai.

IZSKAIDROJOŠAIS PIELIKUMS

Ievads

1. Kopīgās dalībvalstu iniciatīva izstrādāt rekomendācijas attiecībā uz diskrētās varas izmantošanu pamatojas uz Eiropas Savienības statūtu 1. panta, kas pilnvaro organizāciju inter alia darboties tiesību, pārvaldes un cilvēktiesību jomā.
2. Modernajā sabiedrībā valsts pārvaldei ir arvien lielāka ietekme uz iedzīvotāju dzīvi, kuru tā vai citādi ietekmē valsts pārvaldes lēmumi.

Dažos gadījumos pārvaldes lēmumu pieņemšana ir precīzi noteikta likumos un noteikumos. Citos gadījumos likums pieļauj noteiktu valsts pārvaldes izvēles pakāpi un nosaka tikai šīs izvēles robežas, tas ir, valsts pārvaldei tiek piešķirta diskrētā vara.

Valsts pārvaldei, istenojot diskrēto varu, ne tikai ir jāievēro attiecīgos likumus vai noteikumus, bet arī jārikojas tā, lai tās darbība būtu pareiza un taisnīga.

Daudzas dalībvalstis nepārtraukti gūst panākumus šajā jomā. Lai šiem panākumiem piešķirtu kopēju Eiropas atbalstu, Eiropas Padomes Ministru komiteja 1977. gadā nolēma iekļaut šo jautājumu organizācija darba programmā.

3. 1978. gada septembrī Ministru komiteja uzdeva Administratīvo tiesību ekspertu komitejai (CJ-DA) sagatavot projektu rezolūcijai par diskrētās varas izmantošanu.

Komiteja, kuru vadīja M. Morisota kungs (Francija), tikās trīs reizes no 1978. gada 4. līdz 8. decembrim, 1979. gada 27. līdz 30. martam un 26. līdz 29. jūnijam. Bez tam īpaša darba grupa B. Vennergrena kunga (Zviedrija) vadībā sanāca kopā no 1979. gada 10. līdz 12. janvārim un 8. līdz 10. maijam, lai izstrādātu atsevišķas teksta sastāvdaļas.

4. Komiteja savās diskusijās, atradumos un ieteikumos balstījās uz dalībvalstu likumu, administratīvās prakses un precedentu salīdzinošo pētījumu. Neraugoties uz dažādajām tiesiskajām sistēmām un pamatnostādņēm, tika panākta dziļa vienošanās par sasniedzamajiem mērķiem, kas deva iespēju komitejai atrast kopēju risinājumu.
5. Rekomendācijas projekts tika apspriests CDCJ 32. sēdē 1979. gada novembrī un Ministru komitejā iesniegtais teksts tika pieņemts Ministru deputātu 316. sesijā 1980. gada 11. martā.

Vispārējie noteikumi

6. Rekomendācija par diskrētās varas izmantošanu aicina dalībvalstu valdības vadīties savā likumdošanā un praksē pēc principiem, kurus satur šīs rezolūcijas pielikums. Šie principi ietver trīs galvenos virzienus:
  - diskrētās varas izmantošanas pamatprincipus (pielikuma II daļa);
  - diskrētās varas izmantošanas procesu (pielikuma III daļa);
  - diskrētās varas izmantošanas kontroli (pielikuma IV daļa).
7. Rezolūcijas pamatdaļā iekļautais izteiciens “vadīties pēc” ir piemērojams tādējādi, lai valstīm atstātu, cik iespējams daudz brīvības pašām izvēlēties veidus, kā nodrošināt šajā rekomendācijā ietvertu diskrētās varas izmantošanas principu ievērošanu pēc būtības. Šo pašu iemeslu dēļ termina “noteikumi” vietā tika lietots termins “principi”: rekomendācijas nolūks nav panākt dažādu nacionālo valstu likumu saskaņu, pieņemot vienotas tiesību normas, bet gan veicinot noteiktu vienotu principu atzišanu dalībvalstu likumdošanā un praksē.
8. Dažiem no šajā rekomendācijā iekļautajiem principiem ir vispārīga nozīme un tie ir attiecināmi uz visiem administratīvajiem aktiem, bet īpaša nozīme tiem ir attiecībā uz aktiem, kas pieņemti, izmantojot diskrēto varu.
9. Pirms principu uzskaitījuma dotas norādes, kuru mērķis ir paskaidrot rekomendācijas piemērošanas apjomu, dot attiecīgo pamatjēdzienu definīcijas un principu iedzīvināšanas vadlīnijas.

10. Rekomendācija attiecas uz administratīvajiem aktiem, kuri izdoti diskrētās varas izmantošanas rezultātā.

Terminam “administratīvais akts” ir tieši tāda pati nozīme kā (77) 31 rezolūcijā. Aktam jābūt izdotam, izmantojot valsts varu; tāpat kā minētā rezolūcija, arī šī rekomendācija neattiecas uz tiesas procesu, krimināllietu pirmstiesas izmeklēšanu un leģislatīvo procesu (piemēram, noteikumu un noteikumu instrumentu pieņemšanu).

Tāpat rekomendācija neaptver arī iekšējās vadīšanas (menedžmenta) un pārvaldes organizācijas lietas.

11. Diskrētā vara parasti tiek skaidrota tādējādi, ka šīs varas izmantotājam tiek dota iespēja izvēlēties vienu no vairākām darbībām vai arī nedarīt neko.
12. Rekomendācija neattiecas uz pārvaldes lēmumiem tādos gadījumos, kad likumdevējs lieto tā saucamo “nenoteikto legālo konceptu” (angļu – *undetermined legal concept*, vācu – *unbestimmter Rechtsbegriff*, latviskojot – *nenoteiktais tiesiskais jēdziens*). Legālā koncepta gadījumā likumdevējs pats nav smalki izskaidrojis tiesisko jēdzienu, bet tomēr ir noteicis tā objektīvu nozīmi, pēc kuras valsts pārvaldei jāatpazīst individuālais gadījums.
13. Pēdējais punkts ievaddaļā satur vispārīgos noteikumus, kas attiecināmi uz visiem principiem. Tā mērķis ir nodrošināt principu iedzīvināšanu atbilstoši labas un efektīvas valdības prasībām un, ka to piemērošana nenonāk pretrunā ar trešo personu interesēm (piemēram, valsts pārvaldes rīcībā esošās informācijas konfidencialitāte) vai būtiskākajām sabiedrības interesēm (piemēram, valsts noslēpums, sabiedriskās kārtības saglabāšana, labklājība).

Īpašos gadījumos principu iedzīvināšanas izmainīšana var notikt arī attiecīgās personas interesēs.

14. Lai principu iedzīvināšanu padarītu vēl lokanāku, vispārīgajos noteikumos paredzēta norma, kas atļauj izmainīt vai pat nepiemērot atsevišķus principus atsevišķos gadījumos vai īpašās valsts pārvaldes jomās (piemēram, īpašās civildienesta institūcijās vai institūcijās ar

īpašu disciplināru režīmu), tomēr nodrošinot rezolūcijas pamatmērķu sasniegšanu.

Komisijai bija grūti iedomāties gadījumus, kad atsevišķus pamatprincipus būtu iespējams izmainīt vai pat nepiemērot.

18. Jāatceras, ka šī rekomendācija nosaka principus, kurus visas dalībvalstis ir pieņēmušas kā minimālos standartus. Nekas rekomendācijā neaizliedz valstij darīt vairāk par tajā noteikto minimumu, taču to nedrīkst izmantot, lai pavājinātu kādu valstī iepriekšatzīto aizsargmehānismu.

Komentāri pielikumam

A – pamatprincipi

17. Šeit noteikti pienākumi valsts pārvaldei, kad tā izmanto diskrēto varu. To mērķis ir nodrošināt, ka rīcības izvēles brīvība, ko piešķirīs likumdevējs, tiek izmantota pareizi un taisnīgi, nevis ļaunprātīgi vai patvaļīgi.

1. princips – diskrētās varas mērķis

18. Saskaņā ar šo principu valsts pārvaldei, kurai diskrētā vara ir piešķirta, jādarbojas saskaņā tikai ar tiem mērķiem, kuru dēļ attiecīgā vara vispār ir piešķirta.

Tomēr, ja administratīvajam aktam ir arī blakus ietekme, kas nav pretrunā ar mērķi, kuram diskrētā vara ir piešķirta, šo blakus ietekmi, apsverot administratīvā akta likumību, nav jāņem vērā.

19. Piemērojot šo principu, ir nepieciešams, lai, izmantojot diskrēto varu, būtu skaidri saskatāms sasniedzamais mērķis un apsvērtie kritēriji. Dažos gadījumos likumdevēja nodoms attiecīgajā normatīvajā aktā ir skaidri saskatāms, bet dažreiz varas piešķiršanas mērķis skaidri neparādās. Būtu ieteicams, ka mērķis, kura sasniegšanai diskrētā vara tiek piešķirta, atbilstoši attiecīgajai tiesību sistēmai būtu norādīts, cik vien skaidri iespējams, attiecīgajā likuma tekstā, nosaukumā vai ievaddaļā vai izskaidrojošajā pielikumā. Ja likumdošana nav skaidri

to noformulējusi, diskretā vara jebkurā gadījumā jāizmanto sabiedrības interesēs.

2. princips – objektivitāte un neieinteresētība

20. Objektivitāte un neieinteresētība, izmantojot diskreto varu, ietver valsts pārvaldes pienākumu apsvērt visus lietā būtiskos faktus un tikai tos faktus, kuriem ir kāda nozīme; nedrīkst izmantot nevienu nenozīmīgu faktu vai neatbilstošus apsvērumus.
21. Ar terminu “fakti” jāsaprot gan administratīvā akta faktiskos apstākļus, gan tiesisko pamatu. “Būtiskie fakti” ir tie fakti, apsvērumi un tiesību normas, kas valsts pārvaldei attiecīgajā gadījumā oficiāli ir jāņem vērā.
22. Valsts pārvaldes iestādei, ja tai ir nepieciešami kādi fakti, kurus tā uzskata par svarīgiem attiecīgajā gadījumā, jācenšas pašai tos iegūt no, piemēram, attiecīgajiem dokumentiem, pusēm vai trešajām personām, ekspertu atzinuma. Valsts pārvaldes iestādei saskaņā ar (77) 31 rezolūcijas II principu šos faktus jā dara zināmus attiecīgajai personai.

3. princips – vienlīdzība likuma priekšā

23. Šī principa mērķis ir novērst netaisnīgu diskrimināciju, nodrošinot, ka, izmantojot diskreto varu, pret personām vienā un tajā pašā *de facto* un *de jure* stāvoklī izturas vienādi.
24. Ja atšķirīgā izturēšanās ir objektīvi pamatota, lai sasniegtu attiecīgo mērķi, vienlīdzības princips likuma priekšā pārkāpts nav. Netaisnīga diskriminācija ir tikai tādā gadījumā, ja atšķirīgajai attieksmei, ņemot vērā darbības mērķi un sekas, nav tiesiska pamata.

Šis princips neizslēdz iespēju valsts pārvaldei sabiedrības interesēs mainīt savu uzvedību gadījumā, ja iepriekšējā prakse ir izrādījusies prettiesiska vai neatbilstoša.

4. princips – proporcionalitāte

25. Šis princips ir piemērojams, kad administratīvais akts, kurš izdots, izmantojot diskrēto varu, nelabvēlīgi ietekmē indivīda tiesības, brīvības un intereses; tā mērķis ir nodrošināt pamatotu samērīgumu (līdzsvaru) starp iesaistītajām interesēm, piemēram, sabiedrības interesēm, no vienas puses, un indivīda privātajām interesēm, no otras puses. Ar to tiek uzsvērts, ka valsts pārvalde, kurai piešķirta diskrētā vara, nevar uzlikt indivīdam lielākus ierobežojumus kā tos, kas nepieciešami, lai sasniegtu attiecīgo mērķi.

Savā galējā izpausmē šis princips aicina valsts pārvaldi atturēties no aktivitātēm gadījumos, kad jebkura darbība var būt netaisnīga attiecībā uz indivīdu, sakarā ar to, ka tā nav proporcionāla sasniedzamajam mērķim.

26. Vairumā Eiropas administratīvo tiesību sistēmās atzīst samērīguma principu starp sasniedzamo mērķi un tā sasniegšanai lietotajiem līdzekļiem. Dažās valstīs tas ir pazīstams kā “proporcionalitātes princips”, citās proporcionalitātes pamatideja ir zināma kā tāda un tiek atzīta pēc būtības.

5. princips – pamatots laika periods

27. Šim principam īpaša nozīme ir tajos gadījumos, kad pirms kādas tiesiskas darbības uzsākšanas nepieciešama valsts pārvaldes izsniegta licence vai cita valstiskā apstiprinājuma forma. Šādos gadījumos iesniedzējam ir svarīgi, lai šādu licenci vai citu valstiskā apstiprinājuma formu no attiecīgās valsts iestādes iegūtu pēc iespējas ātrāk. Ja ar likumu nav noteikts šādu lēmumu pieņemšanas termiņš, iesniedzējs var tikt atstāts neziņas stāvoklī nenoteiktu laiku. Tas var radīt diezgan lielas praktiskās problēmas un var izpausties kā apslēpta iestādes patvaļa.

Tas pats notiek arī gadījumos, kad, veicot darbības individuālā lietā, valsts pārvalde rada neskaidrības attiecībā uz indivīda tiesību, brīvību un interešu apjomu.

28. Kas ir pamatots laika periods, atkarīgs no noteiktajiem apstākļiem, it īpaši, attiecīgās lietas sarežģītības pakāpes, lēmuma pieņemšanas

steidzamības un lietā iesaistīto personu skaita. Eiropas līmeni Eiropas cilvēktiesību konvencijas institūcijas precedentu tiesībās ir noteikušas veidu, kādā noteikt pamatoto laika periodu, *inter alia* administratīvajās lietās (piem., Koeinga lieta).

29. Attiecīgā principa ievērošana papildina 10. principu, saskaņā ar kuru valsts pārvaldes iestādes kļūda attiecībā uz lēmuma pieņemšanu pamatotā laika periodā var tikt apstrīdēta kompetentā iestādē.
30. Tomēr, pamatotā laika perioda noteicējuma sekas vai tā ilgums var atšķirties atkarībā no tiesību sistēmas, katras valsts ziņā ir nodrošināt principa nodrošināšanu saskaņā ar tās likumiem.

6. princips – priekšrakstu ievērošana

31. Šis princips uzsvēr valsts pārvaldes darbības vienvēidīgas darbības svarīgumu. Tas sasaucas ar vispārējo vienlīdzības principu un tā mērķis ir veicināt valsts pārvaldes paredzamību un noteiktību, bet tas uzsvēr arī nepieciešamību pārbaudīt katras atsevišķas lietas īpašos apstākļus.
32. Termins “vispārējie pārvaldes (administratīvie) priekšraksti” ietver valsts pārvaldes instrukcijas, kuras izdotas, lai regulētu amatpersonu darbības ietvarus un nodrošinātu valsts pārvaldes darbības vienvēidību; ar to palīdzību tiek doti vispārīgie norādījumi attiecībā uz gadījumiem, kuri ietekmē sabiedrības locekļus un kurus ir iespējams salīdzināt. Priekšrakstus ietver cirkulāri, izskaidrojumi un citi iekšējie pārvaldes akti.
33. Noteikti jāievēro, ka valsts pārvaldes iestāde, kura pieņem lēmumu, vispārējais saistošos priekšrakstus piemēro vienvēidīgi.

Daudzās valstīs vispārīgajiem pārvaldes priekšrakstiem nav likuma spēka un parasti šādu priekšrakstu neievērošana pati par sevi nav pamats, lai uzskatītu atsevišķas darbības par prettiesiskām.

Dažās citās valstīs, tieši pretēji, iedzīvotāji var izmantot vispārīgos pārvaldes priekšrakstus, lai apstrīdētu attiecībā uz viņiem pieņemto lēmumu.

34. Katras nacionālās valsts ziņā atstāts noteikt vispārējo pārvaldes priekšrakstu neievērošanas sekas.

B – process

34. Tā kā šī ir joma, kurā indivīds var justies īpaši apdraudēts un viņam var būt grūtības aizstāvēt savas tiesības un intereses, ekspertu komisijai šķita nepieciešams papildināt (77) 31 rezolūcijā ietvertos principus, kas attiecas uz personu aizsardzību pret valsts pārvaldes aktiem un ir piemērojami arī, izmantojot diskrēto varu, ar procesuālajām normām, kas ir īpaši būtiskas šajos gadījumos.
35. Izstrādājot šo rekomendācijas daļu, ekspertu komiteja uzskatīja, ka (77) 31 rezolūcijā ietvertie principi pēc būtības ir izmantojami un faktiski nav nekā piebilstama tām garantijām, kuras jau noteiktas minētajā rezolūcijā.

Tā, piemēram, ekspertu komiteja neatrada par vajadzīgu izslēgt principu, kas uzsver nepieciešamību sniegt skaidru un pietiekamu administratīvā akta pamatojumu, ja tas pieņemts, izmantojot diskrēto varu, tādā pašā veidā, kā tas noteikts (77) 31 rezolūcijas IV principā.

7. princips – priekšrakstu publicitāte

36. Šis princips papildina 6. principu.

Tas, ka vispārējos pārvaldes priekšrakstus ievēro attiecīgā valsts pārvaldes iestāde (skat. 6.principu), nav pietiekoši. Ir ļoti labi, ja arī attiecīgajai personai ir dota iespēja iepazīties ar priekšrakstiem, tādējādi nodrošinot, ka viņa var rīkoties, pilnībā pārzinot piemērotos kritērijus.

37. (77) 31. rezolūcijas II principa piemērošana, kas nodrošina attiecīgās personas pieejamību informācijai, jau daļēji ietver šo prasību: tā ietverta tiktāl, ciktāl vispārējie priekšraksti ir būtiski fakti minētās rezolūcijas nozīmē.

Tomēr, šis princips veiksmīgi papildina (77) 31 rezolūcijas II principu: no vienas puses, tam ir preventīva ietekme, it īpaši, lai varētu noteikt indivīda iesnieguma apmierināšanas iespējamības

pakāpi, jo ir zināmi vienkāršā gadījumā piemērojamie kritēriji; no otras puses, tas nodrošina priekšrakstu, ar kuriem tiek iepazīstināts indivīds pirms vai pēc akta izdošanas, skaidrību (precīzu formulējumu). Tas var attiecīgo personu interesēt tiktāl, lai tā varētu pārliecināties, vai attiecībā uz viņu pieņemtajā lēmumā ir ievērots vienlīdzības princips.

38. Pieņemtā formula ļauj dalībvalstu valsts pārvaldei piemērot šo principu gan publiskojot jebkurus vispārējos priekšrakstus, gan nepieciešamajā apjomā paziņojot tos attiecīgajai personai pēc tās pieprasījuma. Pēdējā formula ir atbilstoša gadījumā, kad priekšraksts, kaut arī bieži piemērots, nav izdots rakstveidā.
39. Turklāt tika nolemts, ka gadījumā, kad priekšraksti tiek paziņoti pēc attiecīgās personas pieprasījuma, netiek precizēti veidi, kādā tas tiek darīts. Izteikums ir uzrakstīts tādā veidā, ka valsts pārvalde var sniegt informāciju arī tikai par tiem priekšrakstiem, kas tieši attiecas uz konkrēto gadījumu, vai arī, neizsniedzot pašu priekšrakstu tekstu, paskaidrot attiecīgajai personai kritērijus, kuri tiek piemēroti līdzīgās lietās.

8. princips – priekšrakstu neievērošana

40. Šī principa mērķis ir nodrošināt, ka attiecīgā persona tiek informēta par jebkuras priekšrakstu neievērošanas, kuras rezultātā nelabvēlīgi tiek skartas personas tiesības, brīvības vai intereses, iemesliem. Ar to palīdzību persona var noskaidrot, vai nav pārkāpts kāds cits rekomendācijā ietvertais princips (piemēram, vienlīdzības princips).

Priekšrakstu neievērošana ir jāizskaidro pamatojumā, kurš jānodrošina saskaņā ar (77) 31. rezolūcijas IV principu.

Šī principa piemērošana arī dod iespēju indivīdam no pamatojuma saprast, kāpēc attiecīgajā gadījumā priekšraksti ir pārkāpti, vai tas šādos apstākļos ir bijis objektīvi nepieciešami vai tas ir patvaļīgs pārkāpums.

41. Šī principa ievērošana ir cieši saistīta ar 6. un 7. principu.

C – kontrole

42. Ņemot vērā dalībvalstu kontroles sistēmu atšķirības, ekspertu komiteja nolēma ierobežoties tikai ar vispārējo principu ierosināšanu. Tika nolemts, ka katra dalībvalsts atbilstoši savai tiesību sistēmai pati izvēlas veidus, kā piemērot šos principus.

9. princips – kontroles nodrošināšana

43. Šī principa mērķis ir nodrošināt katra administratīvā akta, kurš izdots, izmantojot diskrēto varu, likumība (tiesiskums) var tikt pārbaudīta tiesā vai citā neatkarīgā institūcijā.
44. Šis princips neizslēdz iespēju, ka tiesa vai cita neatkarīga institūcija (piemēram, ombudsmens), kas kontrolē diskrētā administratīvā akta tiesiskumu, pārbauda arī šāda akta pareizību.

Arī 2. daļas noteikumi, kuri paredz tiesiskuma un pareizības pārbaudi kompetentā valsts pārvaldes institūcijā, nevar tikt skaidroti kā šķērslis divkāršai kontrolei no tiesas vai citas neatkarīgas institūcijas puses.

45. Sakarā ar Eiropas tiesību sistēmu atšķirībām starp tiesiskuma (legalitātes) un pareizības definīcijām, tika nolemts, ka katra dalībvalsts pati šī konteksta ietvaros noteiks saturu jēdzieniem “tiesiskums” un “pareizība”, kuru robežas ne vienmēr ir precīzas un skaidri noteiktas.

10. princips – Sūdzība par bezdarbību no valsts pārvaldes puses

46. Šis princips ir cieši saistīts ar 5. principu. Tā mērķis ir dot iespēju attiecīgajai personai, kas ir spiesta gaidīt pārmērīgi ilgu laiku, iesniegt sūdzību par valsts pārvaldes iestādes rīcību kompetentai kontroles institūcijai.
47. Kontroles priekšnoteikumi, kontroles raksturs un veidi, tāpat kā kompetentās kontroles institūcijas jānosaka katrai dalībvalstij atkarībā no tās tiesību sistēmas.

11. princips – kontroles institūcijas tiesības saņemt informāciju

48. Šī principa mērķis ir nodrošināt tiesai vai neatkarīgai institūcijai, kas kontrolē diskrētās varas izmantošanu, iespējas izpildīt šo uzdevumu.

Tas norāda, ka tiesai vai citai neatkarīgai institūcijai ir jādod iespēja iegūt informāciju par lēmuma pieņemšanas iemesliem, un valsts pārvaldes institūcijai šī informācija ir jādod.

Princips tomēr neizslēdz tādas sistēmas, kurās tikai lietas dalībnieki un atsevišķas valsts pārvaldes iestādes var izsniegt svarīgas detaļas, ja vien vienmēr tiek nodrošināts, ka kontroles institūcija var pieprasīt noteiktu informāciju.

49. Saskaņā ar šo rekomendāciju neatkarīgo valsts institūciju pilnvaras iegūt informāciju no valsts pārvaldes nozīmē tādas pilnvaras, kuras ir nepieciešamas, lai īstenotu savus uzdevumus; atkarībā no tiesību sistēmas attiecīgā informācija var būt, piemēram, oficiāls ziņojums par faktiem un apsvērumiem, kuri ņemti vērā, valsts pārvaldei pieņemot lēmumu.
50. Šādu pilnvaru apjomu noteikšana atbilstoši savai tiesību sistēmai ir atstāta katras dalībvalsts ziņā.

Annotation

Jautrite Briede in the work *Latvian administrative legislation in the context with the documents of the Council of Europe* examines administrative legal norms of the Latvian Republic considering the two basic documents of Council of Europe – *Resolution (77)31 On the Protection of the Individual in Relation to the Acts of Administrative Authorities and Recommendation No.R (80) 2 Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities*. The author explains the meaning of principles of administrative law and researches the influence of these principles in the present legislation and the new draft of the Law on Administrative procedure of Republic of Latvia. The author testify also problems regarding to this area.

EKOĻOGISKĀ KAITĒJUMA KRIMINĀLTIESISKIE ASPEKTI

Dabas videi arvien vēl tiek nodarīts pietiekami jūtams kaitējums, veicot gan saimniecisko darbību, gan arī izmantojot dabu kā atpūtas resursu. Tāpēc nemazinās nozīme, kāda ir tiesiskai reglamentācijai, realizējot dabas vides aizsardzības interesi tās izmantošanas procesā. Pēdējos gados daudz darīts, lai sakārtotu tiesību normatīvos aktus, kuros risināti dabas vides aizsardzības jautājumi, tajā skaitā arī juridiskās atbildības risinājumi.

Par dabas vides aizsardzības noteikumu pārkāpšanu atbilstīgi spēkā esošajām tiesību normām paredzēta administratīvā un kriminālatbildība, kā arī materiālā atbildība, ja dabas videi ar tiesībpārkāpumu ir nodarīts kaitējums. Šo kaitējumu dabas videi gribētos dēvēt par ekoloģisko kaitējumu. Tas ir plašāks apzīmējums, nekā materiālais zaudējums civiltiesiskā nozīmē, kad naudas izteiksmē jāatlīdzina ar prettiesisku darbību vai bezdarbību nodarītais mantiskais zaudējums gadījumos, kad lieta tikusi iznīcināta vai bojāta.

Ekoloģiskā kaitējuma jēdzienā bez mantiska rakstura zaudējuma konkrētam dabas objektam ietilpst vēl cits dabas videi nodarīts kaitējums. Saka, ka dabas videi nodarītā kaitējuma atlīdzības aprēķinā pēc noteiktām taksēm, esot ietverts arī naudas soda elements, jo, piemēram, 500 lati par nelikumīgi nomedītu alni ievērojami pārsniedz aļņa gaļas un citas tā produkcijas faktisko vērtību naudas izteiksmē. Tā tas arī ir, jo šī takses summa paredzēta zaudējuma piedziņai neatkarīgi no tā, cik liels ir tas alnis. Tātad tā ir vidējā zaudējuma atlīdzības summa. Tajā gan nevajadzētu ietvert kaut kādus soda elementus, jo sods par nelikumīgām medībām, tāpat kā par citiem dabas vides aizsardzības pārkāpumiem, jau paredzēts attiecīgajās administratīvo tiesību un krimināltiesiskajās normās.

Dabas videi nodarītā kaitējuma atlīdzības apmērā pēc noteiktām taksēm ietverta gan konkrētajam dabas objektam nodarītā kaitējuma mantiskā vērtība, gan sakarā ar tā iznīcināšanu vai bojāšanu dabas videi nodarītā cita kaitējuma novērtējums. Nogalinot to pašu alni, tiek nodarīts

kaitējums šai dzīvnieku populācijai, apdraudot tās saglabāšanas un vairošanas interesi. Tas ir zaudējums nākotnē. Tas nozīmē, ka ekoloģiskā kaitējuma atlīdzības taksēm vai citam ekoloģiskā kaitējuma aprēķina veidam atlīdzības apmēra noteikšanai naudas izteiksmē ir jābūt zinātniski pamatotam, ievērojot visus kaitējuma aspektus. Tā tam vajadzētu būt. Vai minētie nosacījumi ir ievēroti, izstrādājot konkrētas ekoloģiskā kaitējuma atlīdzības takses, neņemos spriest un tas nav arī šā raksta mērķis.

Šoreiz izteikšu savas pārdomas par likumdošanas sakārtotības jautājumiem, risinot dabas vides krimināltiesisko aizsardzību, tajā skaitā krimināltiesību materiālo un kriminālprocesuālo normu atbilstību dabas vides aizsardzības vajadzībām.

Vispirms par materiālajām tiesību normām šajā jomā. Ekoloģiskās likumdošanas galvgalā atrodas, lai arī ne vairs jauns – 1991. gada 6. augusta likums “Par vides aizsardzību” Tajā ir ietverta ekoloģiskā kaitējuma atlīdzības pamatnorma – personas saukšana pie administratīvās, kriminālatbildības vai disciplinārās atbildības neatbrīvo viņu no pienākuma atlīdzināt zaudējumus, kas nodarīti dabai, cilvēku veselībai un dzīvībai, fizisko un juridisko personu interesēm un īpašumam (52. pants). Tātad kriminālatbildība un noteiktais sods pēc krimināllikuma neatbrīvo vainīgo no pienākuma atlīdzināt ekoloģisko kaitējumu.

Pašlaik ir Saeimas pieņemts jauns Krimināllikums (turpmāk KL), kas stāsies spēkā no 1999. gada 1. aprīļa. Šajā likumā ievērojami paplašināts to darbību loks, par kurām draud kriminālatbildība. Panti, kuros paredzēta atbildība par nodarījumiem pret apkārtējo dabas vidi, tagad veido atsevišķu KL sevišķās daļas nodaļu, kāda nav paredzēta spēkā esošajā Latvijas kriminālkodeksā (turpmāk LKK). Jaunā nodaļa ar nosaukumu “Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi” KL ieņem visai redzamu vietu. Pirmkārt, šī nodaļa atrodas tūlīt aiz nodaļām, kurās paredzēta atbildība par noziegumiem pret cilvēci, mieru, kara noziegumiem un genocīdu un noziegumiem pret valsti. Otrkārt, jaunajā nodaļā ietverti divdesmit panti, kas ir divreiz vairāk nekā pašreiz spēkā esošajā LKK.

Tagad kriminālatbildība par noziedzīgiem nodarījumiem pret dabas vidi paredzēta šādos gadījumos (KL pantu secībā no 96.–115. pantam): par zemes, tās dziļu, ūdeņu un mežu apsaimniekošanas un izmantošanas

noteikumu pārkāpšanu, par jūras resursu izmantošanas noteikumu pārkāpšanu, par radioaktīvo un ķīmisko vielu aprites drošības noteikumu pārkāpšanu, par bīstamo atkritumu likvidācijas noteikumu pārkāpšanu, par bīstamu vielu neatļautu apglabāšanu ūdeņos un zemes dziļēs, par jūras piesārņošanu, par zemes, mežu un ūdeņu piesārņošanu un piegružošanu, par atmosfēras gaisa piesārņošanu, par objektu ekspluatāciju bez attīrīšanas būvēm, par pasākumu neveikšanu dabas vides piesārņojuma likvidēšanai, par datu slēpšanu par dabas vides piesārņojumu, par meža dedzināšanu, par meža iznīcināšanu un bojāšanu aiz neuzmanības, par patvaļīgu koku ciršanu un bojāšanu, par patvaļīgu zvejošanu un ūdens dzīvnieku iegūšanu, par elektrozvejas ierīču nelikumīgu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, realizēšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu, par patvaļīgām medībām, par spridzināšanas un citu darbu veikšanu, pārkāpjot dzīvnieku aizsardzības noteikumus, par valsts īpaši aizsargājamo dabas objektu iznīcināšanu un bojāšanu un par valsts īpaši aizsargājamo dzīvnieku un augu iznīcināšanu un bojāšanu. Gandrīz visās šajās normās vai nu kā pamatsastāva pazīme, vai kā nodarījuma kvalificējoša pazīme ir ietvertas sekas – būtisks kaitējums dabas videi.

Domāju, ka krimināltiesisko normu bāze ekoloģiskā kaitējuma atlīdzināšanai ir radīta pietiekama. Bet tas nav viss. Ārkārtīgi svarīga ir tādu tiesību normu veidošana, kas dod iespēju noteikt ekoloģiskā kaitējuma apmēru. Vai ir pietiekami radītas un kvalitatīvas tiesību normas, kas dod pamatu ekoloģiskā kaitējuma apmēra aprēķināšanai, lai atlīdzību par tā nodarīšanu vajadzības gadījumā no vainīgā varētu piedzīt piespiedu kārtā?

Jau pieminētā likuma "Par vides aizsardzību" 53. pantā teikts, ka vides aizsardzības un citu normatīvo aktu pārkāpumu rezultātā dabai, cilvēku veselībai un dzīvībai, fizisko un juridisko personu interesēm un īpašumam nodarīto zaudējumu aprēķina pēc noteiktām nodarītā zaudējuma aprēķināšanas taksēm un apstiprinātas metodikas. Te nu jāsaka tā, ka ar tām taksēm valdība vēl kaut cik ir tikusi uz priekšu, bet ar ekoloģiskā kaitējuma aprēķināšanas metodikām pavisam nav veicies. Praktiski nav apstiprinātas metodikas ekoloģiskā kaitējuma aprēķināšanai, kas nodarīts, piesārņojot ūdeņus, zemi un atmosfēras gaisu. Kādu laiku vajadzības gadījumā varēja izlīdzēties ar padomju laika

metodikām, bet laikā, kad aktuāls kļuva jautājums par tā laika visu tiesību aktu pilnīgu neatzīšanu, arī šāda izlīdzēšanās ir zudusi.

Tā vietā, lai izstrādātu jaunas zaudējumu aprēķināšanas metodikas, 1995. gada 14. septembra likumā "Par dabas resursu nodokli" ("LV D", 1995. g. 18. burtn., 562. lpp., 1996. gada 19. decembra grozījumi šajā likumā ("LV D", 1996. g. 23. burtn., 705. lpp.) tika iestrādātas universālas normas, kurās paredzēja materiāla rakstura soda sankcijas. Šā likuma 19. pantā noteikts, ka par nelikumīgu, pārskatos neuzrādītu (slēptu) dabas resursu ieguvī, vidē ievadītu piesārņojumu, papildus noslēptajai nodokļu summai tiek piedzīta soda nauda divkārtšā nenomaksātā nodokļa apmērā. Šajā piemērā visā pilnībā parādās gadījums, kad reāla ekoloģiskā kaitējuma atlīdzība tiek aizstāta ar soda sankcijām. Tātad nevis faktiskais kaitējums dabas videi tiek likts atlīdzības pamatā, bet gan nodokļa likmes par dabas resursu izmantošanu vai vides piesārņošanu, ja ir attiecīga atļauja. Ja tādas atļaujas nav, tad piemēro soda sankcijas.

Iztirzātajā gadījumā likumdevējs ir gājis pa mazāko pretestības ceļu. Tā vietā, lai varētu noteikt katra likumpārkāpēja individuālo atbildību, kas krimināllietā ir obligāta prasība, to aizstāj ar pavisam citā sakarā reglamentētām soda sankcijām. Līdz ar to netiek ievērots, ka katrs dabas aizsardzības noteikumu pārkāpums tiek izdarīts noteiktā vietā un laikā, konkrētā saistībā ar pārējo dabas vidi, ar individuālām sekām. Šie apstākļi, risinot kriminālatbildības jautājumus, tajā skaitā par būtiska kaitējuma radīšanu dabas videi, ir obligāti jāievēro. Katrā krimināllietā jānosaka personas individuālā vaina nodarījumā un speciālistiem ir jākonstatē dabas videi nodarītā kaitējuma raksturs un sekas konkrētajā situācijā. Šādā skatījumā pat varētu teikt, ka patiesībā likumā "Par dabas resursu nodokli" nemaz nav risināts jautājums par ekoloģiskā kaitējuma apmēra noteikšanu. Tajā ir runa par dabas resursu nodokļa apmēriem un soda sankcijām par tā nemaksāšanu.

Kāds ir stāvoklis ar ekoloģiskā kaitējuma aprēķināšanas taksēm? Ja meža resursiem sakarā ar neatļautu koku ciršanu nodarītā zaudējuma aprēķināšanu, kaut arī tas ir visai sarežģīts process un mežsaimniecības nespeciālistiem praktiski nepārbaudāms, ir bijusi jūtama likumdošanas darbība un virzība jau vairākus gadus, tad faunas aizsardzības jomā sakustēšanās ir sākusies tikai pēdējā gadā.

1998. gada 13. janvārī Ministru kabinets apstiprinājis noteikumus par medību saimniecībai nodarīto zaudējumu apjomiem ("LV D", 1998. g. 1. burtn. 17. lpp.). Šajos noteikumos ir ietvertas takses latos katram savvaļas dzīvniekam, ja tas nelikumīgi iegūts. Tas ir praktiskāk un visiem saprotamā veidā, salīdzinot ar iepriekšējo zaudējumu aprēķināšanas kārtību, ko valdība bija noteikusi ar 1992. gada 4. jūnija lēmumu "Par cenām mežu blakus izmantošanas produktu izsniegšanai" Šajos noteikumos bija izmantota koeficientu sistēma saistībā ar iedzīvotāju minimālās darba algas apmēru. Pēc šāda aprēķina zaudējuma apmērs par nelikumīgi iegūtu meža dzīvnieku bija visai neliels (piemēram, par alni 0,3 minimālās mēnešalgas, pareizinot ar desmit) Tomēr vajadzēja piecarpus gadus, lai nenormālo situāciju izmainītu.

Līdzīgs stāvoklis veidojās ar zaudējumu aprēķināšanu nelikumīgas zvejas gadījumos. Apsveicami, protams, ka tagad ir atjaunotas takses zaudējumu piedziņai nelikumīgas zivju iegūšanas gadījumos. 1998. gada 17. februārī Ministru kabinets reizē ar Noteikumiem par rūpniecisko zveju Latvijas Republikas teritoriālajos ūdeņos, ekonomiskās zonas ūdeņos un Rīgas jūras līcī, ir apstiprinājis Takses piedzenamās summas aprēķināšanai par zaudējumu, kādu fiziskas vai juridiskas personas nodarījušas, nelikumīgi iegūstot zivis Latvijas Republikas jūras ūdeņos ("LV D", 1998. g. 5. burtn., 144. lpp.). 1998. gada 21. jūlijā Ministru Kabinets izdevis Rūpnieciskās zvejas noteikumus Latvijas Republikas iekšējos ūdeņos un vienlaicīgi apstiprinājis Takses piedzenamās summas aprēķināšanai par zaudējumu, kādu fiziskas vai juridiskas personas nodarījušas, nelikumīgi iegūstot zivis un bezmugurkaulniekus Latvijas Republikas iekšējos ūdeņos ("LV D", 1998. g. 26. burtn., 809. lpp.).

Tiktāl par pašiem tiesību aktiem. Taču rodas jautājums, vai šīs takses ir attiecināmas tikai uz rūpnieciskā zvejā nodarīto zaudējumu aprēķināšanu vai arī uz makšķerniekiem. Šāds jautājums rodas tāpēc, ka abi minētie tiesību akti reglamentē rūpniecisko zveju.

Ministru Kabineta 1998. gada 21. jūlija noteikumu par rūpniecisko zveju 39. punktā ir teikts, ka fiziskām un juridiskām personām par šo noteikumu pārkāpšanu jāatlīdzina zaudējumi saskaņā ar šim normatīvajam aktam pievienoto 2. pielikumu, kurā ietvertas iepriekšminētās takses. Tas ir normāls risinājums, atbilstīgs tiesību akta uzbūves prasībām.

Kā tad ir ar makšķerniekiem – ar tiem, kuru zivju ķeršanu nevar attiecināt uz rūpniecisko zveju. Viņu darbību reglamentē Ministru Kabineta 1997. gada 25. jūnijā apstiprinātie “Makšķerēšanas noteikumi (“LVD”, 1997. g., 18. burtn., 565. lpp.). Šo noteikumu 35. punkts nosaka, ka makšķernieku pienākums nelikumīgas zvejas gadījumos ir atlīdzināt dabai nodarīto kaitējumu saskaņā ar attiecīgajos normatīvajos aktos apstiprinātajām taksēm. Makšķerēšanas noteikumiem pielikumā nav pievienotas takses zaudējumu aprēķināšanai. Tajā laikā spēkā bija Ministru Padomes 1992. gada 25. jūnija lēmums “Par taksēm piedzenamās summas aprēķināšanai par zaudējumu, kādu fiziskas vai juridiskas personas nodarījušas, nelikumīgi iegūstot zivis un citus ūdens dzīvniekus Latvijas Republikas ūdenstilpēs” Tagad saskaņā ar iepriekšminētajiem 1998. gada 21. jūlija noteikumiem, kuros ir runa par rūpniecisko zveju, šīs takse vairs nav spēkā (skat. pārejas noteikumus).

Vai šādā situācijā nevar rasties doma, ka zaudējums dabai, kas ir nodarīts nelikumīgi makšķerējot, vispār nav jāatlīdzina – iepriekšējās takses, kas bija piemērojamas gan par rūpnieciskajā zvejā, gan ar makšķerēšanu nodarīto zaudējumu aprēķināšanai, ir atceltas. No jauna apstiprinātas zaudējumu atlīdzināšanas takses saistībā ar rūpniecisko zveju. Par to šaubu nav. Bet, atceļot iepriekšējās takses, nekas nav teikts par zaudējumu piedziņu, kas nodarīti ar nelikumīgu makšķerēšanu.

Var jau teikt – 1998. gada 21. jūlijā apstiprinātās takses tagad ir vienīgās un tās tad arī jāpiemēro visiem nelikumīgas zvejas, arī makšķerēšanas gadījumiem, ja zaudējums ir nodarīts. Ja tam piekrītam, tad tomēr nav korekti, reglamentējot vienu zvejas veidu – rūpniecisko, neminot tajā pašā tiesību aktā noteikto attiecināt arī uz citu zvejas veidu – makšķerēšanu, kur pastāv atsevišķi noteikumi.

Kā nu tas arī nebūtu, bet bija vajadzīgi seši gadi, lai izstrādātu un apstiprinātu jaunas takses. Tas nozīmē, ka daudzus gadus zivju resursiem nodarītie zaudējumi tika atlīdzināti visai minimālā apmērā, jo iepriekšējās takses paredzēja niecīgas summas par nodarīto kaitējumu (piemēram, par nelikumīgi iegūtu lasi – 10 lati, vimbu, zandartu – 1,25 lati u. tml.).

Visbeidzot, runājot par dabai nodarītā kaitējuma atlīdzības aprēķināšanas taksēm, nevar neatzīmēt, ka netiek pieminēti valsts īpaši aizsargājамie dzīvnieki. Kaitējuma aprēķināšanai, kas rodas sakarā ar

Sarkanā grāmatā ierakstītu dzīvnieku nelikumīgu iegūšanu vai iznīcināšanu, takses ir pavisam novecojušas. Tās ir bijušas ietvertas vēl LPSR Ministru Padomes 1987. gada 10. aprīļa lēmumā "Par īpaši aizsargājamiem dabas objektiem Latvijas PSR teritorijā". Šīs takses ir pavisam niecīgas tagadējā naudas izteiksmē. Piemēram, par lāci – 500 rubļi vai atbilstoši 2,50 lati, par sermulī, zebieksti, dažādu sugu ērgļiem – 200 rubļi (1 lats). Visi padomju laika likumi nu jau ir atcelti un pienākusi kārtā arī LPSR Ministru Padomes lēmumiem. Kas tad būs 1987. gada 10. aprīļa lēmuma vietā?

Tāds nu būtu stāvoklis ekoloģiskā kaitējuma atlīdzināšanas materiālo tiesību normu jomā. Lai panāktu ekoloģiskā kaitējuma atlīdzināšanu, kas nodarīts ar kriminālsodāmu nodarījumu, jāievēro procesuālie noteikumi, kas reglamentēti Latvijas kriminālprocesa kodeksā (turpmāk KPK). Saskaņā ar KPK 101. pantu civilprasību par zaudējumu piedziņu krimināllietā var pieteikt persona, uzņēmums, iestāde vai organizācija, kurai ar nodarījumu radīti materiāli zaudējumi, un neatkarīgi no prasības apmēriem tā izskatāma kopā ar krimināllietu pēc šās lietas piekritības.

Par ekoloģisko kaitējumu civilprasību krimināllietā saskaņā ar likuma "Par vides aizsardzību" 56. pantu iesniedz Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas pakļautībā esošās institūcijas. Tātad jānoformē uz lietas materiāliem un atbilstošu tiesību aktu normām pamatots prasības pieteikums, kas iesniedzams pirmstiesas izmeklēšanas laikā vai tiesā, un, taisot spriedumu krimināllietā, tiks izlemta arī civilprasība.

Tiktāl īpašas problēmas nerodas. Tās sākas ar brīdi, kad civilprasība krimināllietā tiek noraidīta vai apmierināta daļēji un civilprasītājs tādām tiesas nolēmumiem nepiekrīt.

KPK ir noteikta kārtība, ka tiesas spriedumu krimināllietā apelācijas un kasācijas kārtībā civilprasītājs ir tiesīgs pārsūdzēt tikai civilprasības daļā. Tas praktiski nozīmē to, ka tiesas spriedumu daļā par apsūdzību pēc būtības, no kā atkarīgs civilprasības apmērs, civilprasītājs pārsūdzēt nav tiesīgs. Tātad civilprasītājs faktiski ir tiesīgs apstrīdēt spriedumā izdarīto zaudējuma matemātisko aprēķinu, ja pēc viņa ieskata tāds aprēķins ir nepareizs, neatbilstošs tiesas konstatējumam apsūdzībā pēc būtības. Pat tad, ja civilprasītājs uzskata, ka tiesa apsūdzēto ir nepamatoti attaisnojusi pilnīgi vai apsūdzības daļā, un no tā ir atkarīga civilprasība, viņam nav

tiesību pārsūdzēt spriedumu pēc būtības. Bet bez konstatējuma spriedumā, ka persona ir vainīga zaudējumu nodarīšanā dabas videi noteiktā apmērā, nav pamata zaudējumu piedzišanai. Tāpēc ir jēga spriedumu krimināllietā pārsūdzēt, ja spriedumu var apstrīdēt pēc būtības un pierādīt, ka apsūdzība, uz kuras pamata bija celta civilprasība, ir pareiza. Taču tādu sprieduma pārsūdzības tiesību civilprasītājam nav.

Varbūt, ka KPK attiecīgās normas par tiesas sprieduma pārsūdzēšanu apelācijas un kasācijas kārtībā tulkojamas paplašināti? Skatāmos KPK komentāros (Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1986. 473. lpp.). Tur ir teikts, ka civilprasītājam ir tiesība pārsūdzēt spriedumu tajā daļā, kas attiecas uz civilprasību, bet, ja civilprasītājs vienlaicīgi ir arī cietušais lietā, viņam ir tiesība spriedumu pārsūdzēt pilnā apjomā. Teikuma otrajā daļā skaidri pateikts, ka civilprasītājs, ja viņš nav vienlaicīgi cietušais, viņš nav tiesīgs tiesas spriedumu pārsūdzēt pēc būtības, tas ir, apstrīdēt jautājumu par apsūdzētā vainu nodarījumā.

Pašreiz KPK 100.pantā iestrādāts noteikums, ka par cietušo krimināllietā atzīstama arī juridiska persona. Šis noteikums stājas spēkā no 1999. gada 1. aprīļa ("LV D", 1998. g. 34. burtn., 1096. lpp.). Kas tad ir cietušais krimināllietā? Jau minētajā 100. pantā pateikts, ka par cietušo krimināllietā atzīstama fiziska vai juridiska persona, kuras tiesībām un likumiskajām interesēm ar noziegumu radīts morāls, fizisks vai mantisks kaitējums.

Ar ekoloģisko kaitējumu mantisks zaudējums tieši vides aizsardzības institūcijām netiek nodarīts, tāpēc diezin vai pirmstiesas izmeklēšanā krimināllietā vai tiesā, izskatot krimināllietu, dabas aizsardzības institūcijas atzīs par cietušajām gadījumos, kad dabas videi radīts ekoloģisks kaitējums. Liekas, ka tāpat kā pašreiz, atklāts paliek jautājums par civilprasītāja tiesību apjomu krimināllietā, ja ir pieteikta civilprasība par zaudējumu piedziņu no vainīgā, kas radušies viņa darbības vai bezdarbības rezultātā sakarā ar dabas videi radīto kaitējumu.

Tikmēr, kamēr kriminālprocesuālajā likumā nebūs pateikts, ka arī civilprasītājs, tāpat kā cietušais, ir tiesīgs apelācijas un kasācijas kārtībā pārsūdzēt tiesas spriedumu krimināllietā pēc būtības, vismaz tajā daļā, no kuras ir atkarīga civilprasības izlemšana, šī problēma paliks.

Varbūt izdevīgāk ekoloģiskā kaitējuma atlīdzību piedzīt civilprocesa kārtībā? Civilspriedumu prasītājs ir tiesīgs pārsūdzēt pilnā apjomā. Tas

problēmas būtību nemaina. Ja ir izdarīts noziegums un ir krimināllieta, tad tiesas spriedums krimināllietā sakarā ar dabas videi radīto kaitējumu ir obligāts civilprocesā, izlemjot prasību par zaudējumu piedziņu. Ja nav pierādīta personas vaina ekoloģiskā kaitējuma nodarīšanā krimināllietā un viņš ticis pilnīgi vai daļēji attaisnots celtajā apsūdzībā, tad arī civiltiesāšanas kārtībā nav tiesīga pamata no šīs personas piedzīt kaitējuma atlīdzību.

Annotation

The article deals with critical analysis of Latvian legislation on the exaction of ecological harm. The status of a plaintiff in the criminal proceeding connected with the appeal and cassation of the sentence has been discussed.

An opinion that the plaintiff should be granted the right to appeal the sentence in the criminal case not only in the part of a civil suit but also in the part which the civil suit depends on has been proposed.

DROŠĪBAS LĪDZEKĻU UN KRIMINĀLPROCESUĀLĀS AIZTURĒŠANAS REGLAMENTĀCIJA LATVIJĀ UN ATSEVIŠKĀS AIZROBEŽAS VALSTĪS

Cilvēka individualitāte, domu un rīcības brīvība, personības respektēšana utt., no vienas puses, un sabiedriskā drošība, miers un labklājība, sabiedriskā saskaņa kā tās virzītājspēks, no otras puses... Abas grupas vērtējamas kā demokrātiskas sabiedrības raksturojošas pazīmes, kā tās stūrakmeņi. Katrs kā vērtība skatīts individuāli, tomēr tikai to savstarpējā sabalansētība un sakārtotība spēj radīt labvēlīgu situāciju sabiedrības pilnvērtīgai pastāvēšanai un pozitīvai attīstībai. Lai personiskās intereses sabalansētu ar sabiedriskajām, lai sabiedrībā nevaldītu haoss, bet sakārtotība, ir izveidojušās vai izstrādātas virkne normas, kuras nosaka attiecīgai situācijai atbilstošas uzvedības modeli, daļu no šīm normām sankcionējusi valsts. Attiecīgā situācijā noteiktā uzvedības modeļa pārkāpums rada pamatu citam fenomenam – atbildībai. Kā vismagāko sabiedrisko attiecību pārkāpumu sabiedrība ir novērtējusi un valsts kā sabiedrības organizācijas forma ir sankcionējusi noziegumu. Līdz ar to kā vismagākais, visbargākais atbildības veids ir skatāma kriminālatbildība. Jautājumi, kas saistīti ar kriminālatbildības materiāltiesisko bāzi skata krimināltiesības. Savukārt to, kā praktiski jānoris darbam noziegumu atklāšanā, darbam ar noziegumos cietušajām, to izdarišanā aizdomās turētām, apsūdzētām un tiesajām personām, kā, izmeklējot un iztiesājot krimināllietas, sabalansētas personas individuālas un sabiedrības intereses un citus procesuāli tiesiskus jautājumus skata kriminālprocesuālās tiesības. Neapšaubāmi, ka kriminālprocesā ir jāastopas ar pretestību, kuras pārvarēšana daudzviet jaunākajā literatūrā nodēvēta pat par kriminālprocesa būtības pamatu. Un tieši šeit īpaši spilgti sevi atsedz problēma par to, kā noteikt indivīda neaizskaramības, rīcības brīvības robežas, kā noteikt to, cik tālu sabiedrības interesēs valsts ar tās represīvo institūciju starpniecību drīkst

ierobežot personu, tās brīvību, rīcību un intereses. Lai gan, kā jau minēts, nule nosauktais katrs individuāli skatāms kā vērtība, tomēr neviens, pat ne kaislīgākie cilvēktiesību aizstāvji, neiebilst, ka noteiktās situācijās, kad nepieciešams rūpēties par sabiedrisko mieru, drošību un labklājību, par citu personu aizsardzību, individuālās intereses var un arī ir nepieciešams ierobežot, kas arī ir atzīmēts virknē starptautisko dokumentu cilvēktiesību jomā.

Pēdējā laikā zinātniskais darbs ir veikts ar Latvijas Kriminālprocesa (kura uzdevums saskaņā ar Latvijas Kriminālprocesa kodeksa (turpmāk L KPK¹) 2. pantu definēts kā – ātri un pilnīgi atklāt noziegumus, noskaidrot vainīgos un nodrošināt likumu pareizu piemērošanu, lai katra persona, kas izdarījusi noziegumu, tiktu taisnīgi sodīta un neviens nevainīgais netiktu saukts pie kriminālatbildības un notiesāts) normu demokratizāciju, it sevišķi tas skāris jautājumus par procesuālo piespiedu līdzekļu reglamentāciju. Kā jau noprotsams, tieši procesuālie piespiedu līdzekļi ir tie, kas kriminālprocesā visbūtiskāk ierobežo cilvēka kā indivīda rīcības brīvību, un tieši tāpēc to reglamentācijā ir īpaši rūpīgi jāpiestrādā pie tā, lai aizskarot indivīda intereses, no vienas puses, pilnvērtīgi nodrošinātu sabiedriskās, un, no otras puses, neļautu izveidoties situācijai, kad pārmērīgi, patvaļīgi un neattaisnoti tiek izmantots valsts represīvais aparāts. Šī raksta mērķis ir atsegt kriminālprocesuālo līdzekļu reglamentāciju Latvijā salīdzinoši ar šī jautājuma skatījumu citu valstu likumdošanā. Kā salīdzinošais materiāls pamatā tiks izmantota 2 valstu likumdošana – Vācijas Federatīvās Republikas (VFR) un Krievijas Federācijas (KF), kas nav izvēlēts nejauši, jo, pirmkārt, ar abām šīm valstīm mūs vieno vēsturiska saikne, un, otrkārt, vienu no tām – VFR raksturo jau daudzu gadu (domāts pēckara posms) demokrātiska pieeja un rietumeiropieisks skats uz attiecīgo jautājumu risināšanu, turpretim otra – KF, tāpat kā Latvija salīdzinoši nesen ir sākusi ceļu uz demokrātiskas sabiedrības modeli. Tāpat atsevišķos jautājumos, tiks pieminēta arī citu valstu likumdošanas pieredze.

Procesuālo piespiedu līdzekļu juridiskā daba izpaužas apstākļi, ka procesuālie piespiedu līdzekļi nav krimināltiesiska sankcija, kas saistīta

---

¹ Latvijas Kriminālprocesa kodekss, R., 1997, ar grozījumiem un papildinājumiem uz 1998. gada 1. augustu.

ar personas atzīšanu par vainīgu noziegumā. Procesuāliem piespiedu līdzekļiem atšķirībā no sankcijām krimināltiesībās ir jānodrošina normāla kriminālprocesa norise.

Kriminālprocesuālā piespiešana vārda plašākā nozīmē var izpausties dažādās formās. Visizplatītākā forma ir personu personisko un mantisko tiesību ierobežošana, kas izpaužas, piemērojot jebkuru no procesuālajiem piespiedu līdzekļiem. Nevienai personai nevar piemērot piespiedu līdzekļus, ja tam nav likumiska pamata, kā arī neievērojot likumā noteikto kārtību. Prasību piemērot valsts piespiedu līdzekļus pret personām, kas izdarījušas noziegumus, diktē ne tikai tiesvedības, bet arī pašas noziegumu realizējušās personas intereses. Līdz ar to piespiedu līdzekļus var piemērot tikai izņēmuma gadījumos, kas ir stingri noteikti likumā, un tikai likumā norādītās iestādes un amatpersonas. Jebkurš piespiedu līdzeklis ir likumā atļauta piespiedu atkāpe no personas neaizskaramības principa.

Latvijas KPK vienviet nav dots procesuālo piespiedu līdzekļu uzskaitījums, līdz ar to kriminālprocesa zinātnē ir radušās diskusijas par kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu loku, kas pārsvarā gan tiek izprasts vienādi, bet atsevišķos gadījumos vērojamas zināmas nianšes. Ņemot vērā, ka procesuālie piespiedu līdzekļi raksturojas ar to piespiedu dabu un lietvedības interešu nodrošināšanas mērķi, pie tam abi šie komponenti ir nesaraujami saistīti, nepretendējot uz pilnīgu procesuālo piespiedu līdzekļu uzskaiti, var teikt, ka Latvijas KPK pazīst sekojošus piespiedu līdzekļus – drošības līdzekļi, kriminālprocesuālā aizturēšana, piespiedu atvešana, apsūdzētā atstādināšana no amata, izņemšana, personas ievietošana medicīnas iestādē, kratīšana, aplūkošana, apskate, ekspertīze, izmeklēšanas eksperiments, paraugu iegūšana salīdzināmai pētīšanai, aresta uzlikšana mantai, telefonsarunu noklausīšanās un informācijas iegūšana no tehniskiem līdzekļiem, noraidījums, procesuālo aktu atcelšana, tiesas sēdes kārtības traucētāju brīdinājums, izraidīšana no tiesas sēžu zāles u.c. Turpmāk, ņemot vērā to īpašo lomu procesuālo piespiedu līdzekļu vidū, tiks aplūkoti drošības līdzekļi un tiem tuvais kriminālprocesuālās aizturēšanas institūts.

Drošības līdzekļi

Drošības līdzekļi viennozīmīgi tiek atzīti par nozīmīgākajiem procesuālajiem piespiedu līdzekļiem. Drošības līdzekļi pieskaitāmi preventīvajiem drošības līdzekļiem, kuru mērķis ir nodrošināt aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamā tiesvedības interesēm atbilstošu uzvedību. Latvijas KPK drošības līdzekļu tiesiskā reglamentācija iekļauta vienā – 6. nodaļā un to piemērošanas mērķis paredz nodrošināt, lai persona, kam piemēro drošības līdzekli, 1) neizvairās no izmeklēšanas un tiesas, 2) netraucē patiesības noskaidrošanu krimināllietā, 3) neizdara jaunu noziedzīgu darbību, 4) kā arī, lai nodrošinātu sprieduma izpildi. Tāpat kriminālprocesuālo drošības līdzekļu piemērošanas mērķi tiek saprasti arī citās valstīs. Latvijā drošības līdzekļi var piemērot apsūdzētajam, tiesājamam, bet atsevišķos gadījumos arī aizdomās turētam. Tāpat minētais jautājums risināts arī Krievijā. Drošības līdzekļus piemēro uz procesa virzītāja lēmuma pamata, atsevišķos gadījumos ir nepieciešams tiesas (tiesneša) lēmums. Latvijas KPK paredzēti sekojoši drošības līdzekļu veidi – paraksts par dzīves vietas nemainīšanu, personisks galvojums, drošības nauda, nodošana policijas uzraudzībā, mājas arests, apcietinājums, karavīra nodošana karaspēka daļas pavēlniecības pārraudzībā, nepilngadīgā nodošana vecāku, aizbildņu vai aizgādņu pārraudzībā. Jāatzīst, ka tas ir visai plašs drošības līdzekļu loks, vienlaicīgi atzīmējot, ka vairumā ārvalstu tas ir šaurāks.

Paraksts par dzīves vietas nemainīšanu

Paraksts par dzīves vietas nemainīšanu ir vieglākais no drošības līdzekļu veidiem Latvijas KPK, kura saturs ir šāds: “Paraksts par dzīves vietas nemainīšanu uzliek aizdomās turētajam, apsūdzētajam vai tiesājamam par pienākumu neatstāt savu dzīves vai pagaidu uzturēšanās vietu bez izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesas (tiesneša) atļaujas.” Identiski šis jautājums ir risināts arī Krievijas Federācijas likumdošanā. Šādu drošības līdzekli paredz arī ASV un Anglijas kriminālprocess.

Personisks galvojums

Ar personisku galvojumu Latvijas KPK saprot rakstveida saistību, ar kuru fiziska persona galvo, ka aizdomās turētais, apsūdzētais vai

tiesājamais ieradīšies pēc izziņas iestādes, prokurora un tiesas (tiesneša) aicinājuma, netraucēs patiesības noskaidrošanu lietā un neturpinās izdarīt noziegumu. Latvijā personisks galvojums pirmo reizi likumdošanā kā drošības līdzeklis tika nostiprināts “Nolikumā par kara izmeklētājiem” 78. p. 2. p.² Personiskā galvojuma būtība pastāv nevis aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamā tiešā piespiedumā krimināllietas pirmstiesas izmeklēšanas un iztiesāšanas gaitā uzvesties atbilstoši tiesvedības interesēm, bet gan zināmā morālā ietekmēšanā ar trešo personu – galvnieku starpniecību, paļaujoties uz apsūdzētā atbildības sajūtu pēdējo priekšā. Arī Latvijas kriminālprocesa likumu 1926. gada un 1934. gada izdevumos galvojums bija sastopams kā drošības līdzeklis, kaut gan pēc sava satura tas atšķiras no pašreizējā likumdošanā nostiprinātā personiskā galvojuma. 1934. g. Latvijas KP likumu izdevumā³ kā drošības līdzeklis nebija paredzēts personiskais galvojums, bet gan galvojums naudas izteiksmē. 1934. gada Latvijas KP likumu izdevuma 467. p. bija noteikts, ka ikviena turīga persona, biedrība vai pārvalde var dot par apsūdzēto galvojumu, uzņemdamās naudas atbildību, ja viņš izvairīsies no izmeklēšanas. Būtu lietderīgi arī mūsu kriminālprocesuālajā likumdošanā izlemt personiskā galvojuma lietderību, to aizstājot ar naudas galvojumu, vienlaicīgi paplašinot galvnieka jēdzienu, ietverot tajā arī juridiskas personas – valsts, pašvaldības, personu apvienības, iestādes, nodibinājumus un lietu kopības, kurām piešķirta juridiska personība. Arī ārzemju kriminālprocesiālajā likumdošanā personisks galvojums kā drošības līdzeklis ir sastopams. Tā piemēram, Austrijas KPK 180§ 5. p. ir tieša norāde uz to, ka iepriekšējo ieslodzījumu nevar piemērot, ja aresta mērķus var sasniegt ar citu līdzekļu palīdzību, tanī skaitā – nododot personu personiskā galvojumā. Arī Krievijas Federācijas KPK ir paredzēts drošības līdzeklis – personisks galvojums⁴, pie tam tā reglamentācija ir stipri līdzīga Latvijā esošajai, ar to atšķirību, ka Latvijas KPK paredz, ka, ja drošības līdzeklis tiek pārkāpts, galvniekus var saukt pie administratīvās atbildības un administratīvi sodīt, bet Krievijas

² История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры. // Под редакцией Голунского С. А. М. 1955, с.104–110.

³ Latvijas 1934. gada KP likumi, 475. p.

⁴ Уголовно процессуальный кодекс Российской Федерации. Сборник Кодексов РФ, 1997. 95.pants.

Federācijā jau pašā KPK ir paredzēts sods galvniekiem par drošības līdzekļa saturam atbilstošas uzvedības nodrošināšanu, proti, soda nauda līdz 1 minimālajai mēnešalgai vai arī sabiedriskās ietekmēšanas līdzekļu piemērošana. Bez tam Krievijas Federācijas likumdošana paredz arī tādu drošības līdzekli kā sabiedriskās organizācijas galvojums⁵. Šī drošības līdzekļa saturs ir līdzīgs personiskam galvojumam, un vienīgā atšķirība, kas pēc būtības ir nosacīta ar pašu galvojuma devēju, ir šā drošības līdzekļa pārkāpšanas sekas attiecībā uz galvotāju. Krievijas Federācijā jautājums attiecībā uz Sabiedriskas organizācijas kā galvnieka atbildību risināts šādi – gadījumos, ja tiek pārsniegtas pilnvaras, kas izriet no dotās galvojuma saistības, un kas radījušas apsūdzētā tiesību un pienākumu pārkāpumu, un tieši attiecīgu pienākumu neizpilde, lai nodrošinātu aizdomās turētā vai apcietinātā ierašanos pēc izsaukuma, un ja ir citi nosacījumi, ko paredz likums, tad pēc KF Ģenerālprokurora ieskata vai pēc Federācijas subjekta prokurora iesnieguma attiecīgā posma tiesa lemj jautājumu par attiecīgās sabiedriskās organizācijas darbības apturēšanu vai organizācijas likvidāciju likumā paredzētā kārtībā.⁶

Drošības nauda

Šāds drošības līdzeklis Latvijas likumdošanā ieviests 1994. gadā un pašreiz tiek saprasts kā – drošības nauda ir nauda vai vērtības, kas tiek nodotas izziņas iestādes, prokurora vai tiesas depozītā (glabāšanā), lai nodrošinātu aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamā ierašanos pēc izziņas iestādes, prokurora vai tiesas (tiesneša) aicinājuma, kā arī to, ka viņš netraucēs patiesības noskaidrošanu lietā un neturpinās izdarīt noziegumus (Latvijas KPK 75. p.). Drošības nauda (citās valstīs un citos laikos saukta ķīla) ir sens procesuāls institūts. Vēstures periodā, kad valdība mantiskā atbildība, ķīla, salīdzinot ar citiem drošības līdzekļiem, tika piemērota visai bieži. Tālākajā vēstures gaitā, kad mantisko atbildību nomainīja personiskā atbildība, drošības nauda jeb ķīla kā drošības līdzeklis savu nozīmi pilnīgi zaudēja. Inkvizīcijas procesa valdīšanas periodā, kad sods pēc rakstura bija personisks, bet pēc būtības individuāla fiziska izrēķināšanās, dominējošo vietu drošības līdzekļu vidū ieņēma apcietinājums. Tālākajā vēstures periodā ķīla tika atkal atjaunota un

⁵ KF KPK 95. pants

⁶ Р.Х. Якупов. Уголовный процесс. М., 1998., с. 194.

procesuāli nostiprināta likumdošanas ceļā. Krievijā tas notika 1864. gadā, pieņemot kriminālprocesa likumu. Rūpnieciskā kapitālisma un buržuāziski demokrātisko brīvību uzplaukuma periodā ķīlas atjaunošana nepārprotami bija progresīva parādība, taču progresivitāte jāsaprot tikai vēsturiskā nozīmē. Ar savām pirmajām pastāvēšanas dienām ķīla kā drošības līdzeklis apmierināja tikai buržuāzijas intereses, jo kalpoja materiāli nodrošināto iedzīvotāju slāņu interesēm.

Padomju kriminālprocesā ķīla kā drošības līdzeklis bija sastopama 1922. un 1923. gada KPK. Drošības līdzeklis – ķīla – tika piemērots NEP'a periodā. Arī Latvijas 1926. gada un 1934. gada kriminālprocesa likumu izdevumos ķīla bija paredzēta kā drošības līdzeklis. To varēja dot tiklab apsūdzētais, kā arī jebkura cita persona. Taču drošības līdzekļa – ķīlas – piemērošana balstījās uz citiem principiem, nekā tas bija cariskās Krievijas 1864. gada kriminālprocesa likumos. Ķīla tika piemērota pēc izmeklēšanas tiesneša ieskata piemēriģi tā soda bargumam, kas draudēja apsūdzētam, un ķīlas devēja turībai. Ja pēc likuma varēja piemērot apcietinājumu un lietas apstākļi to noteica, naudas summa nevarēja aizstāt apcietinājumu.

Mūsdienās pasaules valstu praksē ķīla kā drošības līdzeklis ir visai izplatīta. Tas ir pazīstams Vācijas Federatīvās Republikas KPK⁷, kura 132. § nosaka, ka gadījumos, ja apsūdzētajam nav pastāvīgas dzīves vai pagaidu uzturēšanās vietas, bet nav iemesla viņa apcietinājumam, nolūkā nodrošināt tiesvedības normālu gaitu apsūdzētais var iemaksāt ķīlu, kas ir līdzvērtīga paredzētajam naudas sodam un ar procesu saistītajiem izdevumiem. Vācijas Federatīvās Republikas KPK 116. § paredz, ka ir iespējama aresta atlikšana, ja apsūdzētais vai kāda cita persona iemaksā tiesas noteikto ķīlas kā drošības naudas lielumu, ja ir pamats uzskatīt, ka apsūdzētais izpildīs visus noteikumus, lai netraucētu izmeklēšanu, un šādā gadījumā, piemērojot drošības naudu, tiktu sasniegti tie paši mērķi, kurus būtu iespējams sasniegt, personai atrodoties apcietinājumā. Manuprāt, šāds problēmas risinājums ir strīdīgs, jo tas tomēr dod iespēju apcietinājumu “nomainīt pret naudu, vērtību”. Arī Austrijas KPK⁸ 180. § 5. 5. paredz, ka iepriekšējais ieslodzījums nav piemērojams, ja apcietinā-

⁷ Уголовно процессуальный кодекс Федеративной республики Германии, P 1992.

⁸ Strafvollzugsgesetz, BGB1, 1974.

juma mērķi ir sasniedzami ar citu drošības līdzekļu palīdzību, ieskaitot atbrīvošanu pret ķīlu. Taču Austrijas KPK ir noteikti gadījumi, kad ir obligāts apcietinājums (KPK 180.§ 7. p.), kuru nekādā gadījumā nedrīkst aizstāt ar ķīlu.⁹

Drošības naudas jeb ķīlas institūts paredzēts arī KF (jautājums risināts identiski L KPK), kā arī Anglijas, ASV u.c. valstu likumdošanas.

Nodošana policijas uzraudzībā

Šis drošības līdzeklis, tāpat kā drošības nauda, ir salīdzinoši jauns un ieviests Latvijas KPK tikai 1994. gadā. Nodošana policijas uzraudzībā nozīmē, ka tiek ierobežota personas brīvība pārvietoties, nosakot, ka šī persona bez izziņas iestādes, prokurora vai tiesas (tiesneša) atļaujas nedrīkst izbraukt no pastāvīgās vai pagaidu dzīves vietas rajona, apmeklēt lēmumā norādītās vietas un iestādes, ka tai ne retāk kā divas reizes nedēļā jāpiesakās attiecīgā policijas iestādē un, ka policijas darbiniekam ir tiesības ieiet šīs personas dzīvoklī, lai pārbaudītu tās uzvedību (Latvijas KPK 75. l. p.). Šāds drošības līdzeklis gan nav svešs Latvijas vēsturē, jo arī 1926. gada un 1934. gada Latvijas kriminālprocesa likumu izdevumos bija paredzēts drošības līdzeklis – nodošana sevišķai policijas uzraudzībai, ko piemēroja nolūkā atņemt apsūdzētajam iespēju izvairīties no izmeklēšanas. Taču drošības līdzekļa saturs bija šaurāks. Sevišķā policijas uzraudzība izpaudās apstākļi, ka policija raudzījās un pārbaudīja, vai persona atrodas savā dzīves vietā, vai arī personai, kam ir piemērots drošības līdzeklis, zināmos termiņos bija jāierodas policijā reģistrēties¹⁰. Ārvalstīs šāds drošības līdzeklis nav plaši pazīstams, piemēram, Krievijas Federācijā un Vācijas FR šāds drošības līdzeklis nav paredzēts.

Mājas arests

Arī šis drošības līdzeklis Latvijas KPK ir ieviests 1994. gadā. Tāpat kā iepriekšējais, arī mājas arests nav zināms Vācijas Federatīvajā Republikā un Krievijas Federācijā, bet pazīstams Latvijas vēsturei, kur mājas arests kā drošības līdzeklis nolūkā atņemt iespēju apsūdzētajam

⁹ Platzgummer W. Op. cit.; S. 246.

¹⁰ "Augstskola mājā" Nr. 4, Tiesību zinātņu nodaļa. Kriminālprocess. Pēc lekcijām, lasītām LU 1931. gadā, 109. lpp.

izvairīties no izmeklēšanas bija sastopams Latvijas 1926. gada un 1934. gada kriminālprocesa likumu izdevumos.

Mājas arests KPK izpratnē nozīmē, ka tiek ierobežota personas brīvība pārvietoties, nosakot, ka tai pastāvīgi ir jāuzturas savā mājā (dzīvoklī), ka tai ir aizliegts sazināties ar lēmumā minētajām personām, izmantojot sakaru līdzekļus, saraksti vai starpniekus (Latvijas KPK 75. 2. p. 1. d.). Tāpat Latvijas KPK 75. 2. p. 2. d. ir noteikts, ka, ja nepieciešams, arestētā māju vai dzīvokli var apsargāt.

Mājas aresta termiņus aprēķina tāpat kā stingrākā drošības līdzekļa – apcietinājuma termiņus un arī to var piemērot tikai uz tiesneša lēmuma pamata.

Apcietinājums

Apcietinājums ir viens no Latvijas KPK 69. pantā paredzētajiem drošības līdzekļiem. Salīdzinājumā ar pārējiem drošības līdzekļiem apcietinājums ir visstingrākais drošības līdzeklis, jo visdziļāk un visbūtiskāk ietekmē tās personas intereses, kam tas ir piemērots. Apcietinājums ir viens no praksē reāli piemērotajiem drošības līdzekļiem. Šo drošības līdzekli pazīst visas valstis. Domājams, ka apcietinājums ir vissenākais drošības līdzeklis, ko piemēroja izmeklēšanas laikā personām, kas bija izdarījušas noziegumu, nolūkā tās izolēt no sabiedrības un atvieglot izmeklēšanu. Vēsture liecina, ka jau senajā Ēģiptē un Ķīnā bija pazīstami cietumi, taču līdz pat vēlīnajiem viduslaikiem Eiropā tie nav uzskatāmi par soda izpildes vietām, jo cietumsods pēc to laiku likumiem vispār nebija paredzēts. Cietumus galvenokārt izmantoja kā iepriekšējā ieslodzījuma vietas.¹¹ Tātad jau senenos laikos ir saskatāmi apcietinājuma kā drošības līdzekļa iedīgļi. Protams, nevar runāt par tā laika cietumiem kā izmeklēšanas cietumiem mūsdienu izpratnē, taču iepriekšējā apcietinājuma pazīmes neapšaubāmi ir saskatāmas.

Apcietinājums kā drošības līdzeklis bija reglamentēts Latvijas 1926. gada un 1934. gada kriminālprocesa likumu izdevumos. Arī Latvijas PSR 1961. gada KPK ir paredzēts drošības līdzeklis apcietinā-

¹¹ Krūmiņš E. Cietumu reformas pamatojums un perspektīvas. Semināra "Stāvoklis ieslodzījuma vietās un pasākumu izstrāde tā normalizēšanai" materiāli. Dzintari, 1994. gada 9. novembris.

jums. 1994. gada 22. jūnija likums "Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā" stājās spēkā 1994. gada 1. oktobrī un paredzēja būtiskus jauninājumus. KPK sadaļā "Drošības līdzekļi", atstāja spēkā drošības līdzekli apcietinājumu. Laika gaitā ir mainījusies apcietinājuma piemērošanas procesuālā kārtība, taču savā būtībā tas ir palicis kā drošības līdzeklis, kas uz personas pārvietošanās brīvības ierobežošanas pamata sekmē pirmstiesas izmeklēšanu un iztiesāšanu, kā arī pasargā sabiedrību no jauniem noziegumiem.

Apcietinājumu, saskaņā ar Latvijas KPK 76. p. 1. d. var piemērot tikai tad, ja ir izdarīts noziegums, par kuru likums paredz brīvības atņemšanas sodu. Apcietinājumu var piemērot tikai uz tiesneša (tiesas) lēmuma pamata.

Pamats apcietinājuma piemērošanai ir tāds pats kā pārējiem drošības līdzekļiem. Taču reizē ar to, apcietinājuma pielietošana ir saistīta ar noteiktām īpatnībām. Pirmām kārtām, izraugoties apcietinājumu, jāņem vērā ne tikai vispārīgais pamats un apstākļi drošības līdzekļu izraudzīšanai, bet arī tā krimināllikuma panta sankcija, pēc kura persona tiek saukta pie kriminālatbildības. Latvijas KPK 76. panta 1. daļā ir noteikts, ka apcietinājumu var piemērot, ja izdarīts noziegums, par kuru krimināllikums paredz brīvības atņemšanas sodu. Tātad kriminālprocesa likumā nav minēti speciāli apstākļi (izņemot sankciju) apcietinājuma kā drošības līdzekļa izraudzīšanai. Pietiek tikai ar krimināllikuma sankciju, kas paredz brīvības atņemšanas sodu, lai likumā paredzētais procesa virzītājspēks varētu piemērot apcietinājumu. Tātad par vienīgo tālāko kritēriju kļūst Latvijas KPK 72. p. uzskaitītie apstākļi, kas paliek tiesneša subjektīvā ieskatā. Domājams, ka likuma norma par apcietinājuma piemērošanas pamatu būtu jākonkretizē, sašaurinot šī drošības līdzekļa izmantošanas iespējas ar konkrētu norādi, tādā veidā mazinot subjektīvās vērtēšanas iespējas.

Latvijas KPK 76. p. 2. d. ir norādīts, ka nepilngadīgajiem apcietinājumu kā drošības līdzekli var piemērot tikai izņēmuma gadījumā, ja tas nepieciešams sakarā ar nozieguma smagumu, nepilngadīgā personību vai atkārtotu nozieguma izdarīšanu. Atkārtota nozieguma fakts ietilpst nepilngadīgā raksturojumā kā atsevišķs tā elements, sakarā ar ko norāde uz to pantā nebūtu nepieciešama, jo atkārtots noziegums pats par sevi nevar būt iemesls nepilngadīgā apcietinājumam. Jāņem vērā, vai tā ir

vienveidīgu vai dažādu noziegumu atkārtotība utt., kas gala rezultātā arī ietilpst personības saturā.

Zināmu interesi rada apcietinājuma pielietošana citās jurisdikcijās. Sanktpēterburgā 1994. gadā notika zinātniski praktiskais seminārs “Tiesība uz atbrīvošanu līdz tiesai un pirmstiesas aresta sekas”, kuru organizēja un vadīja amerikāņu advokātu centrs cilvēku tiesību jautājumos sadarbībā ar vietējo cilvēktiesību komiteju un vairākām ASV, Sanktpēterburgas un Maskavas tiesību aizsardzības organizācijām. Interesi izraisa konferences organizatoru sagatavotā “Rokasgrāmata”, kas satur salīdzinošu dažādu valstu likumdošanas pirmstiesas arestu analīzi. Grāmatā ir nodaļa, kas veltīta tā sauktajiem “faktoriem, kas ietekmē arestu un aizturēšanas piemērošanu”; tā aizgūta no izdevuma “Arestu standarti ASV Kolorādo štatā” Šajā izdevumā apcietinājums tiek definēts kā nepieciešams norobežojums nopietnu likumpārkāpēju turēšanai un nodrošinājums, lai viņi neizvairītos no tiesas. Protams – šiem faktoriem ir rekomendāciju raksturs un tos nevar pilnībā piemērot mūsu likumdošanā, taču tie nepārprotami rosina domāt par apcietinājuma piemērošanas pilnveides iespējām.

Apvienojot praksi un teoriju, autori sniedz noteiktu sistēmu apcietinājuma piemērošanai – tā saukto arestu standartu koku, ar paskaidrojošiem norādījumiem.

A. Aresta standarta "koks"

Vai ir kriminālnoziedzums? (nosacījums 1)	Jā	
		Piemērojiet aizdomās turētajam apcietinājumu
Vai tas ir apcietinājums uz ordera pamata? (nosacījums 8)	Jā	
Vai tas ir apcietinājums par vardarbību ģimenē? (nosacījums 11)		
Vai tas ir noziedzums pret kādu personu? (nosacījums 1, 6, 8)	Jā	
Vai aizdomās turētā neierašanās risks ir augsts? (nosacījums 2, 10)	Jā	
Vai aizdomās turētajam pagātnē ir līdzīgi noziedzumi? (nosacījums 3, 5)	Jā	
Vai noziedzuma atkātošanās risks ir augsts? (nosacījums 6)		
Vai jūsu rīcībā ir pilnīgs priekšstats par personību? (nosacījums 4)	Jā	Nepiemērojiet apcietinājumu

B. Aresta nosacījumi

1. *Nozieguma tips.* Par 1., 2. un 3. klases noziegumu izdarīšanu arestētie tiek turēti apcietinājumā. Par citu noziegumu izdarīšanu personas netiek turētas apcietinājumā, izņemot pretošanās un vardarbības gadījumus. Tie, kas iesaistīti vardarbībā, netiek arestēti, ja tas nav ģimenes konflikts (mājas vardarbība utt.)¹².
2. *Neierašanās risks.* Ja ir aizdomas, ka ir iespēja neierasties, tad persona ir jāarestē. Izlemjot šo jautājumu, jāņem vērā personas dzīves un darba vieta.
3. *Iepriekšējie noziegumi.* Personas, par kurām ir ziņas, ka tās šobrīd atrodas galvojumā vai ir atlaistas uz goda vārda, parasti tiek apcietinātas par jebkuru vēlāk izdarītu noziegumu.
4. *Personības noskaidrošana.* Ja amatpersona uzskata, ka aizdomās turētais ir tas, par ko viņš sevi uzdod, tad nav nepieciešams viņu apcietināt. Lai apcietinātu sakarā ar personības noskaidrošanu, nepieciešams pārliecināties, ka cilvēks nav tas, par ko viņš uzdodas.
5. *Noziedzīgās darbības turpinājuma risks.* Ja amatpersona ir pārliecināta, ka noziedzīgā darbība turpināsies, tad persona ir jāapcietina.
6. *Pretošanās arestam.* Tie, kas pretojas, jāapcietina. Tās personas, kas bija iesaistītas likumpārkāpumos, kas nav noziegumi, nav jāapcietina, ja tikai nav papildu nosacījumi.
7. *Alkohola vai narkotiku iedarbība. Garīgi slimo stāvoklis.*
Apcietināti tiek tie, kas pretojas vai pēc amatpersonas uzskata atrodas alkohola vai narkotiku ietekmē, vai slimo ar gara slimību. Taču jāmeklē alternatīvi apcietinājuma varianti – ievietošana pretalkohola ārstniecības iestādēs u. c. Psihiskais stāvoklis tiek ņemts vērā, nosakot atbrīvošanas variantus.
8. *Apcietinājums uz ordera pamata.* Arestētie uz ordera pamata tiek turēti

---

¹² ASV krimināltiesībās eksistē divi noziegumu veidi – feloniji un misdiminori. Pirmie ir smagi noziegumi un iedalās klasēs (1–6). Otrie – mazāk smagi noziegumi. 1., 2. un 3. klases feloniji ir noziegumi, par kuriem var piemērot nāves sodu, mūža ieslodzījumu un brīvības atņemšanu, piemēram, uz 20 gadiem.

apcietinājumā, izņemot, ja amatpersona uzskata, ka orderis var būt nelikumīgs.

9. *Nepilngadīgo lietas.* Ja nepilngadīgais nerada briesmas citiem, tad viņš tiek atbrīvots, nododot pieaugušā pārraudzībā. Aizturētie par likumpārkāpumiem, kas nav noziegumi, tiek ievietoti sabiedrisko dienestu departamentā vai pieaugušo pārraudzībā, ja tikai nav citu nosacījumu nepilngadīgā apcietināšanai.

10. *Pavēstes par ierašanos sakarā ar kriminālnoziegumiem.*

11. *Ģimenes ļaunprātību noskaidrošana.* Ģimenes ļaunprātība ir jebkura vardarbība (vai piedraudējums), ko izdarījis pieaugušais vai nepilngadīgais, kad dalībnieki ir laulātie, asinsradnieki, radnieki sakarā ar laulību vai adopciju, vai atradās vai atrodas intīmās attiecībās neatkarīgi no dzīves vietas vai laulības. Jāarestē tikai tad, ja ir noteikti apstākļi:

- 1) acīmredzami miesas bojājumi cietušajam;
- 2) bīstama ieroču lietošana;
- 3) amatpersona ir spējīga pamatot pārliecību, ka vardarbība turpināsies;
- 4) amatpersona zina par aizdomās turētā iepriekšējo vardarbību;
- 5) aizdomās turētais pārkāpis aizstāvēšanas nosacījumus;
- 6) apcietinājums nepieciešams nolūkā aizsargāt visus pārējos no turpmākās vardarbības.

Tādējādi ir redzams, kad kā drošības līdzeklis jāpiemēro apcietinājums. 7. un 9. punkts nav iekļauts arestu standartu kokā, kaut gan arī šie nosacījumi tiek ņemti vērā aresta noteikšanā.

Nule minēto var izmantot, izstrādājot teorētiskos pamatus apcietinājuma piemērošanai, kā arī kriminālprocesuālās likumdošanas pilnveidošanai.¹³

Runājot par apcietinājuma piemērošanas kārtību, jāatzīmē, ka Latvija gājusi progresīvu ceļu, 1997. gadā izdarot grozījumus apcietinājuma piemērošanas tiesiskajā reglamentācijā un nosakot, ka apcietinājumu var piemērot tikai apcietināmās personas, tās aizstāvja, bet likumā noteiktajos gadījumos – arī likumiskā pārstāvja klātbūtnē (apcietināmās personas klātbūtne nav obligāta, ja tā atrodas ārpus Latvijas Republikas

¹³ Руднев В.Л. Досудебный процесс в США. Российская юстиция, 1994, №5.

robežām vai tās atrašanās vieta nav zināma). Tomēr joprojām tiek saglabāta norāde par to, ka apcietinājuma termiņu pagarinot, apcietināmās personas klātbūtne nav obligāta, bet gan izlemjama pēc tiesneša ieskatiem.

Tā kā apcietinājums ir visstingrākais drošības līdzeklis, piespiedu līdzeklis, kas visvairāk ierobežo personu, tad tā piemērošanas termiņi likumdošanā ir stingri noteikti. Latvijas KPK paredz, ka pirmstiesas izmeklēšanas laikā apcietinājums nedrīkst būt ilgāks par 2 mēnešiem. Ja nav iespējams pabeigt pirmstiesas izmeklēšanu un prokuroram nav pamata grozīt drošības līdzekli, tiesnesis šo termiņu drīkst pagarināt līdz 1 gadam 6 mēnešiem. Nepilngadīgo apcietināto apcietinājuma termiņu drīkst pagarināt tikai līdz 6 mēnešiem. Tiesai nodošanas un iztiesāšanas stadijas apcietinājuma maksimālais termiņš nav noteikts. Vienīgais ierobežojums – apcietinātā persona nekavējoties jāatbrīvo, ja apcietinājuma termiņš pārsniedz krimināllikumā noteikto maksimālo brīvības atņemšanas soda termiņu, ko tiesa var piespriest par noziegumu, kura izdarīšanā šī persona apsūdzēta. Latvijas KPK paredz, ka pēc izmeklēšanas pabeigšanas, ja apcietinājuma termiņš pagarināts līdz likumā paredzētajam maksimālajam termiņam, krimināllietas materiāli ne vēlāk kā vienu mēnesi pirms šī termiņa izbeigšanās uzrādāmi apsūdzētajam un viņa aizstāvim, lai viņi varētu ar tiem iepazīties. Ja šis nosacījums tiek ievērots, tad laiks, kas izlietots visu apsūdzēto un viņu aizstāvju iepazīstināšanai ar krimināllietas materiāliem, netiek ieskaitīts apcietinājuma termiņā, kas piemērots kā drošības līdzeklis. Šī nostādne ir diskutējama skatījumā par tās atbilstību vispārpieņemtām cilvēktiesību normām. Tieši tāpēc tā bieži tiek kritizēta arī literatūrā, pamatojoties uz to, ka, realizējot pilsoņu konstitucionālo tiesību – tiesību uz aizstāvību, nākas maksāt ar brīvības ierobežojumu. Pat drūmajos terora gados PSRS iekšlietu tautas komisariāta izmeklētājiem izmeklēšana bija jābeidz stingri noteiktajos termiņos¹⁴, kaut gan vispāratzīts, ka tie netraucēja neievērot likumību. Apskatot apcietinājuma termiņus pirmstiesas izmeklēšanas stadijā, vajadzētu iziet no pozīcijas, ka jēdziens “izmeklēšanas darbības” un “procesuālās darbības” ir atšķirīgi. Jēdziens “procesuālās darbības” ir plašāks un ietver arī izmeklēšanas darbības.

¹⁴ Стецовский Ю.И. Концепция судебной реформы и проблемы конституционной законности в уголовном судопроизводстве. Государство и право, 1993, №9, с. 106.

Izmeklēšanas darbības ir pastāvīgas procesuālās darbības, kuru rezultātā iegūst, nostiprina un pārbauda pierādījumus. Šo darbību īstenošanai ir nepieciešams noteikts termiņš, kam jābūt stingri ierobežotam laikā, jo nedrīkst pieļaut, ka pierādīšanas process būtu ārkārtīgi ilgstošs. Šeit nonākam pie jēdziena “izmeklēšanas darbību veikšanas termiņš” Cita situācija rodas, ja runā par pirmstiesas izmeklēšanas pabeigšanas periodu, kad pierādījumi ir pārlicinoši un pietiekami lietas nosūtīšanai ar apsūdzības rakstu uz tiesu. Šajā etapā svarīgākais uzdevums ir nodrošināt visu procesa dalībnieku tiesību realizāciju. Centrālo vietu šajā etapā ieņem tiesības iepazīties ar visiem lietas materiāliem, kas ir pamats tālāko tiesību realizācijai, jo bez tā nav iespējama pušu vienlīdzības un sacensības principu nodrošināšana. Saskaņā ar Latvijas KPK 203. p.5. d. nedrīkst ierobežot laiku, kas nepieciešams, lai apsūdzētais un viņa aizstāvis iepazītos ar visiem lietas materiāliem. Tā ir svarīga garantija reālai tiesībai uz aizstāvību. Agrāk laiks, kas bija nepieciešams, lai apsūdzētais un viņa aizstāvis iepazītos ar lietas materiāliem, tika ieskaitīts apcietinājumā kā drošības līdzekļa termiņā. Šāda nostādne bija nepareiza. Bieži izmeklētāji sāka iepazīstināšanu ar lietas materiāliem pirms izmeklēšanas faktiskās pabeigšanas. Bija vērojama arī zināma steiga, ko izsauca nepieciešamība iekļauties pirmstiesas izmeklēšanas termiņā, nemaz nerunājot par procesuālajiem pārkāpumiem, kad, iepazīstinot apsūdzēto un viņa aizstāvi ar lietu, netika uzrādīti visi materiāli utt. Tātad ir pareizi, ka laiku, kas nepieciešams, lai apsūdzētais un viņa aizstāvis iepazītos ar lietas materiāliem, nedrīkst ieskaitīt apcietinājuma kā drošības līdzekļa termiņā.

Pirmstiesas izmeklēšanas pabeigšanas periods ietilpst pirmstiesas izmeklēšanas stadijā, bet pirmstiesas izmeklēšanas laikā apcietinājuma maksimālais termiņš ir 1 gads 6 mēneši (attiecīgi nepilngadīgajiem 6 mēneši).

Taču joprojām nav noregulēts, kā ieskaitīt brīvdienas, svētku dienas un pārtraukumus. Tāpat nav skaidrs, kā rīkoties, ja lietā iestājas cits vai otrs aizstāvis, kad iepazīšanos ar lietas materiāliem nepieciešams sākt no jauna. Apkopojot teikto, uzskatu, ka pareizi būtu, saglabājot patreizējo apcietinājuma termiņu aprēķināšanas kārtību, tiesai dot iespēju izlemt, vai apsūdzētais jāturpina turēt apcietinājumā arī periodā, kad viņš iepazīstas ar lietas materiāliem. Pašreiz spēkā esošais kriminālproce-

suālais likums neizskaidro, kāds ir tiesisks pamats apsūdzēto šajā periodā turēt apcietinājumā. Atbilde, ka tas ir tiesas lēmums, nesniedz atbildi pēc būtības, jo iepazīšanās ar lietas materiāliem var būt ilgstoša, bet tiesneša lēmums, uz kura pamata persona apcietināta, neattiecas uz šo termiņu. Tātad, manuprāt, ir nepieciešams speciāls tiesas lēmums par apsūdzētā turēšanu apcietinājumā periodā, kad notiek iepazīšanās ar lietas materiāliem. Šeit varētu piemērot nenoteiktā perioda termiņu. Taču tiesai, pieņemot šādu lēmumu, būtu jāievēro nosacījums, ka apcietinājuma termiņš nevar pārsniegt krimināllikumā noteikto maksimālo brīvības atņemšanas soda termiņu, ko tiesa var piespriest par noziegumu, kura īstenošanā persona ir apsūdzēta. Katrā gadījumā nepieciešams atsevišķs tiesas lēmums uz katru apsūdzēto par nepieciešamību turēt apcietinājumā lietas pabeigšanas periodā, kas būtu tiesisks pamats personas turēšanai apcietinājumā. To izlemjot, būtu nepieciešama prokurora, aizstāvja un apsūdzētā piedalīšanās, lai tiesa, pamatojoties uz lietas materiāliem kopumā un dalībpersonu paskaidrojumiem, varētu pieņemt atbilstošu lēmumu.

Pāris gadus atpakaļ minētais jautājums īpašu aktualitāti ieguva arī Krievijā un tā risinājums tika meklēts Krievijas Federācijas Konstitucionālajā tiesā, kur 1996. gada 13. jūnijā¹⁵ tika nolemts atzīt par nekonstitucionālu KPK normu, kurā paredzēts, ka, laiks, kurš tiek izlietots apsūdzēto un to aizstāvju iepazīstināšanai ar krimināllietas materiāliem, netiek ieskaitīts apcietinājuma kā drošības līdzekļa termiņā.

Saskaņā ar Latvijas KPK lēmums par apcietinājuma kā drošības līdzekļa piemērošanu un lēmums tā termiņa pagarināšanai ir pārsūdzams. Latvijas KPK 2221. p. paredz, ka šādu sūdzību var iesniegt apcietinātā persona, tās pārstāvis vai aizstāvis 7 dienu laikā no brīža, kad viņiem ir kļuvis zināms par drošības līdzekļa piemērošanu (termiņa pagarināšanu). Šādu tiesneša lēmumu var noprotēt arī prokurors, iesniedzot blakus protestu. Sūdzību izskata un lēmumu pieņem augstākas instances tiesa ne vēlāk kā 7 dienu laikā no sūdzības vai blakus protesta saņemšanas dienas. Tiesas lēmums ir galīgs un nav pārsūdzams.

---

¹⁵ Постановление Конституционного суда РФ от 13 июня 1996 г. «По делу проверки конституционности части пятой статьи 97 Уголовно-процессуального кодекса РСФСР в связи с жалобой гражданина В.В. Щелухина» Законность №11 (96)

Runājot par citu valstu pieredzi apcietinājuma termiņu noteikšanā un tā pārsūdzēšanas iespējās, var atzīmēt sekojošo – saskaņā ar ASV Federālajiem kriminālās procedūras noteikumiem lielākā daļa personu, kas atrodas apcietinājumā, līdz tiesai ir jāatbrīvo pret ķīlu, parakstu par dzīves vietas nemainīšanu vai citiem noteikumiem. Tomēr, ja sakarā ar īpašiem apstākļiem apcietinājums kā drošības līdzeklis attiecībā uz atsevišķu kategoriju personām saglabājas, tiesai ir jāpārtrauga viņu turēšanas apcietinājumā likumība. Katras 2 nedēļas uzraugošajam prokuroram ir jāiesniedz tiesai ziņojums par tiem apsūdzētajiem, kuri atrodas apcietinājumā, gaidot apsūdzības akta sastādīšanu, tiesas sēdes datuma nozīmēšanu vai sprieduma pasludināšanu, vairāk kā 10 dienas. Ziņojumam jāsaturs arī to apsvērumu norādījumi, kuri ir pamatā apgalvojumam par attiecīgā drošības līdzekļa piemērošanas turpinājumu. Jebkurā gadījumā, saskaņā ar Aktu par ātru lietu iztiesāšanu, persona nedrīkst atrasties apcietinājumā ilgāk par 30 diennaktīm no brīža, kad tai ir uzrādīta apsūdzība, līdz sprieduma pasludināšanai, bet izņēmuma gadījumos – ne ilgāk par 70 diennaktīm.¹⁶ Lielbritānijā personas turēšana apcietinājumā policijā līdz galīgās apsūdzības uzrādīšanai saskaņā ar apcietinājuma, izturēšanās ar apcietinātajiem un to nopratināšanas prakses kodeksu¹⁷, nedrīkst būt garāka par 96 stundām, pie tam termiņa pagarināšanu virs 36 stundām īsteno tiesa pēc superintendanta lūguma. Apcietinājumā turēšanas likumības pārbaudi veic superintendants ik pēc 9 stundām. Pēc galējās apsūdzības uzrādīšanas lieta nekavējoties tiek nosūtīta tiesai, pie tam, praktiski vienmēr apsūdzētais tiek atbrīvots pret drošības naudu vai parakstu par dzīves vietas nemainīšanu. Izņēmuma gadījumos, kad policijai nav zināma apsūdzētā precīza adrese, ja ir pamats uzskatīt, ka apcietināšana kalpos viņa aizsardzībai vai novērsīs kaitējuma nodarīšanu citai personai, vai, ja ir pamats uzskatīt, ka persona, tās atbrīvošanas gadījumā, neieradīsies tiesā, neievēros drošības naudas nosacījumus vai sāks iejaukties tiesvedības īstenošanā, šādas personas apcietinājuma termiņi var tikt pagarināti pēc tās nodošanas tiesai. Tomēr

¹⁶ Установление предельных сроков содержания под стражей в период следствия и судебного разбирательства в международном законодательстве и в законодательстве ряда зарубежных стран. Следователь, 1998 г. №2, с. 58–59.

¹⁷ Vanghan Buan, Ken Listane. The Investigation of Crime. A Guide to Police Powers, Better-worth, London, Dublin, Edinburg, 1991.

jāņem vērā, ka 97% lietu Lielbritānijā tiek izskatītas maģistrātu tiesās, kur tiesas izskatīšana aizņem ne vairāk kā 1 dienu, un tikai 3% lietu, kurās apsūdzētie neatzīst sevi par vainīgiem, tiek nodotas Zvērināto tiesas izskatīšanai. Lietas izskatīšana Zvērināto tiesā parasti ilgst ne vairāk kā 1–2 mēnešus, bet izņēmuma gadījumos – ne ilgāk par gadu, kaut gan nekādi konkrēti termiņi likumā nav noteikti.¹⁸

Saskaņā ar VFR KPK lēmumu par apcietinājuma piemērošanu pieņem tiesnesis, un nekavējoties (ne vēlāk kā nākamajā dienā), apsūdzētais ir jānogādā pie tiesneša, lai viņu nopratinātu un dotu iespēju atspēkot aizdomas. Ja lēmums par apcietinājumu paliek spēkā, apsūdzētajam ir tiesības jebkurā laikā lūgt tiesu pārbaudīt apcietinājuma likumību. Ja “izmeklēšanas apcietinājums” ilgst vairāk nekā 3 mēnešus un apsūdzētais nav iesniedzis lūgumu par tā likumības pārbaudi, pārbaude ir jāveic tiesai pēc savas iniciatīvas. Kopējais laiks, ko persona var pavadīt apcietinājumā līdz sprieduma pasludināšanai, nevar pārsniegt 6 mēnešus. Šis termiņš var tikt pārsniegts tikai tajā gadījumā, ja īpašas grūtības, izmeklēšanas apjoms vai citi svarīgi apstākļi neļauj šai laikā pasludināt spriedumu.¹⁹

Kā redzam, ārvalstīs ir visai plaši izplatīts tiesu kontroles pār apcietinājuma likumības piemērošanu institūts. Domājams, ka arī Latvijā vajadzētu paplašināt tiesas kontroles robežas pār apcietinājuma likumību un pamatotību, ietverot ne tikai sūdzību izskatīšanu, bet arī periodisku attiecīga tiesneša pievēršanos tālākai apcietinājuma kā drošības līdzekļa mērķtiecībai.

Blakus vispārējiem drošības līdzekļiem, kuri tika apskatīti iepriekš, Latvijas KPK paredz divus speciālos drošības līdzekļus, kuri ir raksturīgi ar to, ka tos var piemērot tikai noteiktam, specifiskam personu lokam, un, proti, šie drošības līdzekļi ir karavīra nodošana karaspēka daļas pavēlniecības pārraudzībā un nepilngadīgā nodošana pārraudzībā.

---

¹⁸ Установление предельных сроков содержания под стражей в период следствия и судебного разбирательства в международном законодательстве и в законодательстве ряда зарубежных стран. Следователь, 1998 г №2, с.58–59.

¹⁹ Установление предельных сроков содержания под стражей в период следствия и судебного разбирательства в международном законодательстве и в законодательстве ряда зарубежных стран. Следователь, 1998 г. №2, с.58–59.

Karavīra nodošana karaspēka daļas pavēlniecības pārraudzībā

Saskaņā ar Latvijas KPK karavīra nodošana karaspēka daļas pavēlniecības pārraudzībā nozīmē, ka karaspēka daļas pavēlniecībai tiek uzlikts par pienākumu saskaņā ar izziņas iestādes, prokurora vai tiesas (tiesneša) lēmumu nodrošināt, lai aizdomās turētais, apsūdzētais vai tiesājamais ierastos pēc minēto personu aicinājuma, netraucētu patiesības noskaidrošanu lietā un neturpinātu izdarīt noziegumus. Latvijā šāds drošības līdzeklis bija paredzēts ar 1961. gada 1. aprīļa KPK, kas arī pašreiz ir spēkā. KPK 69. p. 3. d. bija norādīts, ka pret aktīvā dienesta karavīriem kā drošības līdzekli var pielietot arī tās karaspēka daļas pavēlniecības pārraudzību, kurā viņi dien, bet KPK 82. p. reglamentēja drošības līdzekļa – karaspēka daļas pavēlniecības pārraudzība – procesuālo piemērošanas kārtību. 1992. gada 5. februārī KPK 82. p. un 69. p. 3. d. tika izslēgta un šāds drošības līdzeklis Latvijā neeksistēja līdz 1994. gada 1. oktobrim, kad stājās spēkā 1994. gada 22. jūnija likums “Grozījumi Latvijas kriminālprocesa kodeksā”, ar kuru tika ieviests apskatāmais drošības līdzeklis. Šāds drošības līdzeklis paredzēts arī Krievijas Federācijas likumdošanā.

Nepilngadīgā nodošana pārraudzībā

Latvijas KPK ir reglamentēts šādi – ja nepilngadīgo nodod vecāku, aizbildņu vai aizgādņu pārraudzībā, kāda no šīm personām ar rakstveida saistību apņemas gādāt par nepilngadīgā apsūdzētā ierašanos pie prokurora vai tiesā un rūpēties par viņa pienācīgu uzvešanos. Šī drošības līdzekļa kriminālprocesuālajā reglamentācijā Latvijā ir ieviesusies zināma nekonsekvence. Ja Latvijas KPK 69. p. paredz drošības līdzekli – nepilngadīgā nodošana vecāku, aizbildņu vai aizgādņu pārraudzībā, tad Latvijas KPK 81. p. reglamentē drošības līdzekļa – nepilngadīgā nodošana pārraudzībā – kriminālprocesuālās piemērošanas kārtību. Pēc satura vienam un tam pašam drošības līdzeklīm doti divi dažādi nosaukumi. “Nepilngadīgā nodošana pārraudzībā” nenoliedzami ir plašāks jēdziens un dod iespēju tā saturu paplašināt, nododot nepilngadīgo mācību un pāraudzināšanas iestāžu pārraudzībā. Tāpat šī drošības līdzekļa kriminālprocesuālajā reglamentācijā saskatāmas pretrunas ar atsevišķu jautājumu civiltiesisko reglamentāciju. Saskaņā ar atjaunoto

Civillikumu nepilngadīgām personām nevar nodibināt aizgādību, bet tikai aizbildību, līdz ar to pilnīgi neattaisnojama ir norāde uz nepilngadīgā iespējamo nodošanu pārraudzībā aizgādņiem kriminālprocesā.

Latvijas 1926. gada un 1936. gada kriminālprocesa likumu izdevumos kā drošības līdzeklis bija paredzēta nepilngadīgā ievietošana piespiedu audzināšanas iestādēs. Uzskatu, ka šāds drošības līdzeklis ir nepieciešams, jo ar to varētu sasniegt mērķus, kurus nav iespējams sasniegt ar pašreiz likumdošanā paredzētajiem drošības līdzekļiem, kas nav saistīti ar apcietinājumu.

Interesanti apskatāmais jautājums reglamentēts Krievijas Federācijas likumdošanā, kur paredz divus patstāvīgus speciālo drošības līdzekļu veidus attiecībā uz nepilngadīgajiem. Viena (отдача несовершеннолетнего под присмотр) saturs izpaužas šādi – kāds no nepilngadīgā vecākiem, aizbildņiem dod rakstisku saistību nodrošināt nepilngadīgā atbilstošu uzvedību, kā arī viņa ierašanos uz izsaukumu. Šīs saistības neizpildes gadījumā, galviniekus var sodīt ar naudas sodu līdz vienai minimālai mēnešalgai vai arī pret viņiem var tikt piemēroti sabiedriskās ietekmēšanas līdzekļi²⁰. Savukārt otra veida tikai nepilngadīgajiem piemērojamais drošības līdzeklis (отдача несовершеннолетнего под надзор) paredz slēgta tipa bērnu iestādes vadītāja vai tā pilnvarotas personas dotu rakstisku saistību nodrošināt nepilngadīgā ierašanos uz izsaukumiem un viņa pienācīgu uzvedību. Slēgta tipa bērnu iestādēm pieder internātskolas, bērnu nami, patversmes, speciālās audzināšanas un ārstnieciskās audzināšanas iestādes. Abu iestāžu administrācija pielieto uzraudzības līdzekļus, kādi izriet no šādu iestāžu iekšējās uzraudzības noteikumiem²¹.

Iepriekš tika apskatīti visi Latvijas KPK paredzētie drošības līdzekļi. To uzskaitījums KPK ir izsmeļošs un līdz ar to praksē nevienu citu drošības līdzekli piemērot nevar. Bez tam viena drošības līdzekļa piemērošana, saskaņā ar Latvijas KPK, izslēdz vienlaicīgu cita drošības līdzekļa piemērošanas iespējamību.

Citu valstu likumdošanā ir paredzēti arī citi drošības līdzekļi un tiem līdzīgu procesuālu institūtu veidi. Šeit vietā un interesanti būtu pie-

²⁰ Р. Х. Якупов. Уголовный процесс. М., 1998, с. 195

²¹ Р. Х. Якупов. Уголовный процесс. М., 1998, с. 195

vērsties Vācijas FR praksei. Vācijas krimināltiesiskā likumdošana paredz tādu institūtu kā labošanās un drošības līdzekļu pagaidu piemērošanas institūts. Pats labošanās un drošības līdzekļu institūts vācu likumdošanā tika ieviests 60. gados, ar to pilnveidojot krimināltiesību vispārējās daļas normas par noziedzīga nodarījuma tiesiskajām sekām un ieviešot t. s. "divvirzienu" sistēmu. Tā paredz, ka sods pamatā ir saistāms ar vainas principu, savukārt labošanās un drošības līdzekļu uzdevums un mērķis ir neatkarīgi no vainas esamības, pirmkārt, labot to, kurš izdarījis noziedzīgu nodarījumu un, otrkārt, aizsargāt no tā, kurš izdarījis šo nodarījumu. Šos līdzekļus iespējams piemērot nepieskaitāmām personām, kā arī pieskaitāmām blakus piespriestajam kriminālsodam, ja pēdējais nenovērš potenciālus draudus sabiedrībai.²² Šos līdzekļus piemēro tiesa ar savu spriedumu. Tas nebūtu nekas svešs arī Latvijas likumdošanai. Tomēr jāatzīmē, ka Vācijas kriminālprocesuālā likumdošana daļu no kriminālkodeksā paredzētajiem labošanās un drošības līdzekļiem pieļauj piemērot jau pirms sprieduma taisīšanas, ja ir dibināts iemesls uzskatīt, ka tādu tiesa piemēros arī savā spriedumā. Šādā veidā tiek organizēts t.s. drošības un labošanas līdzekļu pagaidu piemērošanas institūts. Bez tam, saskaņā ar VFR kriminālprocesa teorijā valdošo uzskatu, no procesuālo tiesību viedokļa labošanās un drošības līdzekļu pagaidu piemērošanas institūts nav uzskatāms par kriminālprocesuālo piespiedu līdzekli, jo nekalpo kriminālprocesa mērķu sasniegšanai un tā normālas norises nodrošināšanai. Šim institūtam galvenokārt ir preventīvi policejiska funkcija.²³ Vācijas KPK paredzēti 3 veidu labošanās un drošības līdzekļu veidus – 1) pagaidu ievietošanu psihiatriskajā slimnīcā vai narkomānu, alkoholiķu u. tml. ārstēšanas iestādēs (VFR KPK 126a un turpmākie paragrāfi). Lēmumu par personas ievietošanu šādā iestādē pieņem tiesa; 2) autovadīšanas tiesību pagaidu atņemšana (VFR KPK 111a un turpmākie paragrāfi); 3) profesijas vai nodarbošanās pagaidu aizliegums (VFR KPK 132a un turpmākie paragrāfi).

Šo līdzekļu piemērošanas galvenais nosacījums ir pieņēmums, ka attiecīgais līdzeklis kā drošības vai labošanās līdzeklis tiks piemērots tiesas spriedumā.

---

²² Dreher/ Tröndle, Strafgesetzbuch und Nebengesetze 46 Feifl., 1993, Norbem vor §61, S. 523.

²³ Skat., piem., Clans Roxin. Strafverfahrensrecht, 21. Aufl., Münster, 1989, S. 238.

Vislielāko interesi no visiem šiem labošanās un drošības līdzekļu pagaidu piemērošanas institūtiem izraisa pēdējais, proti, pagaidu aizliegums uz noteiktu nodarbošanos vai profesiju. Latvijas likumdošanā ar kaut ko līdzīgu mēs sastopamies Latvijas Kriminālkodeksa 20. pantā, kur kā soda veidi paredzēti tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus vai tiesību atņemšana uz zināmu nodarbošanos, kā arī atbrīvošana no amata. Šos sodus kā pamata vai papildsodu var piemērot tiesa savā spriedumā. Savukārt zināmu līdzību Latvijas KPK var saskatīt procesuālajā institūtā – apsūdzētā atstādināšana no amata. Tomēr šis institūts ir piemērojams tikai amatpersonai, kurai prokurors izvirzīja apsūdzību par amatnoziegumu. Līdz ar to pamatotī izvirzās ieteikums paplašināt šo institūtu, veidojot to līdzīgi Vācijas VFR KPK paredzētajam.

Ja runājam par institūtiem, kas pēc savas dabas ir tuvi drošības līdzekļiem, tam nevar nepieminēt tādu procesuālo piespiedu līdzekli kā kriminālprocesuālā aizturēšana. Kriminālprocesuālās aizturēšanas tiesisko pamatu nosaka Latvijas KPK 120. p., kurā paredzēts, ka personu, ko tur aizdomās par tāda nozieguma izdarīšanu, par kuru var noteikt brīvības atņemšanas sodu, izziņas iestādei vai prokuroram ir tiesības aizturēt tad, ja ir viens no sekojošiem nosacījumiem: 1) ja šī persona ir pārsteigta nozieguma izdarīšanas brīdī vai tieši pēc tā izdarīšanas, 2) ja aculiecinieki, starp tiem arī cietušie, tieši norāda uz šo personu kā uz nozieguma izdarītāju, 3) ja uz aizdomās turētā vai viņa apģērba, pie viņa vai viņa dzīvoklī atrastas saskatāmas nozieguma pēdas. Ja ir citi fakti, kas dod pamatu turēt kādu aizdomās par nozieguma izdarīšanu, šo personu var aizturēt vienīgi tajā gadījumā, ja tā ir mēģinājusi bēgt vai ja tai nav pastāvīgas dzīves vietas, vai ja nav noskaidrota aizdomās turētā personība. Kā redzam, šis pants dod to apstākļu uzskaitījumu, kuriem pastāvot, attiecīgajiem subjektiem rodas tiesības aizturēt. Līdz ar to aizturēšana nav pienākums un, lai arī nosaukti apstākļi pastāvētu, vienmēr nepieciešams izvērtēt, vai aizturēšana ir nepieciešama. Šeit var palīdzēt tāda mēraukla kā aizturēšanas mērķis, jēga. To analizējot, nonākam pie secinājuma, ka aizturēšanas piemērošanas mērķis ir identisks drošības līdzekļu piemērošanas mērķim un, proti, nodrošināt, lai persona 1) neizvairītos no izmeklēšanas un tiesas, 2) netraucētu patiesības noskaidrošanu lietā, 3) neizdarītu jaunas noziedzīgas darbības, kā arī 4) nolūkā nodrošināt sprieduma izpildes iespēju. Līdz ar teikto,

nonākam pie jau vairākkārtēji literatūrā izteikta viedokļa, ka aizturēšana būtu iekļaujama drošības līdzekļu lokā, kas ļautu izskaust arī vairākas šobrīd Latvijas KPK vērojamās neprecizitātes un pretrunas. Personu saskaņā ar Latvijas KPK aiztur, pamatojoties uz izziņas iestādes vai prokurora lēmuma pamata. Aizturēšanas ilgums nedrīkst pārsniegt 72 stundas. Šo termiņu aprēķina no faktiskā aizturēšanas brīža. Aizturētā persona vai tās aizstāvis, pārstāvis ir tiesīgs pārsūdzēt aizturēšanas faktu, ja to ir veikusi izziņas iestāde – prokuroram, ja prokurors – amatā augstākam prokuroram.

Aizturēšanas procesuālais institūts ir paredzēts arī citu valstu likumdošanā, piemēram, Krievijā kriminālprocesuālā aizturēšana ir reglamentēta praktiski tāpat kā Latvijā. Nedaudz savādāk šo institūtu izprot ASV. Amerikāņu jurisprudencē aizturēšanas institūts ieguvis nosaukumu “Stop and Frisk” (“apstādini un pārbaudi kabatas”). Šāda aizturēšana paredz policijas tiesības apturēt un īslaicīgi aizturēt jebkuru personu, kas atrodas publiskā vietā, ar mērķi pieņemt no tās paskaidrojumus un noskaidrot personību. “Kabatu pārbaude” nozīmē personas kratīšanas pieļaujamību, lai atrastu ieroci, kurš varētu tikt izmantots pret policistu. Šādai aizturēšanai nekādi īpaši priekšnoteikumi netiek izvirzīti, pietiek tikai ar policista saprātīgām aizdomām, ka persona izdara, ir izdarījusi vai gatavojas izdarīt noziegumu. Līdz pat šai dienai ASV ir strīdi par aizturēšanas un apcietinājuma savstarpējo saistību. Ņujorkas štata likums uzskata, ka aizturēšana nav apcietinājums.²⁴ Saskaņā ar šo likumu, policija ieguva tiesības aizturēt un aplūkot aizdomās turētās personas pat tad, ja nav apcietinājumam nepieciešamais pietiekamais pamats. Likums neuzskata aizturēšanu par apcietinājumu, tāpēc, ka saskaņā ar ASV Konstitūcijas 4. labojumu apcietinājumu var īstenot tikai pēc tiesas ordera. Savukārt policija ir tiesīga veikt īslaicīgas aizturēšanas, pēc aizturētā atbrīvošanas policija atbrīvojas no nepieciešamības griezties tiesā pēc apcietināšanas ordera. Šajā pašā likumā ir paredzēts, ka policistam ir tiesības apturēt personu, attiecībā uz kuru viņam ir saprātīgas aizdomas, ka tā ir izdarījusi, izdara vai izdarīs noziegumu, un pieprasīt tai nosaukt savu vārdu, adresi, paziņot, ko tā šeit dara un kurp dodas. Persona, kura atsakās sniegt minēto informāciju, norādīto apstākļu tālākai noskaidrošanai var tikt aizturēta. Kopējais aizturēšanas ilgums

²⁴ Uniform Arrest Act New York, 1964.

nedrīkst pārsniegt divas stundas. Aizturēšana nav apcietinājums un netiek fiksēta apcietinājumu reģistrācijas grāmatā vai kādā citā oficiālā dokumentā. Pēc šī termiņa beigšanās persona vai nu tiek atbrīvota, vai apcietināta.

Analoģiski likumi tika pieņemti arī citos štatos, piemēram, Ņūhempšīras, Rodailendas u.c. ASV Augstākā tiesa savu pozīciju apskatāmajā jautājumā izteica Terri lietā²⁵, kur tika konstatēts, ka aizturēšana un personas kratīšana ir pretrunā ar ASV Konstitūcijas IV labojumu, tomēr noteiktos apstākļos policistiem ir tiesības šīs darbības veikt. Uz šī Augstākās tiesas nolēmuma pamatotā policejiskā prakse ļauj formulēt tos apstākļus, pie kuriem ASV aizturēšana un personīgā kratīšana ir iespējama, un, proti: 1) policijas darbiniekam ir jābūt saprātīgi pārlicībai, ka nepieciešama tūlītēja darbība, 2) aizdomām ir jāpamatojas uz konkrētiem faktiem, par kuriem vēlāk var paziņot citai personai (t. i., tādi teicieni kā “man izlikās...” vai pieredze saka priekšā...” nav pieļaujami), 3) situāciju raksturo bīstamība un tā neļauj policistam atlikt darbības līdz tam laikam, kamēr viņš varētu visu mierīgi noskaidrot, 4) policista darbības nepārsniedz nepieciešamības robežas, 5) personības brīvības, ko aizsargā Konstitūcija, apdraudējums, blakus visam citam nav tik liels, lai to varētu uzskatīt par apcietinājumu.²⁶

Vācijas FR arī paredz tādu procesuālu institūtu kā iepriekšējā aizturēšana (VFR KPK 127. un turp. §) un nosaka, ka bez tiesneša sankcijas personu var aizturēt, ja tā ir pārsteigta nozieguma izdarīšanā vai tiek meklēta par tā izdarīšanu, ja tā mēģina bēgt vai arī gadījumā, ja uzreiz nevar tikt noskaidrota tās personība. Prokuratūra un policijas kalpotāji tāpat var īstenot aizturēšanu, ja ir apstākļi, kas ļauj pieņemt lēmumu par apcietinājumu vai ievietošanu speciālās iestādēs. Ja aizturamai personai nav pastāvīgas dzīves vietas vai uzturēšanās vietas KPK darbības robežās, bet kā aizturēšanas pamatojums ir tikai nodrošināšanās pret iespējamo bēgšanu, tādā gadījumā ir iespējams atteikties no aizturēšanas vai tās turpināšanas, jo nav pamata uzskatīt, ka apsūdzētajam tiks piespriests brīvības atņemšanas sods vai labošanās un drošības līdzeklis, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, un ja apsūdzētais

²⁵ ASV Augstākās tiesas lēmums Terri lietā Terry V. Ohio, 392 U. S. 1 (1968)

²⁶ Правовое регулирование краткосрочного ареста – задержание в уголовных процессах США и России, «Следователь», 1997. #6 с. 63–64.

iesniedz samērojamu ķīlu par iespējamo naudas sodu un tiesvedības izdevumiem. Aizturēto, kamēr tas nav atbrīvots, nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamā dienā ir jānogādā pie tiesneša, kurš to nopratina. Ja tiesnesis aizturēšanu uzskata par nelietderīgu vai tās iemeslus par zudušiem, tas pieņem lēmumu par atbrīvošanu. Pretējā gadījumā pēc prokuratūras lūguma vai, ja tāda nav, saskaņā ar dienesta pienākumu tiesnesis izdod pavēli par apcietinājumu vai ievietošanu speciālā iestādē.

Kā redzam VFR likumdošanā ir paredzēts tiesas kontroles pār aizturēšanu mehānisms. Domājams, ka to būtu nepieciešams ieviest arī Latvijā, nosakot, ka aizturētais, nolūkā ļaut viņam izteikt savus argumentus pret aizturēšanu, nekavējoties, bet ne vēlāk kā nākamā dienā pēc aizturēšanas, nogādājams pie tiesneša, lai tiesnesis, novērtējot aizturēšanas likumību, pamatotību, lietderību varētu pieņemt lēmumu par personas atbrīvošanu vai turpmāku turēšanu apcietinājumā. Tādā veidā tiktu ievērots arī vispārējās cilvēktiesību normās ietvertais princips par to, ka brīvību personai var atņemt vai ierobežot tikai uz tiesas lēmuma pamata. Bez tam, aizturētā tiesību konkretizācijai, KPK precīzi būtu jāformulē norma par to, ka sūdzības par aizturēšanu uz to pilnvarotam subjektam jāizskata nekavējoties. Pašreiz pie vienīgā uz šo situāciju attiecināmā likuma formulējuma, ka sūdzības jāizskata 3 dienu laikā, nostādne par sūdzību par aizturēšanu nekavējošu izskatīšanu izriet tikai no likuma jēgas, un līdz ar to var tikt nevajadzīgi apstrīdēta un “apieta”

Nobeigumā, rezumējot visu iepriekš teikto, var atzīmēt, ka kopš neatkarības atjaunošanas Latvija ir spērusi vairākus nozīmīgus soļus procesuālo piespiedu līdzekļu kriminālprocesuālās reglamentācijas demokratizācijā, tomēr daudzas nepilnības vēl jānovērš, kam lieti var noderēt arī ārvalstu pieredze.

Annotation

The question about such institutes of criminal procedure as means of safety and detention are described in the article.

The problem is viewed from the point of the legislation in force in Latvia in comparison with regulations of the problem in separate foreign countries. Overviewing the foreign experience in the regulations of safety means and detention basically legislation of German Federal Republic and Russian Federation were analysed.

KRATĪŠANAS KRIMINĀLPROCESUĀLAIS INSTITŪTS LATVIJĀ UN ASV

Viena no mūsdienu sabiedrības uztraucošākajām un negatīvākajām iezīmēm ir augstais noziedzības līmenis. Prese un citi masu informācijas līdzekļi ik dienas sniedz informāciju par jauniem un jauniem noziegumiem, kas izdarīti mūsu valstī. Nereti šajos masu informācijas līdzekļu izplatītajos materiālos ir jūtama sensāciju kāre un lieka, neadekvāta sabiedrības intereses kāpināšana par kādu noziegumu vai nozieguma izdarīšanā apsūdzētu personu. Tomēr, arī “atsijājot visu lieko”, redzam, ka pamats rakstīt un runāt par noziedzību ir, jo tā mūsu valstī neapšaubāmi pastāv, tās līmenis ir augsts un tā mūs arvien turpina pārsteigt ar negatīvi vērtējamām izmaiņām tās struktūrā – nepilngadīgo noziedznieku skaita, smago noziegumu īpatsvara u. tml. palielināšanās. Un līdz ar to, ir vajadzīga un visādā ziņā atbalstāma sabiedrības brīdināšana un informēšana par šo problēmu. Tāpat arī aicinājumam par cīņu ar noziedzību, kas gan parasti tiek izteikts kā lozungs, bez reāla izpildes mehānisma piedāvājuma, realizēšanai dzīvē ir jāatvēr viena no nozīmīgākajām un prioritārākajām vietām valsts darbības mehānismā.

Iepriekš minētā ir tikai viena tendence, kas redzama mediju sniegtajā informācijā un līdz ar to raksturo sabiedrisko domu noziedzības tēmas sakarā.

Otra iezīme ir tā, ka aizvien biežāk parādās raksti un sižeti arī par personu, kas ir iesaistītas kriminālprocesā, tiesību un interešu aizsardzību. Kriminālprocess neapšaubāmi raksturojas ar tā piespiedu raksturu, ar procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanu. Savukārt katrs procesuālais piespiedu līdzeklis ir personas, attiecībā pret kuru to piemēro, tiesību un interešu ierobežojumus. Virzoties uz demokrātisku sabiedrību un piešķirot arvien lielāku nozīmi cilvēktiesībām, aktuālāks kļūst jautājums par cilvēktiesību normas pasludināto cilvēka tiesību un brīvību sabalansēšanu ar sabiedrības, citu personu interesēm un tiesībām. Gan starptautiskajās, gan nacionālajās cilvēktiesībās ir atzīts, ka

atsevišķos gadījumos, t. sk., lai nodrošinātu citu personu un sabiedrības drošību, interešu aizsardzību, individuālajās tiesībās var tikt ierobežotas.

Teiktā sakarā ir atzīmējams, ka arī kriminālprocesuālie piespiedu līdzekļi, realizēti likumā paredzētā kārtībā, ir šī atļautā un nepieciešamā atkāpe no cilvēktiesību normām. Pēdējā laikā bieži šai sakarā tiek apskatīts jautājums par tādu kriminālprocesuālo līdzekli kā drošības līdzekli un tas ir visādā ziņā atbalstāmi un pamatoti, tomēr kriminālprocesā ir sastopami vēl vairāki procesuālie piespiedu līdzekļi, kas būtiski ietekmē personas cilvēktiesības. Kā vienu no šādiem procesuāliem piespiedu līdzekļiem varētu minēt kratīšanu, kas raksturojas ar nozīmīgu cilvēktiesību (personas, tās dzīvesvietas neaizskaramība utt.) ierobežojumu. Lai demokratizētu šo procesuālo institūtu, kratīšanas tiesiskajā reglamentācijā pēdējos gados ir izdarītas būtiskas izmaiņas un, proti, pēc vispārējā principa kratīšanu var izdarīt tikai, pamatojoties uz tiesneša lēmuma.

Bet kā vispār kratīšanas tiesiskā reglamentācija Latvijā izskatās uz pārējās pasaules fona? Vai tā ir mazāk vai vairāk cilvēktiesību normas respektējoša un kādi varētu būt ieteikumi tās pilnveidei, ņemot vērā citu valstu pieredzi?

Uz šādu jautājumu meklēta atbilde šajā rakstā, šoreiz attiecīgā institūta kriminālprocesuālo reglamentāciju Latvijā, salīdzinot ar Amerikas Savienotajām Valstīm, kuras atzītas kā demokrātiska valsts un nereti minētas kā piemērs citām.

Gan ASV, gan Latvijā kriminālprocesuālās kratīšanas institūtu izprot vienādi, proti, kā procesuālu piespiedu darbību, ko veic tam pilnvaroti valsts kalpotāji, pārmeklējot attiecīgu kratīšanai pakļaujamu objektu, par kuru ir zināmi vai pamatoti domājams, ka tajā (pie tā) atrodas nozieguma rīki, pēdas vai jebkurā citā ziņā ar noziegumu saistīti priekšmeti, nolūkā tos atrast un izņemt. Lai kratīšanu varētu veikt, ASV jābūt ierosinātai kriminālvajāšanai, Latvijā jābūt ierosinātai krimināllietai. Runājot par kratīšanas izdarītājiem, jāatzīmē viena interesanta iezīme ASV kriminālprocesā. Gan ASV, gan Latvijā kratišanas izdarīšanas tiesības ir piešķirtas dažādu tiesībaizsardzības iestāžu darbiniekiem, tomēr ASV ir interesanta ar to, ka atsevišķos gadījumos tiesības izdarīt kratīšanu ir arī skolu administrācijai un skolu ierēdņiem. Šādi gadījumi attiecas uz jaunatnes noziedzības sfēru. Tiesības skolu administrācijai kratīt

skolēnus un to mantu atrašanās vietas nostiprinātas 1985.g. precedentā¹ Lai veiktu šādu kratīšanu attiecīgajam subjektam ir jābūt pamatotai pārliecībai, ka jauniets izdara tiesību pārkāpumu. Kratīšanas rezultātā gūtie pierādījumi nekavējoties nododami policijai.

Jebkurai kratīšanai ir jābūt likumīgai. Nelikumīgu kratīšanu izdarīšana ir aizliegta. Šis princips vispārēji formulēts ASV tās konstitūcijas 4. labojumā, Latvijā – LR konstitucionālajā likumā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”

Gan ASV, gan Latvijā pēc būtības pazīst 2 veidu kratīšanas – kratīšanas, kuras izdarāmas tikai uz tiesneša lēmuma pamata un kratīšanas, kuras drīkst izdarīt arī tad, ja tiesneša lēmuma par kratīšanu nav. Vispārējais princips, kas raksturo kriminālprocesuālo institūtu – kratīšanu, kas ir atzīts un nostiprināts cilvēktiesību normās un tiek respektēts ASV un Latvijas tiesībās, ir tāds, ka kratīšanu var izdarīt tikai uz tiesneša lēmuma pamata. Gadījumi, kad šo principu var pārkāpt, ir izņēmuma gadījumi un tie ir noteikti katras valsts tiesībās.

Tātad pēc vispārējā principa kā obligāts kratīšanas likumības nosacījums ir tiesneša lēmums (ASV – orderis). Latvijas KPK prasība pēc tiesneša lēmuma par kratīšanas izdarīšanu ieviesta ar 1994. gada likumu, savukārt ASV pirmsākumu šādai prasībai precedentu tiesībās likti 1914. gadā Vika lietā², kad tika paziņots, ka kratīšanu nevar veikt bez ordera. Līdz 1961. gadam šis princips darbojās tikai federālā līmenī, bet zemēs (štatu līmenī) tas pielietojams kļuva no 1961. gada, kad tika skatīta D. Mappas lieta³. Zemju līmeņa tiesā viņa tika notiesāta, pamatojoties uz pierādījumiem, iegūtiem kratīšanas bez ordera laikā. Augstākā tiesā šīs apsūdzības tika noraidītas. Šis precedents iezīmēja jaunu tendenci ASV kriminālajā justīcijā, jo iepriekšējos tiesas spriedumos, tādos kā Wolfs pret Kolorādo⁴ bija noteikts, ka t. s. ekskluzīvais likums (kratīšanu var izdarīt tikai uz tiesneša ordera pamata) neattiecas uz zemju aģentiem un vietējo tiesībaizsardzības iestāžu darbiniekiem. Precedents lietā Mappa pret Ohajo attiecināja principus, iedibinātos Vika un Silvertorna (skat. turpmāk) lietās arī uz zemju tiesām.

---

¹ New Jersey v. T. L. O. 1985

² Weeks v. U. S. 1914

³ Mapp v. Ohio 1961

⁴ Wolf v. Colorado 1949

Kā Latvijā, tā ASV tiesneša lēmuma par kratīšanas izdarišanu, pieņemšanas kārtība un nosacījumi ir līdzīgi (bet ne vienādi) kā lēmumā par apcietinājuma piemērošanu. Latvijā KPK nav konkrēti uzskaitīts, tomēr tiek atzīts, ka tāpat kā ASV, tiesnesis, pieņemot lēmumu par kratīšanas izdarišanu, ir jāņem vērā 1) to faktu ticamība, ar kuriem persona, kura lūdz tiesnesim pieņemt lēmumu par kratīšanas izdarišanu, pamato kratīšanas izdarišanas nepieciešamību, 2) secinājumi, ko var izdarīt no tiem faktiem, 3) personīgo interešu, kuras tiks aizskartas kratīšanā, nozīmīgums, 4) kratīšanas iespējamā rezultāta vērtība pierādīšanas procesā. Lēmumu par kratīšanas izdarišanu tiesnesis pieņem uz to materiālu pamata, ko iesniegusi persona, kas lūdz pieņemt attiecīgo lēmumu. Lēmumā par kratīšanas izdarišanu jābūt norādītai kratīšanas vietai, priekšmetiem, kuri tiek meklēti un ir pakļaujami izņemšanai u.c. apstākļiem. Lēmums par kratīšanas izdarišanu dod tiesības izdarīt kratīšanu tikai tajā vietā, kas norādīta lēmumā. ASV tiesības ir atzinušas, ka kratīšanas izdarišanas veidam ir jāatbilst tam īpašuma veidam, kurš tiek meklēts. Tā, piemēram, ja tiek meklēts televizors, tad nedrīkst atvērt sekretariāta atvilktnes utt., tomēr, ja kratīšanas laikā tiek atrasti priekšmeti, kas nav norādīti orderī, bet kam ir nozieguma pierādījuma nozīme, tad tos policija var izņemt. Jautājums par to pieļaujamību ASV tiesās ticis risināts dažādi. Tā, piemēram, plaši pazīstamajā Ābela lietā apsūdzēto aizturēja par to, ka viņš atteicās reģistrēties kā ārzemnieks, un kratīšanas mērķis bija atrast pierādījumus viņa ārvalstu piederībai, bet kratīšanas laikā tika atrasti šifrēti pieraksti. ASV Augstākā tiesa, risinot jautājumu par šo dokumentu kā pierādījumu pieļaujamību, norādīja, ka “ja priekšmets, kas uz likumīga pamata pakļaujams izņemšanai, nonāk policista valdījumā likumīgas kratīšanas gaitā, tad ir nesaprātīgi atdot to, atsaucoties uz to, ka tas neattiecas uz policijas meklētiem priekšmetiem”⁵. Attiecībā uz šo jautājumu Latvijas KPK pausts šāds norādījums – “izdarot kratīšanu ..., izziņas izdarītājam vai prokuroram stingri jāaprobežojas ar to priekšmetu un dokumentu atņemšanu, kuriem var būt tiešs sakars ar lietu. Priekšmeti un dokumenti, kuru apgrozība aizliegta ar likumu, atņemami neatkarīgi no to sakara ar lietu” (KPK 172.p.).

Pēc vispārējā principa tikai lēmuma par kratīšanas izdarišanu esamība vien nepadara kratīšanu par likumīgu un tajā iegūtos

⁵ Israel I. La Fave W. Criminal procedure in a nutshell. St Paul, 1971

pierādījumus par pieļaujamiem. Abās valstīs atzīts, ka atsevišķos gadījumos arī kratišana, kas izdarīta uz tiesneša lēmuma pamata, var tikt atzīta par nelikumīgu un tajā iegūtie pierādījumi par nepieļaujamiem. Šāda situācija var rasties, ja kratišanas izdarīšanā pieļauti procesuāli pārkāpumi utt.

Diskutējams ir jautājums, vai gadījumā, ja lēmums par kratišanas izdarīšanu pieņemts, pārkāpjot likumu, kratišanas rezultātā iegūtie pierādījumi ir atzīstami par nepieļaujamiem. ASV šī jautājuma risinājumā nozīmīgi ir ASV Augstākās Tiesas lēmumi Leona un Šeparda lietās. Abos gadījumos, izdodot kratišanas orderi, bija pieļauti likuma pārkāpumi. Pirmajā gadījumā tiesnesis izdeva orderi bez “saprātīga pamata” tam, otrajā – nebija norādīti priekšmeti, pakļaujami izņemšanai. Abos gadījumos tiesa kratišanā iegūtos pierādījumus atzina par pieļaujamiem, norādot, ka kļūda ir ieviesusies tiesneša vainas dēļ, savukārt policisti rikojušies “saprātīgi”, jo atradās “labticīgā maldībā” attiecībā uz savu darbību likumību.⁶

Latvijā šis jautājums likumdošanā nav konkrēti atrisināts. Nepilnības vai pārkāpumus lēmumā par kratišanas izdarīšanu jāizvērtē kā procesuālas formas defektus. Savukārt par kratišanas, kas veikta, pamatojoties uz tāda lēmuma, rezultātā iegūto pierādījumu pieļaujamību, domājams, jālemj individuāli katrā konkrētā gadījumā.

Bez t. s. “labticības teorijas”, runājot par pierādījumu pieļaujamības problēmu ASV, nedrīkst nepieņemt vēl vienu ļoti svarīgu un izplatītu doktrīnu. ASV jurisprudencē tā ir ieguvusi nosaukumu “*saindēta koka augļu doktrīna*” un tās pamatā ir problēma par to, vai priekšmetus, kas atvasināti no tādiem, kas paši atzīstami par nepieļaujamiem, var izmantot kriminālprocesā. Šīs doktrīnas aizsākumi meklējami Silvertornu lietā⁷ Silvertorns un viņa dēli tika apsūdzēti par izvairīšanos no federālo nodokļu nomaksas. Kad vienam no Silvertorniņiem tika pieprasīts uzrādīt federālajiem izmeklētājiem kompānijas grāmatvedību, viņš atteicās, atsaucoties uz tiesībām neapsūdzēt pašam sevi. Nedaudz vēlāk federālie aģenti bez kratišanas ordera pārmeklēja firmu un izņēma nepieciešamos dokumentus. Silvertornu jurists griezās tiesā un lūdza dokumentus atdot, citējot norādi uz nepieciešamību pēc kratišanas ordera, kura bija noteikta

⁶ Berger M. Exclusionary discretion in criminal cases. New Law journal. 1985., Vol. 135

⁷ Silverthorne Lumber Co. v. U. S. 1920

Vīka lietā. Prokurors piekrita aizstāvības lūgumam un dokumenti Silvertorniņiem tika atdoti.

Silvertorni ieradās tiesā, domādami, ka tiks attaisnoti, jo pierādījumi pret viņiem vairs neatradās "apsūdzības rokās" Gluži negaidīti, apsūdzība tiesai uzrādīja apsūdzošo dokumentu fotokopijas, kas bija iegūtas no Silvertorniņiem atdotajiem dokumentiem. Federālajā tiesā Silvertorni tika notiešāti. Viņi iesniedza apelācijas sūdzību, ko izskatīja ASV Augstākā tiesa. Augstākā tiesa nosprieda, ka tāpat kā nelikumīgi izņemti pierādījumi nevar tikt izmantoti tiesā, tāpat nevar tikt izmantoti pierādījumi, kas no nelikumīgi izņemtajiem atvasināti (izriet). Silvertorniņus notiesājošais spriedums tika atcelts un viņi atbrīvoti. Silvertorni lieta nodibināja jaunu principu ASV kriminālprocesā, kas, kā jau minēts, ieguva "*saindēta koka augļu doktrīnas*" nosaukumu un vēlāk guva plašu izplatību. Šobrīd pat viskomplicētākajās lietās, kuras no pamatlietas šķir neskaitāmi posmi, apsūdzība var ciest neveiksmi, ja pašos pamatos tiks konstatēta procesuāla kļūda vai pārkāpums.

Latvijā šis jautājums nav tik sīki reglamentēts, tomēr, domājams, ka šāda situācija būtu risināma līdzīgi, jo pēc būtības nevar atzīt par pieļaujamo pierādījumu, kura izcelsmes avots ir nepieļaujams.

Kā jau atzīmēts, kratīšana uz tiesneša lēmuma pamata ir viens no kratīšanas veidiem Latvijā un ASV. Bez šādas kratīšanas, gan ASV, gan Latvijā paredzēti gadījumi, kad kratīšana var tikt veikta bez tiesneša lēmuma. Latvijas KPK paredz trīs šādus gadījumus KPK: 1) kratīšana neatliekamajos gadījumos (KPK 171. p. 5. d.); 2) personas kratīšana viņu aizturot vai ievieojot apcietinājumā (KPK 173. 2. d. 1. pkt.) un 3) personas kratīšana, kura atrodas kratīšanas izdarīšanas telpās vai vietā un attiecībā uz kuru ir pietiekams pamats domāt, ka viņa slēpj pie sevis priekšmetus vai dokumentus, kuriem var būt nozīme lietā (KPK 173. p. 2. d. 2. pkt.). ASV šādu gadījumu loks ir plašāks. Kā izplatītākie jāmin: 1) Kratīšana, kas tiek veikta likumīga aresta laikā; 2) kratīšana, kas veikta, ja attiecīgā persona ir devusi piekrišanu kratīšanai; 3) kratīšana ārkārtas apstākļos; 4) transporta līdzekļa kratīšana; 5) personas kratīšana, nolūkā atrast ieročus. Turpmāk lietderīgi apskatīt katru no šiem veidiem uz ASV piemēra bāzes.

Kratīšana likumīga aresta laikā. ASV policistu tiesības veikt arestējamās personas un tās tūlītējas kontroles zonas kratīšanu bez speciāla

ordera ir vispāratzītas. Kādā ASV Augstākās tiesas 1971. gada spriedumā šādas tiesības nosauktas par tradicionālām un neapstrīdamām. Šī pozīcija tiek skaidrota ar to, ka aizdomās turētā arests saskaņā ar konstitūcijas 4. labojumu tiek uzskatīts par pamatotu iemeslu, lai iejauktos personīgās dzīves sfērā, tāpēc kratīšana, kas saistīta ar arestu, nevar tikt skatīta kā patstāvīga iejaukšanās personīgajā dzīvē un tai nav nepieciešams papildu pamatojums ordera veidā. Pats likumīgas apcietināšanas fakts paredz kratīšanas tiesības.⁸

ASV tiesībsargājošo ierēdņu tiesības veikt arestējamās personas un tās tūlītējas kontroles zonas kratīšanu bez īpaša ordera ieskicētas jau 1959. gada spriedumā Rabinoviča⁹ lietā un 1969. gada lietā Čimels pret Kaliforniju.¹⁰ Pēdējā skata jautājumam par vietējo tiesību aizsardzības oficeru darbībām arestā un kratīšanā Čimels tika notiesāts par veikala aplaupīšanu, pamatojoties uz pierādījumiem, savāktiem viņa aresta vietā – viņa mājā. Oficieri, kam bija atbilstošs orderis, arestēja Čimelu viņa mājā, kā arī vienlaicīgi veica tās kratīšanu. Pierādījumi tika atrasti dažādās vietās, tanī skaitā bēniņos. Pamatojoties uz iegūtajiem pierādījumiem, Čimels tika notiesāts. Viņa apelācijas sūdzība drīzumā tika izskatīta ASV Augstākajā tiesā, kuras spriedums iezīmēja jaunu precedentu ASV kriminālajā tiesvedībā. Proti, ASV Augstākā tiesa atzina, ka tikai kratīšanas vienlaicīgums ar arestu vien nepadara kratīšanu par likumīgu. Gluži otrādi, kratīšana kļūst nelikumīga, ja tā iziet ārpus personas, kas tiek arestēta vai šīs personas tūlītējas kontroles zonas. Šī tiesas sprieduma jēga ASV kriminālprocesuālajā literatūrā norādīta tajā, ka tiek atzīts, ka kratīšana aresta laikā var tikt veikta, lai aizsargātu oficerus, kas veic kratīšanu. Šī precedenta ietvaros ASV mācību literatūrā (skat., piem., Fr. Schmallegger Criminal Justice Today. Second Edition, p. 230) doti kratīšanas, kas saistīta ar arestu, legālie aspekti un tie ir šādi.

Ko var kratīt oficieri, kas veic arestu

– arestējamo

– arestējamā tūlītējas kontroles zonu, t.i., teritoriju, kas viņam ir viegli aizsniedzama

---

⁸ Katsaric W. Modern Criminal Procedure Indianapolis, 1973

⁹ U.S. v. Rabinowitz 1950

¹⁰ Chimel v. California 1969

Atļautie iemesli kratīšanai

- oficieru aizsardzība
- pierādījuma aizsardzība no to iznīcināšanas
- arestējamā atturēšana no iespējamās bēgšanas

Kad kratīšana kļūst nelikumīga

- kad tā iziet ārpus arestējamās personas vai tās tūlītējas kontroles zonas
- kad tai nav likumīga iemesla

Tomēr šis visnotaļ skaidrais attiecīgās situācijas risinājums paredz arī izņēmumus. Kā nozīmīgāko un spilgtāko varētu minēt t. s. “*brīvā jeb netraucētā skata*” doktrīnu, kas aizsākta lietā *Hariss* pret Savienotajām Valstīm 1968. g.¹¹ Šajā lietā nospriests, ka “objekti, kas iekļaujas oficiera, kuram ir tiesības atrasties vietā, no kurienes šis skats paveras, “brīvā jeb neapbruņotā skatā” ir kratīšanas objekti un var tikt uzskatīti par pierādījumiem. Vienkārši runājot, tas nozīmē, ka visi objekti, kas tiesibaizsardzības iestāžu darbiniekam, kurš attiecīgajā vietā atrodas likumīgi, ir brīvi redzami, var tikt pakļauti kratīšanai. Vēlākos gados šī doktrīna ir precizēta, norādot, ka ierēdņi nedrīkst veikt nekādas darbības, lai attiecīgais objekts, kas nav viņu brīvā redzeslokā, tur nokļūtu.

Tā 1982. g. lietā *S. V. pret Irisarri*¹², kura tika izskatīta apelācijas instancē, apelācijas instances spriedumā tika noteikts, ka oficiēri nedrīkst pārvietot priekšmetus, lai tie iekļūtu “brīva skata” zonā, kuri citādi būtu šim skatam slēpti. Šajā lietā policijas aģenti arestēja pāris vīriešus Puertoriko viesnīcas istabā. Likumīgs aresta orderis veidoja likumīgu pamatu arestam, savukārt aresta laikā tika izņemtas brīvi redzamas narkotikas. Pirms aresta veikšanas viens no aģentiem, skatoties par logu, istabā, kurā paredzams arests, ievēroja, ka vienam no arestējamiem ir ierocis. Kad arests tika pabeigts, bet ieroci neatrada, cits aģents ievēroja, ka no vietas ir izvīrēts vannasistabas griestu panelis. Loģiski tika izsecināts, ka ierocis ir noslēpts tur. Pārbaudot vietu zem izvīrētā paneļa, tika atrasts kokaīns un ieroči. Apelācijas tiesā atteicās šos priekšmetus un vielas atzīt par pierādījumiem, jo, kā tā nolēma, – paši pierādījumu priekšmeti, ko atrada zem griestiem, nebija brīvi redzami aģentiem,

---

¹¹ Harris v. U. S. 1968

¹² U.S. v. Irisarry 1982

stāvošiem istabā. “Brīvā skata doktrīna” šobrīd ASV attiecināma ne tikai uz kratīšanu arestējot, bet arī uz citiem kratīšanas veidiem.

Šajā sakarā interesanta un atzīmējama ir arī cita lieta – Arizona pret Džeimsu Hiku¹³, kurā televizors netika atzīts par pierādījumu laupīšanas lietā, jo policists, kam nebija ordera kratīšanai, bet, kurš telpā atradās uz cita likumīga pamata, lai pārbaudītu, vai televizors ir zagts, pārvietoja to, jo, to neizdarot, nebūtu salasāms televizora numurs. Šāda televizora pārvietošana bez ordera, nolūkā izlasīt tā numuru un salīdzināt to ar zagto mantu kartotēkā esošiem, tika atzīta par nepieļaujamu.

Aktuāls ASV kriminālās tiesvedības praksē ir arī jautājums par personas kratīšanu pie īslaicīgas aizturēšanas. Šajā sakarā ir pazīstams jēdziens “stop and frisk” – “apturēt un pārmeklēt” Tas savus aizsākumus radis lietā Terijs pret Ohaijo¹⁴, kurā Augstākā tiesa norādīja, ka konstitūcijas 4. labojuma pārkāpums nenotiek, jo jebkuram saprātīgi domājošam cilvēkam attiecīgajā situācijā būtu skaidrs, ka personas aizturēšana un kratīšana nepieciešama paša aģenta un apkārtējo drošības nodrošināšanai. Tomēr, lai personu aizturētu un veiktu tās kratīšanu, ir jābūt pamatotam iemeslam, kuru var veidot iemaņas, gūtas pieredzē “un katras konkrētās lietas apstākļi (personas izturēšanās, uzvedība) utt.”

Attiecīgā jautājuma risinājums Latvijā ir vienkāršs – saskaņā ar Latvijas KPK kratīšanas, kas saistītas ar aizturēšanu vai apcietināšanu nav izņēmumi un uz tām attiecas vispārīgie noteikumi t.s. speciāla lēmuma nepieciešamība, (tātad – tiesas (tiesneša) lēmums vispārējos gadījumos, neatliekamajos gadījumos – ar prokurora piekrišanu), ja vien tā nav personas kratīšana, kura saskaņā ar Latvijas KPK 173. p. 2. d. 1. pkt. var tikt veikta bez īpaša lēmuma, ja persona tiek aizturēta vai ievietota apcietinājumā.

Īpašs kratīšanas veids, kuras izdarīšanai nav nepieciešams speciāls orderis, ir kratīšana ar personas, pie kuras kratīšanu veic, piekrišanu (īsāk kratīšana ar piekrišanu). Šis nesankcionētās kratīšanas veids pamatots nevis uz neordināriem apstākļiem, bet uz personas atteikšanās no tiesībām, kas tai paredzētas ASV konstitūcijas 4. labojumā, kas izteikta kā piekrišana kratīšanas veikšanai. Piekrišanai veikt kratīšanu jābūt brīvprātīgai, tā nedrīkst būt iegūta piespiedu ceļā. Tāpat nav spēkā

---

¹³ Arizona v. Hicks 1987

¹⁴ Terry v. Ohio 1968

piekrišana, kas iegūta viltus ceļā, t.i., sniedzot nepatiesu informāciju. Tā, piemēram, Bampera lietā¹⁵ policisti patiesībai neatbilstoši informēja mājas saimnieci, ka viņu rīcībā ir kratišanas orderis, uz ko atbildot viņa atvēra durvis un teica: “Nu tad sāciet” Kā vēlāk noskaidrojās, nekāda sankcija uzrādīta netika. Apsūdzētājs Augstākajā tiesā norādīja, ka mājas īpašniece piekritusi kratišanai, tomēr Augstākā tiesa atzina šo piekrišanu par spēkā neesošu, jo tā tikusi iegūta piespiedu ceļā – pieprasījuma pakļauties likumīgām varas pārstāvju prasībām – veidā.

ASV sīki tiek risināts arī jautājums par izīrētāja un īrnieka piekrišanas uz kratišanas izdarīšanu tiesisko izvērtējumu. Tā, izīrētāja piekrišana kratišanai nedod tiesības bez ordera veikt īrnieka aizņemtās platības kratišanu. Toties personu, kas kopā irē kādas telpas ir pietiekama, lai veiktu viņu kopīgi izmantojamo telpu kratišanu, bet nedod tiesības veikt tās telpas kratišanu, kas neapstrīdami ir tikai 1 personas lietošanā. Ja divas personas kopīgi rīkojas ar īpašumu, tad vienas no viņām piekrišana ir pietiekams pamats kratišanas veikšanai. Šāda nostādne tiek izskaidrota ar to, ka ja jau kāda persona uztic otrai tiesības rīkoties ar savu īpašumu, tad viņai ir jāuzņemas arī risks, ka šī otra persona var dot piekrišanu kratišanai.

Kratišanas ar piekrišanu kriminālprocesuālais institūts Latvijā nav pazīstams un neskatoties uz personas piekrišanu, pie kuras ir ielānota kratišana, kriminālprocesa kodeksā noteiktos kratišanas izdarīšanas principus nevar ignorēt, un kratišana vienalga jāizdara uz tiesneša lēmuma pamata vai steidzamos gadījumos ar prokurora piekrišanu. Tomēr jāatzīst, ka minētās situācijas risinājums ASV pelna uzmanību un būtu nopietni jāapdomā iespēja šādu institūtu ieviest un iedzīvināt arī Latvijā. Protams, vienlaicīgi būtu jāievieš stingras garantijas tam, lai šādos – “kratišanas ar piekrišanu” gadījumos piekrišana no attiecīgās personas puses būtu tik tiešām brīvi veidojusies un izteikta, lai šajā procesā nebūtu ne fiziskas, ne psihiskas vardarbības un piespiešanas iespēju.

Kratišana pie ārkārtas apstākļiem jeb neatliekamā kratišana ir vēl viens no tiem kratišanas veidiem, ko ASV var veikt bez īpaša ordera. Pirmo reizi neatliekamo kratišanu tiesiskums un nepieciešamība atzīta 1967. gadā ASV Augstākajā tiesā¹⁶, kad tiesa apstiprināja rezidences

¹⁵ U. S. v. Bamper 1968

¹⁶ Warden fv. Hayden 1967

kratišanas, kas notika bez ordera, bet kas tūlītēji sekoja ziņojumam, ka telpā atrodas apbruņots laupītājs, tiesiskumu. ASV kriminālprocesa teorijā un praksē izstrādāti 3 neatliekamo kratišanas gadījumi un, proti 1) reālas kaitējuma nodarīšanas policistam vai apkārtējiem briesmas, 2) reāls pamatots uzskats par pārkāpēja bēgšanu, 3) pamatotas aizdomas par to, ka var tikt pārvietoti vai iznīcināti pierādījumi. Tā kā jebkurš no šiem gadījumiem veido izņēmumu no ASV Konstitūcijas 4. labojuma, tad ikviens no tiem tiek rūpīgi apsvērts un analizēts. Attiecīgā gadījuma reāla esamība un pastāvēšana ir jāpierāda policijai – respektīvi, iztiesāšanas laikā tieši subjektam, kas veicis kratišanu ir motivēti jāpaskaidro kāpēc tika veikta kratišana bez ordera, t.i., jāpamato šis neatliekamības gadījums. Ja šis pamatošanas process noris nesekmīgi un neizdodas pierādīt, ka attiecīgā kratišana tik tiešām jāvērtē kā neatliekama, tad tajā iegūtie pierādījumi lietā tiek atzīti par nepieļaujamiem.

Arī Latvijas KPK paredz t. s. kratišanas neatliekamos gadījumus. Tās veikšanas procesuālie noteikumi atzīmēti KPK 168. p. 3. d., kur noteikts, ka “neatliekamos gadījumos ar prokurora piekrišanu kratišanu drīkst izdarīt bez tiesneša lēmuma. Taču tad par to jāpaziņo tiesnesim 24 stundu laikā”

Redzam, ka mūsu likumdošanā neatliekamības jēdziens nav sīkāk izskaidrots, kā arī ieviesti 2 blakus noteikumi – prokurora piekrišana un tiesneša informēšana. Jāatzīmē, ka mūsu kriminālās tiesvedības praksē, ja ir bijuši ievēroti šie iepriekšminētie formālie nosacījumi, praktiski nekad netiek izvirzīts jautājums par konkrētās kratišanas atbilstību šim neatliekamības jēdzienam, un līdz ar to tās procesuālās normas atbilstību likumam un tajā gūto pierādījumu pieļaujamību. Domājams, ka gūstot informāciju par pasaules praksi attiecīgā jautājuma risināšanā, arī mūsu valsts tiesvedības ikdienā šis jautājums kļūs aktuālāks un līdz ar to tiks samazināta iespēja veikt nepamatotas t.s. “neatliekamās kratišanas”

Transporta līdzekļa kratišana, kas Latvijā netiek īpaši izdalīta, ASV praksē izdalīts kā atsevišķs un specifisks kratišanas veids, kam tiesu prakse veltījusi lielu uzmanību. Pirmo reizi šis jautājums atrunāts 1925. gada lietā Karols pret S. V.¹⁷ Tajā lietā tika nospriests, ka mašīnas bezordera kratišana ir pieļaujama, ja tā ir balstīta uz pamatotu uzskatu, ka mašīnā atrodas kontrabanda. Vēlāk meklējamo objektu loks tika paplašināts.

---

¹⁷ Carroll v. U.S. 1925

ASV praksē radītais izņēmums attiecībā uz automašīnu kratīšanu pamatots uz nostādni, ka automašīnas ir kustamas un pierādījumi, kuri tajās atrodas, ātri var tikt nogādāti ārpus attiecīgās jurisdikcijas robežas, savukārt personām, kuras atrodas automašīnā, ir ierobežota savas personīgās, dzīves neaizskaramības apziņa. Saskaņā ar Augstākās tiesas spriedumu Kārnija lietā (1985) šis nosacījums attiecas uz visiem transporta līdzekļiem, tanī skaitā furgoniem, piekabēm, kuģiem un lidmašīnām.

1964. gadā lietā Prestons pret S. V.¹⁸ tika noteiktas mašīnu bezordera kratīšanas iespēju robežas. Šajā precedentā nenoliedzami iezīmējās fakts, ka arī mašīnu bezordera kratīšana nesaraucjami saistīta ar neatliekamības jēdzienu. Minētajā lietā automašīna tika izņemta no īpašnieka valdījuma un novietota policijas garāžā. Pēc pāris dienām tā tika izkratīta. Vēlāk, tiesa atzina, ka šī kratīšana nav bijusi likumīga, jo tās izdarīšanai nebija neatliekamās nepieciešamības un bija visas iespējas saņemt orderi.

Neviena neaizņemta automašīna, kura atrodas "visu redzeslokā" un par kuru ir pamatotas aizdomas, ka kalpojusi kā nozieguma rīks, var tikt kratīta bez ordera, tā kā šajā gadījumā tā no konstitucionāli aizsargājama objekta pārvēršas lietiskā pierādījumā.¹⁹

Automašīnas kratīšanas jēdziens aptver arī tajā atrodošamies objektu kratīšanu. Šāda nostādne ASV tiesu praksē redzama lietās Florida pret Džimeno²⁰. Džimeno pats deva atļauju policijai kratīt savu mašīnu. Mašīnas salonā atradās soma un, to atverot, tika atrasts kokains. Džimeno tika notiesāts par nelikumīgām darbībām ar narkotikām. Savā apelācijas sūdzībā notiesātais norāda, ka devis atļauju kratīt savu mašīnu, nevis tajā atrodošamies objektus. Tiesa apelācijas sūdzību noraidīja, norādot, ka automašīnas kratīšana ietver sevī arī tajā atrodošamies objektu atvēršanu.

Izklāstītais tikai vispārēji iezīmē kratīšanas kriminālprocesuālā institūta reglamentāciju ASV un Latvijā. Redzam, ka pamatvilcienos lielas atšķirības šīs procesuālās piespiedu darbības reglamentācijā nav saskatāmas, tomēr nelielas nianšes ir. Kā jau minēts, atsevišķas pie mums vēl nepazīstamas ASV tiesiskās idejas kratīšanas sakarā ir interesantas un atbalstāmas, un būtu vērts padomāt par to ieviešanu Latvijā (piemē-

---

¹⁸ Preston v. U. S. 1964

¹⁹ Chamber v. U. S. 1970

²⁰ Florida v. Jemino 1991

ram, doma par to, ka kratišanu var izdarīt bez tiesneša lēmuma, ja ir personas piekrišana, attiecībā uz kuru pašu vai tās dzīves vietu utt., tiek veikta kratišana.).

Attiecīgā jautājuma apskata nobeigumā ieskicējama vēl viena problēma, cieši saistīta ar apskatīto tiesisko institūtu, un, proti, zaudējumu atlīdzība, kas radušies nelikumīgas vai nepamatotas kratišanas rezultātā.

ASV šis jautājums sīki reglamentēts un tur ir noteikts, ka jāatlīdzina jebkuri zaudējumi, kas radušies nelikumīgas kratišanas rezultātā. Zaudējumi ir atlīdzināmi arī tad, ja kratišana ir bijusi likumīga, bet meklējamie priekšmeti kratišanai pakļautajā objektā nav atrasti. Zaudējumu atlīdzība netiek saistīta ar tās izdarijušās vai orderi izdevušās personas vainu, neatkarīgi no tās konstatēšanas, zaudējumi ir atlīdzināmi un to atlīdzības pienākums gulstas uz valsti.

Latvijā šī jautājuma reglamentācija ir kriminālprocesuālo tiesību "baltais plankums" Daļēji šī problēma tikusi atrisināta līdz ar likuma "Par izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu" pieņemšanu un ar to saistīto jauno KPK 106. 1. p. redakciju, tomēr tādējādi atrisināta tikai ļoti neliela attiecīgās problēmas daļiņa (skar tikai apsūdzētajam vai aizdomās turētajam kratišanas rezultātā nodarītā zaudējuma atlīdzību un arī tad tikai daļēji), bet pamatā problēmas risinājums kriminālprocesā palicis nerisināts. Neapšaubāmi, šis jautājums ir jārisina un tā risināšanā būtu daudz ieteikumu un ierosinājumu, tomēr, ņemot vērā šī raksta specifiski salīdzinošo pētījuma raksturu, attiecīgā problēma iziet ārpus tā robežām un pelnījusi atsevišķu pētījumu.

Annotation

The article is devoted to the institute of enforcement in criminal procedure – search – the comparison of the regulations in the legislation of Latvia and the United States. The outline of differences and similarities in the legal regulations of Latvia and the United States, as well as the fitting in or unfitting of the approaches, existing in the USA, in the legal system of Latvia at the same time offering suggestions for the improval of the legislature in force in Latvia.

Raksta tapšanā izmantoti materiāli no šādiem izdevumiem

Пешков М. Особенности проведения обыска в уголовном процессе США, Следователь, 1997, н. 5

Пешков М. Обыск без ордера в уголовном процессе США, Юрист, 1998, н. 3

Kratcoski P. Walker D. Criminal Justice in America Process and Issues. Second Edition New York, 1984.

Newman D. J. Introduction to Criminal Justice. Third Edition New York, 1986

Siegel L. J. Senna J.I. Juvenile Delinquency Theory, Practice & Law. Forth Edition St Paul, 1991

Schmallegen F. Criminal Justice Today An Introductory text for the twentiethy century. Second Edition New Jersey, 1993

Saeima ir pieņēmusi
un Valsts prezidents izsludina šādu likumu:

PAR EIROPAS PADOMES KONVENCIJU PAR SAVSTARPĒJO PALĪDZĪBU KRIMINĀLLIETĀS UN TĀS PAPILDU PROTOKOLU

1. pants. 1959. gada 20. aprīļa Eiropas Padomes konvencija nr. 30 par savstarpējo palīdzību krimināllietās (turpmāk – Konvencija) un tās 1978. gada 17. marta papildu protokols nr. 99 (turpmāk – Papildu protokols) ar šo likumu tiek pieņemti un apstiprināti.

2. pants. Likums stājas spēkā tā izsludināšanas dienā. Līdz ar likumu izsludināma Konvencija un Papildu protokols angļu valodā un to tulkojums latviešu valodā.

3. pants. Attiecībā uz Konvencijas 3. panta 2. punktu noteikt, ka liecinieku vai ekspertu liecību apstiprināšana ar zvērestu Konvencijas izpratnē Latvijas Republikā ir pielīdzināma liecinieku vai ekspertu brīdināšanai par kriminālatbildību par atteikšanos sniegt liecību vai nepatiesas liecības sniegšanu.

4. pants. Saskaņā ar Konvencijas 15. panta 6. punktu noteikt, ka lūgumus par savstarpējo palīdzību krimināllietās Latvijas Republikā saņem un nosūta šādas valsts institūcijas:

- 1) Iekšlietu ministrija – pirmstiesas izmeklēšanas stadijā līdz krimināl-vajāšanas uzsākšanai;
- 2) Ģenerālprokuratūra – pirmstiesas izmeklēšanas stadijā līdz lietas nosūtīšanai uz tiesu;
- 3) Tieslietu ministrija – iztiesāšanas stadijā.

5. pants. Saskaņā ar Konvencijas 16. panta 2. punktu noteikt, ka Latvijas Republikai adresētie lūgumi un tiem pievienotie dokumenti nosūtāmi kopā ar to tulkojumu angļu valodā.

6. pants. Saskaņā ar Konvencijas 24. pantu noteikt, ka Latvijas Republikā par tiesu varas iestādēm ir uzskatāmas tiesas, prokuratūra un policija.

7. pants. Konvencija stājas spēkā tās 27. pantā noteiktajā laikā un kārtībā un Papildu protokols – tā 5. pantā noteiktajā laikā un kārtībā, un par to Ārlietu ministrija paziņo laikrakstā "Latvijas Vēstnesis"

Likums Saeimā pieņemts 1997. gada 24. martā.

Valsts prezidents

G. Ulmanis

Rīgā 1997. gada 9. aprīlī

Saeima ir pieņēmusi
un Valsts prezidents izsludina šādu likumu:

PAR EIROPAS PADOMES KONVENCIJU PAR NOTIESĀTO PERSONU NODOŠANU SODA IZCIEŠANAI

1. pants. 1983. gada 21. marta Eiropas Padomes konvencija par notiesāto personu nodošanu soda izciešanai (turpmāk – Konvencija) ar šo likumu tiek pieņemta un apstiprināta.

2. pants. Likums stājas spēkā tā izsludināšanas dienā. Līdz ar likumu izsludināma Konvencija angļu valodā un tās tulkojums latviešu valodā.

3. pants. Saskaņā ar Konvencijas 3. pantu noteikt, ka jēdziens “pilsonis” Konvencijas izpratnē attiecas uz Latvijas Republikas pilsoņiem un nepilsoņiem, kas ir likuma “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” subjekti.

4. pants. Saskaņā ar Konvencijas 5. panta 3. punktu noteikt, ka Latvijas Republikā lūgumus par personu nodošanu soda izciešanai pieņem un nosūta Ģenerālprokuratūra.

5. pants. Saskaņā ar Konvencijas 17. panta 3. punktu noteikt, ka Latvijas Republikai adresētie lūgumi un tiem pievienotie dokumenti nosūtāmi kopā ar to tulkojumu angļu valodā.

6. pants. Konvencija stājas spēkā tās 18.pantā noteiktajā laikā un kārtībā, un par to Ārlietu ministrija paziņo laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”

Likums Saeimā pieņemts 1997. gada 24. martā.

Valsts prezidents

G. Ulmanis

Rīgā 1997 gada 9. aprīlī

Saeima ir pieņēmusi
un Valsts prezidents izsludina šādu likumu:

PAR EIROPAS PADOMES KONVENCIJU PAR TIESVEDĪBAS NODOŠANU KRIMINĀLLIETĀS

1. pants. 1972. gada 15. maija Eiropas Padomes konvencija nr. 73 par tiesvedības nodošanu krimināllietās (turpmāk – Konvencija) un tās I, II, III pielikums (turpmāk – Pielikumi) ar šo likumu tiek pieņemti un apstiprināti.

2. pants. Likums stājas spēkā tā izsludināšanas dienā. Līdz ar likumu izsludināma Konvencija un tās Pielikumi angļu valodā un to tulkojums latviešu valodā.

3. pants. Saskaņā ar Konvencijas 13. panta 3. punktu noteikt, ka lūgumu par tiesvedības nodošanu krimināllietās Latvijas Republikā saņem un nosūta šādas valsts institūcijas:

- 1) Iekšlietu ministrija – pirmstiesas izmeklēšanas stadijā līdz krimināl-vajāšanas uzsākšanai;
- 2) Ģenerālprokuratūra – pirmstiesas izmeklēšanas stadijā līdz lietas nosūtīšanai uz tiesu;
- 3) Tieslietu ministrija – iztiesāšanas stadijā.

4. pants. Saskaņā ar Konvencijas 18. panta 2. punktu noteikt, ka Latvijas Republikai adresētie lūgumi un tiem pievienotie dokumenti nosūtāmi kopā ar to tulkojumu angļu valodā.

5. pants. Saskaņā ar Konvencijas II pielikumu noteikt, ka jēdziens “pilsonis” Konvencijas izpratnē attiecas uz Latvijas Republikas pilsoņiem un nepilsoņiem, kas ir likuma “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” subjekti.

6. pants. Konvencija un tās Pielikumi stājas spēkā Konvencijas 38. pantā noteiktajā laikā un kārtībā, un par to Ārlietu ministrija paziņo laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”

Likums Saeimā pieņemts 1997. gada 24. martā.

Valsts prezidents G.Ulmanis

Rīgā 1997. gada 9. aprīlī

Saeima ir pieņēmusi
un Valsts prezidents izsludina šādu likumu:

PAR EIROPAS PADOMES KONVENCIJU PAR IZDOŠANU, TĀS PAPILDU PROTOKOLU UN OTRO PAPILDU PROTOKOLU

1. pants. 1957. gada 13. decembra Eiropas Padomes konvencija nr. 24 par izdošanu (turpmāk – Konvencija), tās 1975. gada 15. oktobra papildu protokols nr. 86 (turpmāk – Papildu protokols) un 1978. gada 17. marta otrais papildu protokols nr.98 (turpmāk – Otrais papildu protokols) ar šo likumu tiek pieņemti un apstiprināti.

2. pants. Likums stājas spēkā tā izsludināšanas dienā. Līdz ar likumu izsludināma Konvencija un tās papildu protokoli angļu valodā un to tulkojumi latviešu valodā.

3. pants. Attiecībā uz Konvencijas 3. panta 1. un 4. punktu noteikt, ka Latvijas Republika katrā konkrētajā gadījumā ir tiesīga izlemt jautājumu par politisku vai militāru nodarījumu izdarījušas personas izdošanu.

4. pants. Saskaņā ar Konvencijas 6. pantu noteikt, ka jēdziens “pilsonis” Konvencijas izpratnē attiecas uz Latvijas Republikas pilsoņiem un nepilsoņiem, kas ir likuma “Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” subjekti.

5. pants. Attiecībā uz Konvencijas 12. panta 1. punktu noteikt, ka lūgumi par izdošanu nosūtāmi Ģenerālprokuratūrai.

6. pants. Saskaņā ar Otrā papildu protokola 9. pantu nepieņemt šā protokola piekto nodaļu.

7. pants. Konvencija, tās Papildu protokols un Otrais papildu protokols stājas spēkā Konvencijas 29. pantā, Papildu protokola 3. pantā un Otrā papildu protokola 6. pantā noteiktajā laikā un kārtībā, un par to Ārlietu ministrija paziņo laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”

Likums Saeimā pieņemts 1997. gada 24. martā.

Valsts prezidents

G. Ulmanis

Rīgā 1997. gada 9. aprīlī

SATURS

E. Meļķis. Par tiesu prakses apzinātu veidošanu	3
A. Ušacka. Dabiskā taisnīguma princips un administratīvais process ...	13
J. Briede. Latvijas administratīvi procesuālās normas Eiropas Padomes dokumentu kontekstā	20
U. Krastiņš. Ekoloģiskā kaitējuma krimināltiesiskie aspekti	61
Ā. Meikališa. Drošības līdzekļu un kriminālprocesuālās aizturē- šanas reglamentācija latvijā un atsevišķās aizrobežas valstīs	70
K. Strada. Kratišanas kriminālprocesuālais institūts Latvijā un ASV	96
Par Eiropas Padomes konvenciju par savstarpējo palīdzību krimināllietās un tās papildu protokolu	110
Par Eiropas Padomes konvenciju par notiesāto personu nodošanu soda izciešanai	112
Par Eiropas Padomes konvenciju par tiesvedības nodošanu krimināllietās	113
Par Eiropas Padomes konvenciju par izdošanu, tās papildu protokolu un otro papildu protokolu	114